

Inhimillistä älykkyyttä vai ei-inhimillistä neroutta?

Argumentaatio, kertomuksellisuus ja retoriset keinot eläinten älykkyyteen keskittyvässä tietokirjallisuudessa

Suvi Ojansivu

Pro-gradu tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, yleinen kirjallisuustiede

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

11/2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, yleinen kirjallisuustiede

Suvi Ojansivu

Inhimillistä älykkyyttä vai ei-inhimillistä neroutta?

Argumentaatio, kertomuksellisuus ja retoriset keinot eläinten älykkyyteen keskittyvässä tietokirjallisuudessa

Sivumäärät: 100

Tässä tutkielmassa analysoin kolmea 2010-luvulla julkaistua tietokirjaa, jotka ovat Jennifer Ackermanin *The Genius of Birds* (2016), Helena Telkänrannan *Millaista on olla eläin?* (2015) sekä Peter Wohllebenin *Eläinten salattu elämä* (2016). Vertailemalla pyrin kartoittamaan niiden argumentatiivisia ja retorisia eroja sekä tarkemmin kuvailemaan niiden eri tapoja hyödyntää kertomuksellisuutta. Kaikki edellä olevia nivoo yhteen diskursiivisuus, joka teoksissa ilmenee antroposentrismistä diskurssia vastaan kirjoittamisena. Analysoin teoksia edellä mainitsemistani eri näkökulmasta sekä näitä kolmea näkökulmaa tarpeen tullen yhdistellen. Metodeina käytän kertomus-, retoriikka ja diskurssianalyysia.

Vertailuni tulos on se, että teoksia yhdistää ennen kaikkea antroposentrismin vastainen diskurssi mutta myös kertomusten käyttö tekstikontekstissa erilaisiin lukijaa viihdyttäviin ja havainnollistavissa tehtävissä. Kertomusten perusfunktion voikin kiteyttää kolmeen keskeiseen päätehtävään: lukijan huomion kaappaaminen, tunnelman välittäminen ja kokemuksen kuvaaminen. Näiden lisäksi kertomukseen kietoutuu myös kirjoittajakohtaisia (retorisia) valintoja, jotka liittyvät jonkin eläinten älykkyyttä kuvaavan ilmiön tai sitä tutkivan tutkimuksen havainnollistamiseen (Telkänranta), subjektiivisen kokemuksen tai mielipiteen jakamiseen (Ackerman) tai kertomuksen rooliin argumenttina (Wohlleben).

Retoristen keinojen käytössä ilmenee eroja, jotka eivät selity pelkästään kirjoittajakohtaisilla valinnoilla, vaan taustalla on kirjoittajien oman ammattitaidon luomien edellytysten lisäksi kirjoittamistradition luomia eroja. Siinä missä Telkänrannan tyyli niin argumentoida kuin käyttää kertomuksia näyttäytyä hyvin organisoituna ja välineellisenä, Ackermanin ja Wohllebenin tyyliä määrittää enemmän kirjoittajan omat persoonalliset mieltymykset sekä viihdyttämistarkoitteisuus.

Ideaalista olisikin päästä analysoimaan johtopäätösten pohjalta vielä tarkemmin niitä kulttuurisia käsityksiä, jotka ohjaavat kirjoittajan valintoja retoristen ja kertomuksellisten keinojen käytössä sekä mitä syväluotaavampaa vaikutusta teosten tarjoama uusi älykkyydiskurssi mahdollistaa lukijakunnassa.

Avainsanat: argumentaatio, diskurssit, inhimillistäminen, kertomuksellisuus, retoriikka-analyysi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuskysymys	7
1.2	Tutkittavat teokset sekä tutkielman eteneminen	8
2	Tutkielman teoreettiset lähtökohdat	11
2.1	Diskurssianalyysi	12
2.2	Retoriset keinot	19
2.3	Inhimillistäminen retorisena keinona	24
2.4	Kertomuksellisuus	27
2.5	Yhteenveto	30
3	Älykkyyden määritelmät	32
3.1	Nerouden määritelmä teoksessa <i>Genius of Birds</i>	33
3.2	Eläimelle merkityksellinen älykkyys teoksessa <i>Millaista on olla eläin?</i>	43
3.3	Inhimillinen älykkyys teoksessa <i>Eläinten salattu elämä</i>	48
3.4	Yhteenveto	52
4	Kertomuksellisuus tietokirjoissa	55
4.1	Kertomukset tunnelman välittäjänä teoksessa <i>The Genius of Birds</i>	56
4.2	Kertomukset havainnollistajina teoksessa <i>Millaista on olla eläin?</i> Valmiin työn ulkoasun tarkistaminen	61
4.3	Kertomukset argumentteina sekä affektioiden herättäjinä havainnollistajina teoksessa <i>Eläinten salattu elämä</i>	65
4.4	Yhteenveto	70
5	Retoriset keinot kertovassa tietokirjallisuudessa	72
5.1	Retorinen monipuolisuus teoksessa <i>The Genius of Birds</i>	73
5.2	Klassinen argumentaatio teoksessa <i>Millaista on olla eläin?</i>	80
5.3	Yksinkertaistavan inhimillistävä retoriikka teoksessa <i>Eläinten salattu elämä</i>	85
5.4	Yhteenveto	91

6 Lopuksi

93

Lähteet

96

1 Johdanto

Eläinten älykkyys on 2000-luvulla nostanut erityistä kiinnostusta niin eläintutkijoiden kuin maallikkolukijakunnan keskuudessa. Yksi suurimpia vaikuttajia ekologisempaan ja eettisempään ajatteluun on ollut eläinten älykkyudesta saatu tieto. Eläimet ovat tutkimuksissa osoittaneet häkellyttävillä tavoilla samankaltaisuuksia ja yhteyksiä ihmismielen kognitiivisiin prosesseihin, tunne-elämään ja henkiseen hyvinvointiin. Karttunut tietämys eläinten älykkyudesta on houkuttanut monia sanallistamaan tätä tietoa suuremmalle yleisölle. Populaarin eläinten älykkyyttä ja tunne-elämää koskeva kirjallisuuden tarjonta 2000-luvulla on runsas: tutkielmaa varten olen joutunut tekemään ankaraa rajausta, jotta tutkielman aineisto ei olisi liian laaja yhdelle tutkielmalle.

Tutkielman aihe on ajankohtainen jo sikäli, että tutkimusaineistoni teokset ajoittuvat kaikki 2010-luvun jälkipuoliskolle. Populaari tietokirjallisuus tarjoaa mahdollisuuden lähestyä aihetta kirjallisuustieteellisin metodein muun muassa diskurssien, kerronnallisten ja retoristen keinojen tarkastelun myötä sekä argumentaation analyysin kautta. Eläinten asema näissä teoksissa myös tarjoaa otollisen tilaisuuden teosten eettisen puolen tarkasteluun – sillä kysymys eläinten asemasta ihmisen luoman eläimiä koskevan diskurssin sisällä on jo lähtökohtaisesti eettistä tarkastelua kutsuva lähtökohta.

Voisi sanoa, että kerronnallisuus on tietokirjoittamisessa eräänlainen trendi – tästä kertoo jo sekin, että on alettu julkaista erikseen oppaita kertomuotoisten tietokirjojen kirjoittamiseen sekä erilaisia tietokirjojen kirjoittamiseen opastavia kirjoituskursseja. (Hiidenmaa 2020, 26.) Kerronnallisuus voi olla koko teosta kannatteleva piirre tai se voi ilmetä useana pienempien kertomusten muodossa, joilla on yleensä jokin tehtävä tietokirjassa. (Hiidenmaa 2017, 68–70.) Kerronnallisuutta voidaan käyttää myös tietokirjan termien tai tutkimuksien selittämiseen, jolloin se tukee lukijan ymmärrystä helpottamalla vaikeasti käsitettäviä asioita.

Tietokirjallisuus on jaettavissa Hiidenmaan mukaan kahteen osaan: kirjalliseen ja funktionaaliseen tietokirjallisuuteen. Ensimmäisen tyylliselle tietokirjallisuudelle on tyypillistä kirjallinen vapaus, jolloin kirjoitus voi olla tarinallista tai esseemäistä ja pyrkii vapaamuotoiseen tiedon esittämiseen. Funktionaalinen tietokirjallisuus on taas tyylilikeinoiltaan rajatumpaa, ja rakenteellisesti se noudattaa tiettyä esitystapaa ja järjestystä.

Samalla funktionaalisella tietokirjallisuudella on selvä käytännön puolen tarkoitus, ja tarvittava tieto on helposti löydettävissä. Tällaisia tietoteoksia ovat muun muassa oppaat ja hakuteokset. (Hiidenmaa 2020, 45.)

Yhtenä tärkeänä teoreettisena lähteenä tutkielmassani toimii artikkelikokoelma *Kertomuksen vaarat* (2020), jossa tarkastellaan kertomuksia vaikuttamisen välineenä, mallitarinoita ja kokemuskertomuksen rakentumisen ehtoja. Heistä kuitenkin yleisimmin viitataan Maria Mäkelään ja Laura Karttuseen. Mäkelä tutkii muun muassa mallitarinoita ja kokemuskertomuksia vaikuttamisen välineinä. Karttunen taas kartoittaa yleisiä kokemuskertomusten rakentumisen ehtoja ja yhdistäviä piirteitä. Viitataan teoksessani myös paljon Elisa Aaltolan eläinfilosofiaan, jonka näkökulmasta olen tarkastellut muun muassa inhimillistämistä ja diskursseja. Tärkeä teos on myös *Diskurssianalyysi* (2016), jonka kirjoittajat Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen ovat tehneet perusteellista työtä teoretisoidessaan ja määriteltessään diskursseja ja ohjeistaessaan diskurssianalyysin käytössä. Argumentaation yleispiirteitä tarkastelen Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan ja Kaisa Heinlahden argumentaation oppikirjan *Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia* -teoksen valossa.

Teoriakirjat ovat valikoituneet tutkielmani teorialähteiksi ennen kaikkea sen vuoksi, että ne käsittelevät suoraan tutkielmani käsittelemiä näkökulmia. *Kertomuksen vaarat* (2020) on tarjonnut tutkielmalleni laajan katsauksen varsinkin kokemuskertomusmuodon analyysiin ja kriittiseen tarkasteluun. Kokemuskertomus on kertomusmuoto, jota tutkimissani teoksissani käytetään eniten hyödyksi. Retoriikkaa – sen kielelliseen ja vaikuttavaan rakentumiseen – olen tarkastellut *Diskurssianalyysin* tarjoamin välinein sekä James Phelanin retoriseen kertomusteoriaan tutustuen. Retoriset keinot ja argumentaatio ovat tutkielmani aineiston genrenkin huomioon ottaen analyysin kohde. Argumentaation perusehtoihin näkökulmaa antava Kakkuri-Knuutilan ja Heinlahden teos on täten ollut hyödyllinen opas argumentaatioanalyysiin.

1.1 Tutkimuskysymys

Tässä tutkielmassa tarkastelen, minkälainen diskurssi vallitsee eläinten älykkyyttä koskevassa populaarissa tietokirjallisuudessa. Etsin tieteellisen diskurssin kytköksiä erilaisiin ihmiskeskeisiin näkökulmiin ja analysoin sitä, miten ne vaikuttavat esitettyyn tietoon. On myös mielekästä havainnoida eri kirjoittajien lähestymistapoja tarkastelun keskiössä oleviin ilmiöihin: tarkastelen minkälaisia retorisia, argumentatiivisia ja kerronnallisia keinoja kirjoittajat käyttävät hyväkseen. Erytystä huomiota kiinnitän myös siihen, määritelläänkö eläinten älykkyyttä tarkasteltavissa teoksissa yhtenevin ja kiistattomin väittein.

Keskeinen huomioitava asia myös populaaria tietokirjallisuutta lukiessa on huomioida sen käyttämät kerronnalliset keinot. Populaarien teosten kirjoitustapa pyrkii yleensä houkuttelemaan lukijaa äärelleen helppolukuisuuden tai yleistajuistamisen lupauksellaan.¹ Kirjoittaja saattaa turvautua monimutkaisen aiheen äärellä kerronnallisiin ja retorisiin keinoihin, joilla pyritään jakamaan ilmiöön kiinteästi liittyviä omakohtaisia kokemuksia lukijalle. Näin kirjoitetusta tekstistä saadaan tarpeeksi viihteellistä lukijalle. Samalla retorisenä keinona saatetaan käyttää inhimillistämistä, jolloin ihmiselle tyypillisiä tunteita rinnastetaan suoraan eläimen kokemusmaailmaan. Inhimillistäminen ei useinkaan palvele tieteen objektiivisia tarkoituksia, vaan pyrkii usein käyttämään tätä keinoa lukijan tunteisiin vetoamiseksi. Inhimillistämisen tarvetta on syytä tarkastella kriittisesti, mutta samaan aikaan ymmärtää sen osa esimerkiksi kerronnallisuutta.

Tutkielmani näkökulman voi nähdä limittyvän ainakin osittain ekokritiikin maaperälle. Kirjallisuudentutkimuksessa ekokritiikki keskittyy ympäristön merkityksiin ja metaforiin kirjallisuudessa sekä siihen, miten nämä metaforat vaikuttavat luontosuhteeseemme. Kuten Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki kuvaavat (2008, 7–8), kyseessä on siis yhtäältä kieleen ja yhtäältä kirjallisuuteen painottuva näkökulma, jossa pohdinnan kohteena on yhtä lailla kielen kuin kirjallisuuden vaikutus käsityksiimme luonnosta sekä asenteisiin. Ekokriittisen tietokirjallisuustutkimuksen kannalta eräänlainen pioneeriteos on Rachel Carsonin *Äänetän kevät* (*Silent Spring*, 1962), joka alkaa kuuluisalla faabelilla ympäristökatastrofin

---

¹ Muun muassa Peter Wohlleben kuvaa johdannossaan, kuinka ”monet [eläinten tunne-elämää valottavat tieteelliset teokset] on kirjoitettu niin puisevasti, ettei niiden lukeminen käy helposti eikä etenkin kasvata lukijan ymmärrystä” (ESE, 9).

hiljentämästä, ekosysteeminsä puolesta kuihtuneesta maailmasta. Surullisen kauniilla proosallisen alullaan ja sen esittämän dystooppisen synkällä maailmankuvauksellaan teos onnistui paitsi herättelemään myös liikuttamaan ihmisiä: teoksesta kehkeytyikin modernien ympäristökysymysten kasvualusta (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 7). Samaan aikaan ekokritiikin voidaan nähdä asettuneen ihmiskeskeistä diskurssia vastaan vetämällä ympäristökuvaukset kirjallisuustieteen tutkimuksen marginaalista ihmiskeskeisten tutkimuskysymysten viereen. Ekokritiikki on sittemmin laajentunut perinteisen kirjallisuustieteen ulkopuolelle kattamaan myös muita kulttuurin osa-alueita, kuten elokuvan, kuvataiteen ja – kuten tämä tutkielma osoittaa – populaariin tietokirjallisuuden. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 7, 13, 16.)

Erityisesti Lawrence Buell (1995) on tutkinut amerikkalaisia ei-fiktiivisiä luontotekstejä, joista hän käyttää nimitystä ympäristötekstit. Näitä ympäristötekstejä määrittää Buellin mukaan muun muassa koko teoksen kattava, ei-inhimillisen maailman läsnäolon tiedostaminen läpi tekstin sekä ihmisen vastuuta painottava etiikka (Buell 1995, 7–8). Tällaisesta näkökulmasta tarkasteltuna tutkielmani aineiston voisi kuvailla olevan ympäristötekstejä, sillä ne suurimmaksi osaksi kommentoivat ihmiskeskeistä diskurssia, joka läpäisee yhtäältä eläinkäsityksemme kuin myös eläimiä koskevan älykkyyskeskustelun.

Kerronnallisuus ja retoriikka yhdessä muodostavat populaarikirjallisuuden viihteellisyyden kivijalan. Retorisilla keinoilla tarkoitetaan kirjoittajan käyttämiä keinoja lukijan vakuuttamiseksi tai lukijaan vetoamiseksi. Retorisilla keinoilla on yleensä jokin tarkoite, joka saattaa liittyä uuden tiedon välittämiseen mielekkäillä keinoilla tai mielipiteeseen vaikuttamiseen. Eläinten älykkyyteen keskittyvillä populaareilla tietokirjoilla on nämä molemmat tavoitteet, sillä uuden tiedon tarjoamisen lisäksi niiden sisältö yleensä ohjaa lukijaa samaistumaan eläimiin ja sitä kautta ehkä muuttamaan lukijan maailmankatsomusta.

1.2 Tutkittavat teokset sekä tutkielman eteneminen

Keskitys tässä tutkielmassa eläinten älykkyyttä popularisoivaan tietokirjallisuuteen. Aineistonani minulla kolme 2010-luvulla julkaistua populaaria tietokirjaa, joita yhdistää niiden tavoite valottaa lukijalle käsityksiä eläinten älykkyyydestä. Yhdysvaltalaisen journalisti

Jennifer Ackermanin *The Genius of Birds*² (2016, suom. *Viisaat linnut*) edustaa angloamerikkalaista tietokirjoittamisen traditiota ja keskittyy nimensä mukaisesti lintujen älykkyyden kartoittamiseen³. Evoluutiobiologi Helena Telkänrannan teos *Millaista on olla eläin?*⁴ (2015) on kattava kuvaus eläinten älykkyyden tutkimisesta ja tutkimustuloksista, joissa keskeisenä havaintona on eläinten älykkyyden häkellyttävä moniulotteisuus – ja samalla tämän alueen kartoittamattomuus. Kolmas tarkasteltava teos on entisen metsänhoitajan Peter Wohllebenin *Eläinten salattu elämä*⁵ (*Das Seelenleben der Tiere*, 2016). Wohllebenin lähestymistapa eroaa kahdesta edellä mainitusta teoksesta siten, että hän pyrkii lähestymään eläinten älykkyyden- ja tunne-elämää omasta subjektiivisuudesta käsin ja hän käyttää erityisesti kokemuksellista kerrontaa hyväkseen. Hänen erikoisuutenaan on nimenomaan eläinten tunne-elämän kartoitus, joka yleensä mielletään osaksi älykkyyden käsitettä eläinkunnan kohdalla.

Teorialuvussa 2 käyn läpi keskeisiä diskursiivisuuteen, retorisiin keinoihin ja kertomuksellisuuteen liittyviä näkökulmia. Avaan teorialuvussa tarkemmin diskurssianalyysin tarjoamia välineitä tekstin kielellisen aineksen tarkasteluun. Esittelen myös tiivistetysti retorisisista keinoista niitä, joita aion hyödyntää omassa tutkielmassani. Lisäksi kerron tarkemmin kertomuksellisuudesta ja nojaan teorian puolelta aikaisemmin mainittuun teokseen *Kertomuksen vaarat*. Teorialuvun tueksi olen nostanut havainnollistavia esimerkkejä itse tutkittavista teoksista.

Luvussa 3 analysoin älykkyyden määritelmää kolmessa teoksissa yhdistellen niin diskurssi- kuin argumentaatioanalyysia. Tekstiaineistona käsittelen kirjoittajien määritelmiä eläinten älykkyydelle ja määrittelyä tukevia argumentteja. Käsittelen luvussa kaikkia kolmea teosta erikseen, kuten muissakin käsittelyluvuissa. Vertailen teosten älykkyydelle antamia määritelmiä keskenään ja pohdin Aaltolan filosofian ja diskurssien pohjalta sitä, mitä ne kertovat ihmiskeskeisyydestä – tai mitä ne pyrkivät ihmiskeskeisessä älykkyydiskurssissa muuttamaan.

Luvussa 4 kuvaan keskeisiä huomioita teosten retorisisista keinoista sekä niiden eroavaisuuksista. Retorisia keinoja tarkastelen Aristoteleen eetoksen, päätöksen ja logoksen

---

² Jatkossa tutkielmassa lyhennettynä lyhenteellä GB.

³ Tässä tutkielmassa tarkastelen ei-fiktiivistä lintukuvausta eläinälykkyydiskurssin valossa. Fiktiivisiä lintuja tutkii taasen muun muassa Karoliina Lummaa teoksessaan *Poliittinen siivekäs* (2010).

⁴ Jatkossa tutkielmassa lyhennettynä lyhenteellä ME.

⁵ Jatkossa tutkielmassa lyhennettynä lyhenteellä ESE.

näkökulmat mielessä pitäen. Tarkastelen myös sitä, miten argumentaatio ylipäänsä rakentuu ja miten retoriset keinot toimivat argumentaation välineenä. Pyrin etenkin havainnollistamaan inhimillistämistä teosten retorisena keinona.

Luvussa 5 käsittelen diskursiivista ja retorista näkökulmaa yhdistelemällä teosten kerronnallisuutta. Kerronnallisuus on teoksia yhdistävä piirre, jota ne hyödyntävät eri tavoin ja erilaisia päämääriä painottaen. Kerronnallisuus sitoo itseensä eri tekstikohtaisia funktioita, joilla joko autetaan lukijaa hahmottamaan tietty ilmiö konkreettisen kertomuksen muodossa tai johdatellaan lukija sisälle teemaan havainnollistavalla esimerkillä. Toisaalta kertomuksella ei aina ole selkeää tekstikohtaista tehtävää, vaan pikemmin se toimii oikeaan mielentilaan johdattajana. Käsittelen näiden eri funktioiden ilmenemistä tekstissä aineistosta poimimieni tekstiesimerkkien kautta.

Jokaisen käsittelyluvun yhteenvedossa kokoan yhteen keskeisimmät huomiot, joita aineiston analysointi on tuonut esiin. Tutkielman varsinaisessa yhteenvedossa pohdin mahdollisuuksia, joita tutkielma on antanut jatkotutkimukselle. Kuten tutkielmaa tehdessäni olen huomannut, teosten tarkempi analysointi on tuntunut herättävän yhä uusia kysymyksiä siitä, miten argumentaatiossa turvaudutaan kertomuksiin ja mitä osaa inhimillistäminen tässä edustaa.

2 Tutkielman teoreettiset lähtökohdat

Kerronta ei ole koskaan läpinäkyvää suoraviivaista toimintaa, vaan siihen sisältyy monia kertojan ennalta tekemiä ratkaisuja kerronnan tulevan muodon ja vaikuttavuuteen pyrkivyyden suhteen. Kerronnan taso koostuu monesta toisiaan täydentävistä ja osittain risteävistä muoto- ja tehokeinoista, joita kirjoittaja hyödyntää argumentoidessaan tai kuvaillessaan tapahtumia. Kaunokirjallisuuden tehokeinoja on muun muassa näkökulmatekniikka, metafiktiivisyys, intertekstuaalisuus sekä kielelliset ja kerronnalliset kokeilut. Edellä mainitut tehokeinot eivät usein yksinään muodosta kaunokirjallisuutta kantavaa kerronnallista tehokeinoa, vaan toimii rinnakkain jonkin toisen tehokeinon kanssa.

Kaunokirjallisuuden tehokeinot ovat usein monipuolisempia kuin tietokirjallisuudessa, eikä niiden käyttöön ole usein juurikaan ennalta asetettuja rajoituksia. Tietokirjallisuutta koskevat monet säännöt, joiden mukaan tekstin pitää paitsi lähdemerkintöjen kautta myös intertekstuaalisesti viitata muihin teksteihin. Tietokirjallisuudessa kerronnan keinot ovat ehkä erilaisia, mutta silti hyvin monipuolisia: varsinkin populaari tietokirjallisuus ottaa käyttöönsä kaunokirjallisuudelle tavanomaisia kerronnallisia keinoja, mutta samalla kirjoittaja on vastuussa kirjoittamansa tekstin todenmukaisuudesta ja vaikuttavuudesta. Kuten Virve Mertanen teoksessaan *Tietokirjoittajan käsikirja* (2007, 13) toteaa, tietokirjan ”pitää voittaa kilpailu lukijan ajasta ja mielenkiinnosta”, eikä tähän tavoitteeseen päästä pelkästään esittämällä tietoa koruttoman akateemista kieltä käyttäen ja yleistyksiä kaihtaen. Populaarin tietokirjallisuuden oletettu lukijakunta – tai ’asiakkaat’ Mertanen ilmaisua käyttäen – ohjaavat kirjoittajan valintoja tekstinsä suhteen. Mertanen mukaan tietokirjan kirjoittajan tulee tietää jo ennen kirjoitusprosessin alkua lukijakuntansa, teoksen kirjoittamisen tarkoitusperät sekä mitä ja miten asioita teoksessa halutaan kuvattavan. Selvää hänen mukaansa on, että kirjoittaja haluaa yleisesti ottaen vaikuttaa lukijaansa. (Mertanen 2007, 13; 17–21.)

Tutkielmani aineistona olevat teokset edustavat eri tavoin populaarin tietokirjallisuuden eläin-ihmishuuhdetta koskevaa diskurssia sekä argumentatiivisia keinoja. Käsittelen tässä teorialuvussa erityisesti tietokirjallisuuden kerronnalle olennaisia ulottuvuuksia, eli diskurssia ja retoriikkaa. Retoriikkaa käsittelen yhdessä inhimillistämisen kanssa, sillä nähdäkseni inhimillistämisen keinona luoda yhteyksiä inhimillisen ja ei-inhimillisen välille edustaa retorista valintaa. Erikseen käsittelen kerronnallisuutta ilmiönä, joka kytkeytyy nykyaikana yhä enemmän vaikuttamiseen ja affektien herättämiseen, eikä täten ole nähtävissä vain viihdytystarkoitteisena, viattomana toimintana.

Ensimmäisenä avaan diskurssia ja sen yhteyttä sekä tietoon sekä vielä erikseen eläinten yhteiskunnalliseen asemaan erityisellä tavalla kietoutuvia diskursseja. Käsittelen retoriikkaa tarkemmin omassa kappaleessaan ja viimeisenä käsittelen kerronnallisuutta.

2.1 Diskurssianalyysi

Diskurssi käsitteenä ei ole yksiulotteinen eikä yhdellä virkkeellä selitettävissä oleva käsite. Kyseessä on pikemminkin monikerroksinen käsitteiden verkosto, josta tutkija valitessaan yhden käsitteen tulee vetäneeksi sen mukana liudan muita merkityksiltään toisiinsa limittyneitä käsitteitä. Puhuttaessa diskurssianalyysistä on siis tehtävä selväksi se, millaisena työkaluna tutkija omassa tutkielmassaan sitä pitää. Kuten Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen teoksessaan *Diskurssianalyysi* (2016) toteavat, diskurssianalyysia ei tule ajatella selkeärajaisena tutkimusmenetelmänä. He määrittelevät diskurssianalyysin olevan ”kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä”. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 17, 26.) Diskurssianalyysin lähtökohtia määriteltessä käytetäänkin hyödyksi väljän teoreettisen viitekehyksen mallia (Potter & Wetherell 1987, 175; Suoninen 1992, 125), jota myös Jokinen, Juhila ja Suoninen hyödyntävät teoksessaan.

Väljän teoreettisen viitekehyksen mukaisesti diskurssianalyysin lähtökohdat on jaettu viiteen lähtöoletukseen (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 26). Tiivistän nämä lähtöoletukset alle listaksi ja noudatan teoksen esittelemää järjestystä:

1. Kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta
2. Merkityssystemit kilpailevat olemassaolosta keskenään
3. Merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista⁶
4. Toimijat kiinnittyvät merkityssystemeihin
5. Kielenkäyttö on seurauksia tuottava

---

⁶ Tätä teorialähtökohtaa en käsittele tässä tutkielmassa, sillä sen lähtöpiste on kielitieteellinen eikä kontekstianalyysi ole tutkielmassani isossa roolissa.

Ensimmäinen lähtökohta painottaa sitä, että käyttämiemme sanoja leimaa konstruktivisuus, eli niillä tuotetaan oletuksia siitä, mikä on luonnollista. Merkityssysteemeillä, eli merkitysten toisiinsa muotoutuvilla suhteilla, tuotetaan asioiden ja käsitteiden väleille eroja, jolloin ne rakentuvat suhteessa erilaisuuteen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 25–26, 28.) Laajemmin esimerkkinä toimivat dikotomiat, eli kaksi toisistaan kielessä jyrkästi erotettua tai keskenään kontrasteiksi asetettua asiaa tai kategoriaa, joiden ajatellaan sulkevan toisensa pois. (*Oxford English Dictionary*: hakusana 'dichotomy'.⁷) Tällaisia dikotomioita voivat olla maskuliinisuus/feminiinisyys, luonto/kulttuuri tai ihminen/eläin. Merkityssysteemien valta kielessä luo dikotomioita myös sellaisten asioiden välille, joiden ei voida rationaalisesti tarkasteltuna katsoa olevan lainkaan toisistaan erotettavissa olevia asioita: tällainen dikotomia on aikaisempi esimerkki eläin/ihminen. Ihminenhan on tieteellisesti luokiteltuna eläin, *homo sapiens*. Näiden kahden välille luotu ero onkin täysin kielellä luotu ja ideologisesti ylläpidetty. Näihin dikotomioihin sisältyy usein implisiittisesti myös jatkodikotomioita, kuten samaa dikotomiaesimerkkiä käyttäen älykäs/vaistonvarainen, sivistys/villiys.

Kuten Elisa Aaltola toimittamansa teoksen *Johdatus eläinfilosofiaan* johdannossa toteaa, ihminen usein määritellään dikotomioissa jonkin vajaavaisuuden vastakohtaksi. Ihminen käsitetään toimijaksi ja korkeasti ajattelevaksi olennoiksi, jollaista ei eläinkunnasta uskota löytyvän tai olevan olemassa. (Aaltola 2013, 11.) Tällainen dikotomia on Aaltolan mukaan perua dualistiseen, hierarkkiseen ja kilpailua korostavan ihmiskäsityksen olemassaolosta. Tällainen diskurssi rakentaa todellisuudesta eräänlaisia tikapuita, joiden askelmille eri olennot – siis eläimet – on aseteltu 'vähiten kehittyneimmistä' 'älykkäimpään'. (Aaltola 2013, 12.) Ihminen kuvataan tikapuiden päähän kivunneeksi evolutiiviseksi voittajaksi, joka on omalla älyllään ja kyvyllään muokata ympäristöään ansainnut paikkansa 'luomakunnan kruununa'. Tällaiseen diskurssiin nivoutuu kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentava, merkityssysteemien eroja luova ja kielenkäytön seurauksia tuottava malli.

Merkityssysteemien kilpailuksi kuvataan tilannetta, jossa useat rinnakkaiset ja keskenään kilpailevat merkityssysteemit määrittävät todellisuutta ja etsivät jalansijaa ihmisten identiteeteistä. Esimerkiksi yksi sama naispuolinen henkilö voi olla samaan aikaan opiskelija,

---

⁷ Dichotomy: *Division into two sharply defined or contrasting parts; (Logic) division into two mutually exclusive categories or genera; binary classification. Also: an instance of such division.* Haettu 15.9.2023.
https://www.oed.com/dictionary/dichotomy_n?tab=meaning_and_use&tl=true#6953948

äiti, valkoihoinen, mediapersoona, poliittinen vaikuttaja ja niin edelleen. (Jokinen & al. 2016, 32.) On yksilöstä kiinni, minkä ominaisuuden tai ominaisuuksien kautta hän haluaa merkityksellistää itseään muille. Tutkielman aiheeseen soveltaen merkityssysteemien kilpailu koskee myös eläimiä mutta sillä erolla, että ne itse eivät voi valita, miten ne tulevat kielessä kuvatuiksi. Rotta voi olla samaan aikaan jyrssi, lemmikki, koe-eläin ja haittaeläin kielenkäytössä, mutta useimmiten rotta yhdistetään kielessä kahteen viimeisimpään.

Toimijoiden voidaan nähdä kiinnittyvän merkityssysteemeihin edellä kuvatun tapaisesti eli niin, että 'minät' rakennetaan kielenkäytössä sosiaalisissa käytännöissä ja tietyssä kontekstissa. Diskurssianalyysin kannalta kiinnostavaa on näiden 'minuuksien' rakentumisen lisäksi se, miten moneen muotoon 'miniä' rakennetaan ja miten moninainen käsite se täten kielessä on. Subjektiposition käsitteellä kuvataan tilannetta, jossa ihmiselle tarjottuja ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarjolla olevia positioita rajoitetaan. Pahimmillaan ihminen voi jämähtää tiettyyn, epäoikeudenmukaiseltakin tuntuvaan rajoitettuun positioon, josta käsin omat toimijuuden ehdot ovat heikot. Konkreettisenä esimerkkinä on potilas ja lääkäri - subjektiasettelu: potilaalla on tietty rajattu positio, josta käsin hän ei voi asettua kyselijäksi tai asiantuntijaksi. (Jokinen et al. 2016, 44–45.)

Tutkielman kannalta on mielekästä pohtia sitä, voisiko samanlaista subjektiposition mallia soveltaa ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen. Ainakin on selvää, että eläin ei subjektiposition kautta voi asettua koskaan kyselijäksi, eikä niin ikään tutkijaksi saatikka auktoriteetiksi. Ilmeisin syy tähän on yhteisen kielen puute mutta myös eläinkohtaisesti sen metakognitiivisten kykyjen rajallisuus. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö eläimet kykenisi esittämään kysymyksiä – ne mitä luultavammin tekevät sen vain vielä meille tuntemattomin tavoin. Niille tarjottu subjektipositio tutkielmassani osoittautuu myös ongelmalliseksi siinä mielessä, että ne eivät asetu teoksissa kyselijöiksi, vaan teosten ensisijaisena intressinä on kuvata niiden älykkyyttä ja asettaa niiden kyvyt pohdinnan kohteeksi. Sen sijaan teoksissa on näkyvissä ymmärrystä siitä, että eläimet tuottavat tutkijoille tietoa omilla ehdoillaan:

The pair [Jane Goodall ja Hans Kummer] made a plea for measuring a wild animal's intelligence by looking at its ability to find solutions to problems in its natural setting. What's needed is an ecological rather than a laboratory measure of intelligence, they suggested. This can be found in an animal's ability to innovate in its own environment, "to find a solution to a novel problem, or a novel solution to old one." (GB, 37.)

Koulutusvaiheessa tutkijat olivat tarkkoina siitä, että he palkitsivat koiria nimenomaa makaamisesta, ei kuvien katsomisesta. Tällä päästiin siihen, että koirat saivat itse spontaanisti valita, katsoivatko ne kuvia vai eivät. Tällöin katsomistilanne itsessään oli

koirien puolelta luonnollinen ja spontaani. Koirista ei myöskään pidetty kiinni, ja ne saivat keskeyttää katsomisen milloin vain halusivat. Tästä seurasi paitsi tutkimustulosten luotettavuus myös se, että koirat olivat intoa täynnä huomattaessaan, että taas ollaan menossa tutkimuksiin. (ME, 56.)

Kommunikaation seuraava askel olisi se, että pystyisimme keskustelemaan eläinten kanssa sen sijaan, että vain tulkitsemme niiden keskenään käyttämää kieltä. Silloin voisimme kysellä eläimiltä itseltään niiden tuntemuksista ja vaivalloiset pitkäaikaistutkimukset voitaisiin unohtaa. [--] (ESE, 246.)

Subjektiposition käsitettä on luonteva lähteä tarkastelemaan sitä kautta, mitä subjektipositioita kirjoittajat tarjoavat kuvailemilleen eläimille. Esimerkiksi Telkänrannan kuvailemassa koirien silmänliiketutkimuksessa koiralle on tarjottu paitsi tutkittavan subjektipositio mutta myös eräänlaisen auktoriteetin subjektipositio: onhan tutkimuksen toteutumisen ehtona koiran oma mielenkiinto. Kyseessä on tutkimusasetelman mahdollistava positio. Muutoin teoksessa ilmenevä subjektiposition vapautuminen ilmenee tavassa, jossa eläimistä puhutaan toimijoina ja vaikuttajina. Tämä piirre esiintyy eri tavoin kolmessa teoksessa, vaihtelevasti ilmentyen. Eläin esiintyy vapautuneessa subjektipositiossa silloin, kun sen omaa toimijuutta kuvataan joko tutkimusasetelman kuvauksen, argumentaation, pohdinnan tai kerronnallisuuden kautta. Telkänrannan kuvaaman tutkimusasetelman kuvauksesta käy ilmi, että siinä tiedon kertyminen ja tutkimustulosten luotettavuus on itse tutkittavista, eli koirista, kiinni. Myös Ackerman siteeraa useita eläinkognitiotutkijoita, jotka puhuvat vahvasti sen puolesta, että lintuja tulisi tutkia niiden omassa elinympäristössään ja keinoin, joilla ei tuoteta stressiä eläimille. Wohllebenin pohdinnassa siitä, voisiko kehittyneellä kommunikaatiolla kyetä keskusteluun eläinten kanssa, on myös subjektipositiota vapauttamista tähtäävä tavoite.

Diskurssianalyysissä tähdätään usein löytämään aineistoista hegemonisoituneet diskurssit, joiden ehkä selkein piirre on niiden itsestäänselvyys. Tällöin diskurssi on saavuttanut aseman, jossa sitä ei enää yleisesti ottaen juurikaan kyseenalaisteta tai huomata. Tällainen diskurssi on muun muassa kotimaisuus -diskurssi, jonka kautta esimerkiksi kotimaisesti tuotettu ruoka kuvataan parempana, kuin muualta tullut. Tällaisen diskurssin ydinsanastoon kuuluvat sellaiset sanat kuin 'puhtaus', 'eettisyys' ja 'aitous'. (Ks. Kotalainen 2015.) Ihmiskeskeinen diskurssi taasen värittää todellisuudesta sellaista kuvaa, jossa kaikkia ylimpänä, tärkeimpänä ja arvokkaimpana, on ihminen. Ihminen nähdään olentona, joka on kiivennyt 'evolutiivisten tikkaiden' huipulle – tällöin alemmille askelmille sijoittuu muut 'kilpailussa' hävinneet kanssalajit. Elisa Aaltola (2013) näkeekin tämän olevan osoitus ihmisyyhteiskunnan hierarkkisointiin, dualismiin ja kilpailuun taipuvaisesta ajattelusta. Samalla hän ottaa kantaa

ihmiskeskeisen diskurssin kanssakulkijana toimivaan diskurssiin, luonnollisuus -diskurssiin, jonka pohjalta asioita kuvataan 'luonnollisina'. Aaltola näkee kyseessä olevan ennen kaikkea poliittisesti ja ideologisesti väritynyt käsitys, jossa ihminen käyttää hyväkseen itsekeskeistä ajatteluaan ja tarvettaan erottaa itsensä muista. (Aaltola 2013, 12–15.) Hegemoniset diskurssit siis paitsi vievät elintilaa muilta diskursseilta myös saavat seurakseen usein muita, sitä tukevia diskursseja.

Yksinkertaistaminen on vahvan diskurssin tuntomerkki. Tällöin aineistossa joko yleisluontoisesti tai strategisin kohdin yksinkertaistetaan asioita niin, että eri lähestymiskulmat, kompleksisuus ja ristiriitaisuudet jätetään diskurssissa ulkopuolelle. Tällöin asiat usein luonnollistetaan, eli kuvataan luonnollisina asiainaloina niin, että niiden sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentunut alkuperä piilotetaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 89–90.) Tätä diskursiivista valintaa noudatetaan melko strategisesti tutkielmani aineistossa.

Muun muassa Wohlleben kirjoittaa kasvatusta käsittelevän lukunsa alussa, kuinka ”eläintenkin lapset tarvitsevat kasvatusta oppiakseen hallitsemaan aikuiselämän pelisäännöt” (ESE, 138). Ensivilkaisulla toteamuksessa ei näytä olevaan mitään mielenkiintoista diskursiiviselta kannalta. Kuitenkin, kun sitä tarkastelee lähempää, on toteamukseen sisällytetty ainakin kaksi luonnollistettua asiaa. Ensimmäisenä puhutaan ”lasten” kasvatuksesta, joka on lähinnä nisäkkäiden ja lintujen tapa – matelijat, kalat ja sammakkoeläimet eivät kasvata poikasiaan. Käsité 'eläin' kuvastaakin siis vain nisäkkäitä ja lintuja. Toisekseen puhutaan ”aikuiselämän pelisäännöistä”, eli ikään kuin sopivan käyttäytymisen oppimisesta. Taustalla on oletus, että eläimet opettaisivat jälkikasvulleen oikeanlaista käyttäytymistä – mitä harva eläin loppujen lopuksi tekee. Wohlleben käyttää esimerkkinä omia ”kurittomia kilejään”, joita vuohiemot ovat ”ojentaneet” ja näin ollen opettaneet ”miten kunnon vuohen tulee laiumella käyttäytyä”. (ESE, 139.) Tämän jälkeen hän toteaa kertomuksestaan, kuinka ”edellä kerrottu saattaa kuulostaa täysin normaalilta ja itsestään selvältä” (ibid.). Tähän toteamukseen kulminoituu luonnollistaminen – aluksi väitetään, että 'eläimet' – eli nisäkkäät ja linnut – kasvattavat poikasiaan ja vieläpä tavoilla, jotka muistuttavat ihmisten tapaa kasvattaa lapsiaan. Eläinten käyttäytymiseen liitetään meistä ihmisistä luonnollisina vaikuttavia ominaisuuksia, joista tehdään johtopäätös, että tällainen jälkeläisistä huolehtiminen on normaalia, mikä asettaa kaikenlaiset muut tavat epänormaaleiksi.

Strateginen valinta, johon edellisessä esimerkissä viittasin, on teoksissa käsitteen 'eläin' käyttäminen. Aaltolan mukaan eläinten luokittelu kategorisesti niin, että se erotetaan ihmisestä, osoittaa ihmisen tarvetta määrittää identiteettiään erityislaatuiseksi – joksikin, mitä eläin ei voi ihmiskeskeisen diskurssin sisällä koskaan olla. Tällöin käsite 'eläin' sisältää implisiittisesti kaikki ne ominaisuudet, joita ihminen ei tahdo itselleen luokitella. Kaiken takana on ennen kaikkea valta – kategorisoimalla ja luokittelemalla eläinkuntaa ihminen hallitsee myös sitä, mikä on eläimen arvo ja sen kohtalo. (Aaltola 2013, 279.) Jacques Derridan (2006) tavoin Aaltola siis argumentoi, että käsitteen eläin käyttö on luonnollistunut, länsimaisten filosofien (mm. Aristoteles, Descartes, Kant) kulttuuriin perustuksiin kaivertama diskursiivinen dikotomia. Derridan mukaan eläimellä ”ei ole oikeutta eikä kykyä vastata” ihmiselle, jonka vuoksi ne ovat ihmisen niille antamien määritelmien armoilla. (Derrida 2021, 53.) Esimerkiksi luokittelu hyöty/haittaeläin -akselille määrittää, miten ihmisen on sallittua eläintä kohdella ja mitä oikeuksia eläimellä on. Aaltola ja Derrida kritisoivatkin René Descartesin mukaan nimettyä kartesiolaista diskurssia, jossa tietoisien sielun puuttumista pidettiin merkinä siitä, ettei eläin kykene ajatteluun saatikka asioiden pohtimiseen (ks. Naaman-Zauderer 2011, 196).

Tarkastelemistani teoksissa ainoastaan Telkänrannan teoksessa otetaan kantaa käsitteen eläin käyttöön: ”Ihminen on luonnollisesti yksi eläinlaji muiden joukossa. Tekstin sujuvuuden takia käytän kuitenkin tässä kirjassa sanaa 'eläimet' silloin, kun todellisuudessa tarkoitan 'muut eläimet kuin ihminen’”. (ME, 10.) Vaikka Telkänranta argumentoi sen puolesta, että ihminen tulee ajatella osaksi käsitettä 'eläin', hän on tehnyt kuitenkin päätöksen tukeutua dikotomiseen diskurssiin. Ongelmalliseksi osoittautuu myös se tapa, jolla Telkänranta korostaa tarkoittavansa eläimillä ”muita kuin ihmistä”, jolloin käsite 'eläin' tulee legitimoitua ja uusinnettua osaksi ihmis-eläin-dikotomiaa. Näin dikotomiaan perustuva ihmiskeskeinen diskurssi pääsee jälleen uusiutumaan mutta niin, että sitä pyritään selittämään ja tekemään hyväksyttäväksi valinnaksi 'tekstin sujuvuuden' kannalta, eli tarpeella luonnollistaa. Voi olla, että valinnalla on ajateltu kirjan oletettua lukijakuntaa, joille jokin muu eläintä kuvaava termi olisi kuulostanut omituiselta. Tietysti, kuten johdannossa kriittisesti pohdin, tulen toistaneeksi itsekkin tätä diskurssia tekstin sujuvuuden kustannuksella. Tarkoituksena ei olekaan kritisoida päätöstä käyttää käsitettä 'eläin', vaan tuoda esille tämän päätöksen taustalla vaikuttava, kielen ja kulttuurin lävistämä ihmiskeskeinen diskurssi. Tämän vuoksi en ota käsitteen käyttöön enää kantaa myöhemmin tutkielmassa.

Tutkielmani aineistossa ihmiskeskeisyyden voi nähdä kuitenkin olevan diskurssi, jota teokset yrittävät aktiivisesti purkaa. Teokset eivät pohdi sitä, tulisiko eläimiä ajatella ihmiskaltaisina ajattelevina ja tuntevina olentoina, vaan ne yksikantaan väittävät, että näin on. Täten ne asettuvat jo heti vastakarvaan ihmiskeskeisen diskurssin kanssa ja pyrkivät omilla argumenteillaan todistamaan, että ihmiskeskeisen diskurssin tulee muuttua muiden eläinten tietoisuutta huomioon ottavammaksi:

The misguided use of “bird brain” as a slur has finally come home to roost. One by one, the bellwether differences between birds and our closest primate relatives seem to be falling away – toolmaking, culture, reasoning, the ability to remember past and think about the future, to adopt another’s perspective, to learn from one another. Many of our cherished forms of intellect – whether in whole or parts – appear to have evolved in birds quite separately and artfully right alongside our own. (GB, 13.)

Emme siis ole yksin. Sillä aikaa kun odotellaan vieraan älyn löytymistä avaruudesta, meillä on jo omallakin planeetallamme seuranimme yllättävän rikas joukko erilaisia tietoisuuksia. Lisääntyvä tieto eläinten sisäisestä maailmasta avartaa maailmankuvaa tavalla, joka on toisinaan rinnastettu evoluution tai dna:n löytymiseen. (ME, 83.)

Esimerkiksi kaloilta on todistettavasti löydetty oksitosiinia, samaa hormonia, joka meillä vahvistaa paitsi äitiyden herättämää onnen tunnetta myös partnerien välistä rakkautta. Esiintyykö kaloilla siis onnea ja rakkautta? Asiaa ei pystyttäne lähitulevaisuudessa todistamaan, mutta miksi tässä argumentaatioissa todistustaakka aina säilytetään syytetyin niskoille? Tiede torjuu eläinten tunteiden olemassolon niin kauan, kunnes sitä on lähes mahdotonta kiistää. Eikö olisi viisaampaa argumentoida varmuuden vuoksi toisinpäin, jottei eläimiä kiusattaisi turhaan? (ESE, 36.)

Diskurssien suhteen samankaltaisuutta tekstiesimerkeissä on siinä, että eläimistä etsitään inhimillistä älykkyyttä. Silti, vaikka eläimistä pyritään näkemään nimenoman inhimillistä älykkyyttä, se ei välttämättä sodi millään tapaa teosten eläinkeskeistä diskurssia vastaan. Voidaan ajatella, että teokset yrittävät puhua sen puolesta, että eläinten ajattelu muistuttaa omaamme, joten niitä tulisi kohdella kunnioittavammin. Tällaisella diskurssilla ei yritetä väittää, että ihminen on kaikkein älykkäin tai älykkyyden synonyymi. Teoksia yhdistävä ydinväite tuntuu pikemminkin olevan, että ihmisen ei systemaattisesti tulisi vähätellä eläinkunnassa ilmenevää älykkyyttä vaan ymmärtää, että inhimillisen kaltaista älykkyyttä ilmenee myös eläinkunnassa ja siten suhtautua nöyremmin muunlajisiin.

Aineistojen diskursseja analysoidessa on tärkeää myös osoittaa niille kysymyksiä siitä, miksi ne tekevät tiettyjä valintoja ja erontekoja (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 99–100). Teosten sisäinen diskursiivinen ristiriita voisi olla on se, että niissä pyritään (strategisesti) erottelemaan eläimen älykkyyden inhimillisestä älykkyydestä. Aineistolta voisikin kysyä, että

miksi siinä nähdään tarpeelliseksi tehdä tällainen eronteko. Samalla aineistona olevilta teksteiltä voisi kysyä, miksi niissä yritetään pohjata eläimen ja ihmisen välistä älykkyyskeskustelua yhteen ja samaan älykkyuden määritelmään, kun tarjolla on sellaisia käsitteitä kuin älykkyuden eri muodot ja moninainen älykkyys. Käyttämällä yhtä ja samaa älykkyuden määritelmää tullaan samalla uusintaneeksi siihen liittyviä merkityksiä ja liittäneeksi nämä käsitykset eläinten tapaan ajatella ja toimia. Ennen kaikkea on mielenkiintoista tarkastella sitä, miten älykkyuden määritelmällä kutsutaan eläimiä uudenlaiseen subjektipositioon, josta käsin ne asettuvat ihmisen kanssa vertaiseen asemaan, ei erotettuun ja alennettuun asemaan.

2.2 Retoriset keinot

Retoriikan käsitteen ja sen teorian muotoili Aristoteles (348–322 eKr). Aristoteles määritteli retoriikan taitona ”saada havaitsemaan, mikä kunkin asian yhteydessä on vakuuttavaa” sekä samaan aikaan se, mikä on ”näennäisesti vaikuttavaa”. Hän jakoi vakuuttumisen edelleen kolmeksi eri muodoksi, joista ensimmäinen oli puhujan luonteeseen perustuva vakuuttuminen (eetos; ethos), toinen kuulijan mielentilaan perustuva vakuuttuminen (paatos; pathos) ja kolmas itse puheeseen ja argumentteihin (logos). (Aristoteles 1997, 1355b–1356a.)

Logoksella tarkoitetaan siis väitteen tueksi otettuja argumentteja puheessa ja eetoksella puhujan uskottavuutta hänen argumentoidessaan. Paatoksen käsite taas liittyy puhujan taitoon herättää tunteita yleisössään. Retoriikka on kaiken kaikkiaan oppia erilaisista kielenkäytön keinoista, joilla pyritään vaikuttamaan tai vakuuttamaan yleisöä. Samalla retoriikka on myös näiden vaikuttamaan pyrkivien keinojen analysointia.

Tässä tutkielmassa tarkastelen argumentaatiota niin eetoksen, paatoksen kuin logoksenkin näkökulmasta. Eetosta tarkastellessani kiinnitän ensiksi huomiota siihen, miten kirjoittaja tuo itseään ja persoonaansa läsnä olevaksi lukijalle. Tämä tapahtuu analysoimissani teoksissa minäsubjektin sijoittamisella kerrontaan suoraan:

I’ve watched birds most of my life and have always admired their pluck and focus and the taut, quick vitality that seems almost too much for their tiny bodies to contain. [--] The common species I saw around my old neighbourhood appeared to negotiate the world with brisk curiosity and aplomb. The American crows striding around our garbage cans with a prince’s proprietary air looked like highly resourceful creatures. I once watched a crow stack two crackers in the middle of a road before flying off to a safe spot to devour his collected booty. (GB, 6.)

[--] Ratsastus ja etenkin päivittäiset hoitotoimenpiteet loivat hevosen ja minun välille tiiviin suhteen, ja pystyin voittamaan entisen pelkoni täydellisesti. Sain sen sijaan oppia, miten herkkiä eläimiä hevoset ovat ja miten ne reagoivat pienimpiinkin vihjeisiin. Jos vaimoni tai minä olimme poissaolevia tai hermostuneita, ne eivät totelleet komentojamme tai etuivat ruokinnan aikana. Sama ilmeni ratsastaessa. [--] Hevosten oikean käsittelyn ohella saimme aavistuksen niiden tunteiden laajasta kirjosta. (ESE, 121.)

Yllä olevissa esimerkeissä kirjoittaja ei sijoita itseään vain ohimennen kerrottuun, vaan korostaa omaa osaansa kerrotussa. Minäsubjektilla yhtä lailla korostetaan merkityksellistä havaintoa, muistoa kuin myös omaa subjektiivista sijoittumista kerrotun keskiöön. Subjektiiviseen kokemusmaailmaan sukellaan kuvaamalla tiettyä, kertojalle selvästi hahmottuvaa ja tuttua ympäristöä yksityiskohtineen ("my old neighbourhood", "our garbage cans"). Toisinaan kerronnan keskiöön tuodaan myös kertojan lisäksi toinen henkilö, joka on kertojalle jollakin tavalla merkityksellinen, kuten Wohllebenin esimerkissä hänen vaimonsa. Joskus taasen kertojasubjekti ilmenee epäsuorasti:

Kaneja, marsuja ja muita pienlemmikkejä kuulee toisinaan pidettävän tyhmänpuoleisina eläiminä. Silloin on usein kysymys yksilöistä, joita pidetään pienissä häkeissä. Tekemisen puutteessa moni eläin passivoituu tai muuttuu apaattiseksi. Toinen tavallinen tilanne, jossa eläintä kuulee mainittavan tyhmäksi, on silloin, kun eläintä pelottaa. Kissa tuijottaa silmät pyöreinä tekemättä mitään, vaikka ihmiset sanoisivat sille mitä. Kani tai marsu törmäilee ympäriinsä yrittäessään paeta. Sama pätee muun muassa kanoihin ja lampaisiin. Ne pärjäävät hyvin testeissä, joissa mitataan muistia, hahmojen tunnistusta ja monia muita tietojen käsittelyn osa-alueita. Ne ovat vain aikoinaan saaneet kulttuurissamme aiheettomasti kannettavakseen tyhmän eläimen leiman. [--] (ME, 165–166.)

Telkänrannan teoksesta poimitusta esimerkistä ei ilmene samalla lailla ilmeistä kertojasubjektia kuin Ackermanin ja Wohllebenin esimerkeissä. Kirjoittajan paljastaa kuitenkin läsnä olevaksi siitä, että hän viittaa yleiseen diskurssiin, jota hän osaltaan kommentoi mutta myös siitä, että hän kuvailee kuulleensa väitteitä pienlemmikkien tyyperyydestä. Lisäksi hän tekee itsensä näkyväksi ottamalla kantaa diskurssiin, jossa kanoja ja lampaita pidetään tyhminä: tätä Telkänranta pitää aiheettomana. Telkänranta tuo siis ilmi oman mielipiteensä väitteeseen. Kirjoittaja on siis aina vähintään implisiittisesti kirjoitetussa läsnä, mutta tekee itse sen päätöksen, kuinka paljon ja milloin hän haluaa omaa minäänsä tekstissään korostaa. Siinä missä Ackerman ja Wohlleben sijoittavat omaa persoonaansa näyttävästi tekstiin, Telkänranta on tässä tyyliässä hillitympi ja tuntuu välttävän oman persoonansa esille tuontia.

Miten kokemusten jakaminen vaikuttaa sitten lukijaan? Esimerkkitekstiotteita voisi kuvailla kokemuskertomuksiksi, jotka Laura Karttusen mukaan ovat kuulijoille tai lukijoille välitettyjä kokemuksia, jotka kertoja on nähnyt merkityksellisiksi jakaa (Karttunen 2020, 64). Pirjo Hiidenmaan mukaan ”kertomuksen ytimessä ovat tapahtumasarjan herättämät subjektiiviset kokemukset ja tuntemukset” (Hiidenmaa 2020, 9). Kertomuksen tehtävänä voidaan katsoa olevan lukijan tulkintojen ohjailu siitä, minkä vuoksi kertomus on kertomisen arvoinen, mikä on sen funktio kokonaisuuden kannalta ja kuinka siihen tulisi reagoida. Kertomuksia väritetään affekteilla ja niitä tarkennetaan yksityiskohtaisella kuvailulla, jotta niihin eläytyminen olisi lukijalle helppoa. (Hiidenmaa 2020, 9, 11.) Täten merkityksellistä kirjoittajan kannalta on saada lukija samaistumaan kertojaan ja näkemään tilanteen kertojan ohjaamalla tavalla, mikä onnistuu parhaiten tuomalla oman persoonansa ja kokemuksensa esiin. Kuten Anna De Fina ja Alexandra Georgakopoulou kuvaavat, yksittäisistä kokemuskertomuksista johdetaan täten usein argumentteja, joilla pyritään todistamaan jonkin laajemman ilmiön olemassaolo, mutta samaan aikaan tästä yksittäistapauksesta johdetaan päätelmiä yleisistä asiantiloista: tätä he kuvaavat kokemuskertomuksen kaksoisstandardiksi. (De Fina & Georgakopoulou 2012, 97–98.)

Tietokirjallisuuden kertomat tarinat ovat useimmiten todellisia kuvauksia tai havaintoja, joiden tehtävänä on saada lukija eläytymään kerrottuun. James Phelanin muotoileman retorisen kertomusteorian mukaan kertomus on lähtökohtaisesti vaikuttamaan pyrkivä: kertoja kertoo kertomuksen aina jostain syystä ja muotoilee sen niin, että sillä on jokin tietty vaikutus lukijaan tai kuulijaan. Phelanin mukaan fiktiivisessä kerronnassa retorinen tapahtuma on kaksinkertainen: teoksen kertojaääni kertoo tarinaansa lukijalleen narratiivin tarkoituksen mukaisesti ja samalla kirjailija kommunikoi lukijakuntansa kanssa omien tarkoitustensa mukaan. Ei-fiktiivisissä teoksissa tämä kaksinkertainen retoriikka riippuu Phelanin mukaan siitä, kuinka paljon kirjoittaja tuo ilmi tekstiin implisiittisesti itsensä, eli kuinka hän erottaa oman persoonansa kerrotusta tai kertojaäänestä. Retorinen tarinankerronta myös edellyttää monitasoista viestintää kirjailijalta yleisölle, jossa kirjailijan pitää huomioida yleisönsä älyn, tunteet ja moraaliset ja esteettiset arvot. Ennen kaikkea on tiedostettava, että nämä huomioitavat osa-alueet ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (Phelan 1996, 218; 2007, 3–7.). Tiivistettynä voisi sanoa, että retorisen teorian ytimeen keskittyy tekijän, tekstin ja lukijan välinen kommunikaatio ja sen ympärille omaksi ulottuvuudeksi implisiittisen tekijän toiminta, tekstin erityispiirteet ja lukukokemus ja lukijan tekemä tulkinta (Lehtimäki 2022,

23; Phelan 2005, 38). Kun kertoja onnistuu kertomallaan vaikuttamaan kuulijan tai lukijan tuntuisiin, hän on Aristoteleen luokittelun mukaisesti onnistunut hallitsemaan *pathoksen*.

Tarinallistamiseen liittyy kuitenkin myös monia objektiivisuuden kannalta harhaan johtavia tekijöitä. Maria Mäkelä muun muassa mainitsee erääksi tällaiseksi tekijäksi mallitarinat, jotka kytkeytyvät kulttuuriin ja sitä myötä tapaamme omaksua ja hyväksyä tiettyjä tarinamalleja helpommin kuin toisia. Ne ovat yleensä yksilökokemuksia kuvaavia kertomuksia, jossa keskiössä on samaistuttavuus ja opettavaisuus. Mallitarina on enemmän siis kaava, jota noudattava kertomus saa osakseen enemmän huomiota. (Mäkelä 2020, 23–24, 38.)

Nykyaikana puhutaan viraaleista eksemplumeista, eli opettavaisista kokemustarinoista, joissa yksittäinen yksilökokemus alkaa leviämään yleensä sosiaalisen median avustamana ja saada esimerkillisyydellään keskustelussa opettavaisen ja argumentatiivisen roolin. Viraalien eksemplumien vaarana onkin Mäkelän mukaan osittain se, että ne ovat vahvistamattomia kertomuksia, joiden kyseenalaistaminen nähdään kuitenkin usein sopimattomana. Lisäksi tällaisen kokemuskertomuksen opettavainen funktio paisuu enemmän sosiaalisen median vaikutuksesta ja onnistuu vaikuttamaan tunteisiin ja mielipiteisiin.

Jos palataan vielä tämän luvun johdannossa mainitun Virve Mertasen kriteereihin hyvin suunnitellusta tietokirjasta, huomaamme, että hyvin suunniteltu tietokirja edellyttää erityisesti retoristen keinojen ymmärrystä. Lukijakunnan huomioon ottaminen, heidän puhuttelunsa, on ensimmäinen retorinen valinta. Kirjoittajan suunnitteleman, tavoitellun lukijakunnan ei sovi olla liian laaja, sillä muutoin ongelmaksi Mertasen mukaan koituu se, että tieto ei välttämättä vakuuta tai saavuta toivotulla tavalla lukijaa. Liian laajalle lukijakunnalle suunnattu teos vääntyy hänen mukaansa täten helposti käsikirjamaiseksi yleisteokseksi, jolla ei ole asian puolesta vakuutettavaa lukijaa. (Mertanen 2007, 20.) Samalla tärkeää on Mertasen mukaan havainnollisuus: se, että tekstistä välittyy ”elävyys ja konkreettisuus”. Elävyys on hänen mukaansa myös muuta kuin pelkkiä toiminnallisten verbimuotojen suosimista – sen pitää tehdä selväksi paitsi toimijat myös toiminnan perusteet. (Mertanen 2007, 36.) Ennen kaikkea tekstin pitää siis ilmaista kuka on toiminnan takana ja mikä on hänen osansa tapahtumissa, mikä taas johtaa Aristoteleen muotoileman eetoksen vaatimuksen äärelle. Näin ollen tietokirjan kirjoittajan tulee tunnistaa oletetun lukijakuntansa toiveet, tunteet ja ennakkokäsitykset ja samaan aikaan saada tuo lukijakunta pysymään tekstin äärellä – ja mikä olisikaan vangitsevampaa, kuin omakohtainen kertomus.

Logos, itse argumenttien ja argumentoinnin tasapainottaminen, on edellytys asenteiden muuttamiselle. Vaikka tässä tutkielmassa en voikaan astua yli oppiainerajojen niin, että alkaisin selvittämään väitteiden todenmukaisuutta⁸, voin kuitenkin tarkastella argumentoinnin tyyliä. Argumentoinnin tyyliä tarkastellessani kiinnitän huomiota siihen, miten kirjoittaja argumentoi. Yleisiä retorisia argumentoinnin keinoja tässä mielessä on muun muassa tiedon yksinkertaistaminen sekä yleiseen konsensukseen ja omaan kokemukseen vetoaminen.

1. Tiedon yksinkertaistaminen:

Kylmä vesi tuntuu meistä epämiellyttävältä vain siksi, että se vie lämmön ruumiistamme paljon tehokkaammin kuin ilma. Jos ruumiin lämpötila sen sijaan on sama kuin lammikon, ei hyppy veteen voi tuntua kovin pahalta. Sammakkoeläinten paleleminen jääkylmässä vedessä voidaan siis ilmeisesti jättää laskuista. (ESE, 83.)

Tässä esimerkissä yksinkertaistaminen on hyppy omasta, samaistuttavasta kokemuksesta johtopäätökseen siitä, ettei vesi voi tuntua sammakolle kylmältä. Yksinkertaistamista on myös modaaliverbi 'voida' käyttö sen sijaan, että väitteen esittäisi todeksi ei-modaalista verbiä käyttäen. Tällaiset sanavalinnat jättävät ilmoille toisenlaisen päättelyketjun olemassaolon – eli kirjoittaja on todennäköisesti tietoinen tästä, mutta on tehnyt päätöksen jättää asian yksinkertaistettuun muotoon.

2. Yleiseen konseksukseen vetoaminen:

Monelle tuttua on varovainen olo, joka iskee kun kohtaamme jotain, mikä muistuttaa aiemmin koettua vaara, vaikka se ei tietoisesti muistuisikaan mieleen. (ME, 64)

We haven't the slenderest notion of what a male bowerbird really thinks of his display. But we do know that he does not waste time or make a fool of himself chasing after the ladies. (GB, 225.)

Telkänranta käyttää hyväkseen affektiota, jonka voi tulkita olevan hyvin samaistuttava ja yleinen. Tällaisesta toteamuksesta saattaa mieleen nousta omakohtaisia kokemuksia, mikä on tarkoituksin: niitä tarkastelemalla lukijan on helpompi ymmärtää pelokkaasti käyttäytyviä eläimiä. Ackerman taas kertoo ensin yleiseen mielipiteeseen perustuvan väitteen, joka perustuu samaisessa käsittelyluvussa käytyyn keskusteluun lintututkijoiden kanssa. Hän kuitenkin ottaa yleiseen konseksukseen nyt mukaan lukijat, jotka ovat pian lukeneet lintujen

---

⁸ Väitteiden todenmukaisuuden analysointi edellyttäisi ammattitaitoa oman osaamisalueeni ulkopuolelta, joten näin ollen en näe mielekkääksi tarkastella teoreettisella tasolla väitteiden todenmukaisuutta.

taiteellisuudentajua käsittelevän luvun loppuun. Ackerman vetoaa lukijoihin, jotka nyt tietävät, että linnun suuri panostus esimerkiksi pesien ulkonäköön tai soidinmenoihin on monimutkainen ilmiö, johon liittyy paljon oppimista epäonnistumisen kautta.

2.3 Inhimillistäminen retorisenä keinona

Jos kertomuksen ytimessä on eläimeen liittyvä havainto tai sen sisäistä mielenmaailmaa spekuloiava kuvaus, moni kirjoittaja päätyy käyttämään inhimillistämistä keinona havainnollistaa eläimen toimintaa. Inhimillistäminen on inhimillisten ajatusmallien, tunteiden ja tarkoitteiden peilaamista eläimeen. Ihmisten on helpompi eläytyä kerrottuun, jos sen kuvauksen kohteena olevalle liitetään ihmismäisiä toiminnan ja ajattelun piirteitä. Seuraava esimerkki on poimittu Wohllebenin tekstistä, ja siinä kuvastuukin parhaiten inhimillistämisen määritelmä:

Meidän Barry-koiramme oli varsinainen jänishousu. Kuten jo mainitsin, se oli meitä ennen kulkenut monen eri omistajan kautta. Koko loppuelämänsä se pelkäsi tulevansa hylätyksi ja oli aina äärimmäisen hermostunut, jos otimme sen mukaan käydessämme sukulaisissa. Mistä koiraparka saattoi tietää, että sitä ei taas kerran karkotettu kotoa? Barryn hermostuneisuus ilmeni jatkuvana läähättämisenä, ja ennen pitkää päädyimme jättämään sen yksin kotiin muutamaksi tunniksi säästääksemme vanhaa sydänvikaista koiraa enemmiltä järkytyksiltä. (ESE 64–65.)

Inhimillistäminen voidaan hahmottaa kahdella eri tapaa. Toisaalta inhimillistäminen auttaa lukijaa peilaamaan omaa kokemusta ruumiillisuudestaan ja omaa tunne-elämäänsä vasten eläimen vastaavina pidettyjä ominaisuuksia, ja näkemään näiden kokemusten välillä olevia yhtäläisyyksiä. Tämä mahdollistaa asettumisen eläimen asemaan ja sensitiivisyyden eläinten kohtelussa. Toisaalta eläimen inhimillistäminen voi etäännyttää ihmistä faktasta ja asioiden suhteuttamisesta: se, että ihminen kokee jonkin asian tietyllä tavalla ei tarkoita sitä, että eläin tuntisi tismalleen samoin. Aaltolan mukaan antropomorfismi, eli inhimillistäminen, voi saada aikaan kielteisiä ja myönteisiä seurauksia riippuen siitä, onko tavoitteena löytää ihmistä ja eläintä yhdistäviä piirteitä vai pelkästään heijastaa inhimillisiä piirteitä eläimeen (Aaltola 2013, 26). Inhimillistäminen on lähtökohdiltaan ihmisen kokemusmaailmasta lähtevää, mikä pitää ottaa huomioon erityisesti, kun kyseessä on uutta tietoa lukijalle esittelevä teos.

Erotuksena antroposentrismiin, antropomorfismi on inhimillisten ominaisuuksien, kuten kognitiivisten ajatusmallien ja tunteiden, peilaamista suoraan eläimeen. Antropomorfismilla on kuitenkin myös tärkeitä tehtäviä. Kuten Lotta Luhtala ja Markku Lehtimäki asian esittävät

analysoidessaan Jenni Haukion runoa, antropomorfoivalla retoriikalla ”eläimen edustama vieraus ja toiseus tuodaan kokemuksellisesti ja emotionaalisesti lähemmäksi lukijaa” (Lehtimäki & Luhtala 2020, 256). Bernard E. Rollin painottaa myös antropomorfoinnin merkityksestä keskustelun mahdollistajana: jotta eläinten hyvinvoinnista voitaisiin keskustella, mielekkäiden päätelmien tekeminen eläinten tuntemuksista on keskustelun kannalta ehdotonta (Rollin 2013, 53). Jos kognitiiviset ja tunne-elämän yhtäläisyydet ihmisen ja eläinten välillä kielletään, menetetään samalla sekä yhteyden mahdollistava ymmärrys ja samalla tietoisuus erilaisista tavoista hahmottaa maailmaa.

Varsinkin tieteellisessä keskustelussa antropomorfismia saatetaan viimeiseen asti välttää sen epätieteellisenä pidetyn luonteen vuoksi. Frans De Waal (1997) kutsuu tätä ilmiötä myös antropokieltämiseksi (anthropodenial). Tällöin hänen mukaansa puhutaan eräänlaisesta sokeudesta eläimissä ilmeneville inhimillisille piirteille. Antropokieltäminen ilmenee hänen mukaansa kielenkäytössä, jossa eläimiä kuvataan pelkkien geeniensä varassa toimivina koneina. Antropokieltäjät eivät usein kuitenkaan De Waalin mukaan ota huomioon faktaa, että ihminenkin on eläin – tämä tulee esille kaksoisstandardeista, joiden mukaan on ongelmallista kuvata eläimen sisäistä elämää sen ’inhimillistävyyden’ vuoksi, mutta ei toisen ihmisen. (De Waal 1997). Myös Ackerman kommentoi tätä ilmiötä: ”These days, however, suggest that a bird has anything like human intelligence, consciousness, or subjective feeling, and people might accuse you of anthropomorphizing, interpreting the behaviour of a bird as if it were a human clothed in feathers.” (GB, 25.) Myös Wohlleben ottaa kantaa antropokieltämiseen teoksensa yhteenvedossa:

Kun argumentteja on vaihdettu puolin ja toisin ja oikeastaan on jo käynyt selväksi, ettei eläinten kykyjä yleisesti tunnusteta läheskään riittävässä määrin, vastapuoli saattaa viime hetkellä tuoda kehiin murskaavan argumentin: inhimillistämisen. Varsin yleisesti esitetty kritiikki kuuluu, että eläinten vertaaminen ihmiseen on epätieteellistä, ellei peräti esoteorista haaveilua. (ESE, 255–266.)

Inhimillistämiseen suhtaudun tutkielmassa myös tilannekohtaisesti, sillä inhimillistäminen retorisenä keinona on yllä mainituista syistä kaksijakoista. Tutkielmani aiheena olevien kolmen teoksen lähtökohtana on herättää affektioita lukijassa, ja tähän ne pyrkivät eri retorisin keinoin. Hyvä esimerkki tästä on aikaisempi Wohllebenin esimerkki Barry-koirasta: voimakkaita inhimillisiä tunteita ja ajatuksia peilataan eläimeen, jonka oletetaan kokevan asiat samalla lailla.

Inhimillistäminen on yleinen retorinen keino, mutta kuten todettu, inhimillistämällä on tärkeä yhteys tunneyhteyden luomiseen ihmisen ja eläimen välille: ilman tunneyhteyttä ei saada aikaiseksi ymmärrystä. Kuten Lea Rojola toteaa, tutkimusmaailmassa liiallinen järjen yleistäminen tunteiden kustannuksella johtaa sensitiivisyyden unohtamiseen ja ymmärryksen mahdollistavan yhteyden katkeamiseen (Rojola 2015, 163). Ongelmallista inhimillistäminen on tapauksissa, joissa sillä ei ole merkittävää havainnollistavaa arvoa, esimerkiksi jos sen tarkoite on vain puhtaan viihteellinen ja arvuutteleva. Yhdyn myös Bernard E. Rollinin skeptiseen suhtautumiseen inhimillistämiseen tapauksissa, jossa inhimillistävät kuvaukset ovat sopimattomia kuvaamaan eläintä itseään tai sille mielekästä toimintaa ja tapauksissa, jossa inhimillistäminen on selkeästi absurdin spekulatiivista (Rollin 2015, 49). Toisaalta Rollin itse täsmentää, että olisi vastuutonta kieltää inhimillistävät ilmaisut eläinten kokemus- ja tunnemaailmasta:

Jotta voitaisiin tarttua kysymyksiin esimerkiksi eläinten kohtelusta, hyvinvoinnista, kivusta, kärsimyksestä tai otollisista ympäristöistä, on pystyttävä muodostamaan mielekkäitä väitteitä eläinten kokemuksista ja tuntemuksista. Jotta tämä olisi mahdollista, on tärkeää saada käyttöä inhimillistäviä ilmauksia, jotka perustuvat arkipäivän empaattisiin kokemuksiin eläimistä. (Rollin 2015, 53.)

Inhimillistäminen on ymmärryksen vuoksi välttämätöntä, eikä sen käyttäminen retorisenä keinona yllä mainitun argumentin pohjalta ole väärin. Milloin inhimillistäminen on sitten vahingollista? Ensinnäkin inhimillistäminen on vahingollista, jos sen tarkoituksena on dualismi, eli tässä yhteydessä normatiivinen rajanveto 'ihmismäisen' ja 'eläimellisen' välille. Tällöin inhimillistämällä voidaan luokitella eläimen toimintaa tulkinnan mukaan 'ihmismäiseksi', eli usein jollain tapaa älykkäämmäksi, ja 'eläimelliseksi', eli ihmisen kontrollin ulkopuolella olevaksi ei-ihmismäiseksi toiminnaksi. Dualismia on myös eläimen määrittely eläimeksi, kuten aikaisemmin aihetta käsittelemällä. Samaan väitteeseen liittyy myös seuraava Salla Tuomivaaran toteamus: "Luodessamme ihmisestä ja eläimestä dikotomian, vastaparin, typistämme koko eläinkunnan eläimeksi, yksiköksi" (Tuomivaara 2015, 63). Tähän erotteluun perustuu Tuomivaaran mukaan kieli, jolla voimme määrittää ihmisen olevan jotain aivan muuta, kuin eläin (ibid.).

Inhimillistämisen ongelmana on myös sen valikoivuus. Ihmisten on helpompaa samaistua eläimiin, jotka ovat lähimpänä meitä, toisin sanoen lemmikkeinä pidettyihin eläimiin. Voimme turvallisesti väittää koiran olevan onnellinen, kun se heiluttaa häntäänsä. Voimme

sanoa näin, sillä tiedämme sen olevan totta ja siitä on konkreettista kokemusta. Toisaalta lemmikkieläinten, kuten kissojen ja koirien, läheinen elämä ihmisen kanssa saattaa johtaa myös inhimillistämisen kautta väärintulkintoihin. Inhimillistäminen on mahdollistanut vahvan emotionaalisen suhteen lemmikkeinä pidettyihin eläimiin, mikä on osaltaan mahdollistanut sen, että osaamme ”lukea” niiden tarpeita. Kun siirrytään lemmikeistä tuotantoeläimiin, joiden kanssa olemme tekemisissä usein vain niiden kalmojen kautta, emme ajattele niitä useinkaan edessämme konkreettisina, yksilöllisinä ja tuntevina olentoina. Näin meidän on vaikeampi inhimillistää tuotantoeläimiin inhimillisiä tunteita – pelkoa, ahdistusta ja turhautumista. Oikeastaan useammalle on helpompaa olla inhimillistämättä tuotantoeläimiä sen aiheuttaman moraalisen taakan vuoksi. Inhimillistäminen on siis luonteeltaan valikoivaa ja vaikka se onkin tärkeä tekijä samaistumisen ja empatian kannalta, sillä on myös poissulkeva merkitys.

2.4 Kertomuksellisuus

Käytän tässä tutkielmassa käsitettä kertomus tarinan sijaan. Päätös perustuu Laura Karttusen esittämille perusteille näiden kahden käsitteen eroavaisuuksista. Karttunen (2021, 55–60) kuvaa kertomusta kuvaukseksi tapahtumasarjasta, joka kuvaa yksittäistä ja konkreettista tapahtumien ketjua. Kertomuksen keskiössä on muutos ja jokin tietty, jakamisen arvoinen kokemus. Samalla kertomus on siis jollakin tapaa merkityksellinen kokijalle tai kertojalle. Kertomusta kertoessaan kertoja käyttää vakiintunutta rakennetta, joka riippuu siitä, mitä asioita tapahtumasarjasta kertoja haluaa korostaa. Esimerkiksi tapahtumasarjan poikkeuksellisuutta tai sen merkityksellisyyttä korostetaan erilaisilla keinoilla, kuten sen poikkeuksellisuutta korostaen (”tapahtui jotain merkillistä...”):

Simpanssi heräilee hitaasti. Tokkuraisten silmien edessä alkaa vähitellen hahmottua tuttuja seiniä ja kalusteita. Ja tuttu peili. Siitä simpanssi on katsellut itseään monta kertaa ennenkin, mutta nyt peilikuvassa on jotain kummallista. Otsassa näkyy outo tahra. Simpanssi vie kätensä otsalleen, katsoo peilistä tahrان tarkkan sijainnin ja tunnustelee. Siinä on pieni maalitäplä, jonka tutkijat ovat laittaneet siihen simpanssin tietämättä sen ollessa nukutettuna. (ME, 66; kursiivit lisätty.)

Toisaalta voidaan korostaa myös tapahtumien merkityksellisyyttä kertojalle:

The fog is lifting. I can begin to make out the undulant curtain of the Blue Ridge Mountains across the valley, purpled by the haze. From a grove of trees nearby comes the piercing zeet of a chickadee. I wander over, and there is the bird perched in a pine tree, rolling out its string of dees, perhaps taking measure of my presence. One has only to consider the extraordinary genius packed tightly into that tiny puff of

feathers to lay the mind wide open to the mysteries of a bird's knowing – the what and the why. These are wonderful puzzles to keep around on our intellectual bookshelf, to remind us how little we still know. (GB, 311; virkkeen kursiivit lisätty.)

Karttusen mukaan kertomuksen ytimessä on paitsi muutos myös tunne. Kertomalla jonkin tapahtuman toiselle kertoja toivoo myös saavansa tietyn reaktion tai vastauksen aikaan kuulijassa. Joskus kertomuksella toivotaan toisten ottavan kantaa myös kerrotun tapahtumasarjan oikeudenmukaisuuteen tai sen moraalisiin kysymyksiin, jotka siitä nousevat esiin – tällöin kertomus Karttusen mukaan ”kutsuu moraalisen pohdintaan ja kannanottoon” (Karttunen 2021, 62):

I sit for a while in the gray silence. The quiet on Buck's Elbow is so complete I can hear my own breathing. In this gloom, it's hard to fathom the searing power of the sun's rays. But it's possible to imagine something else: songless woods, fields, mountains. The wisdom is that humanity is driving roughly half of all known life to extinction, including one in four species of birds. It appears to be mainly the specialists we're pushing out – the small brained, the particular, the old lineages. (GB, 303; kursiivit lisätty.)

Käytän tässä tutkielmassa Karttusen puoltamaa kokemuksellisen kertomuksen määritelmää. Karttunen määrittelee kokemuksellisen kertomuksen kertomusmuodoksi, jossa yksilö välittää lukijalle tai kuulijalle kokemuksensa sekä sen, miten se on tai miten siitä tulee kokijalle merkityksellinen. Kokemuksellinen kertomus ottaa nimensä mukaisesti huomioon kokemuksellisuuden – niin kertojan kuin kuulijan. Kokemuksellisuuteen nivoutuu usein ruumiillinen kokemus, kuten yllä olevassa Ackermanin esimerkissä, ja tähän ruumiilliseen kokemukseen voivat lukijat myös samaistua. (Karttunen 2020, 64.)

Kertomukset suhteutetaan yleensä osaksi inhimillistä elämää. Matti Hyvärinen ja Maria Mäkelä esittävät kolme teoriaa, joiden kautta kertomusten asemaa ja merkitystä argumentoidaan. Naiivin ontologisen teorian mukaan ihmisellä on yksi, erityinen, identiteettiä määrittävä ja elämänvalintoja ohjaava kertomus. Näin ollen kertomus on ennalta annettu malli, jota yksilö noudattaa, ellei itse päättää ’muuttaa kertomustaan.’ (Hyvärinen & Mäkelä 2020, 91, 106.) Representaatioteoria korostaa kertomusten rakentumista sen varaan, mitä yksilöt haluavat omasta elämästään kertoa. Kertomukset ovat jälkikäteen esitettyinä alttiita kaunistelulle ja vääristelylle. (Hyvärinen & Mäkelä 2020, 92; 106.) Kolmannen teorian, kehittyneen ontologisen teorian mukaan, kertomukset ovat erottamaton osa ihmiselämää huolimatta siitä, kuinka vajavaisia ne olisivat. Kertomuksia kerrotaan eletystä elämästä, eikä sitä määritä mikään tietty iso, yhtenäinen kertomus – sen sijaan ennalta annetut ja ulkoapäin

meihin vaikuttavat kertomukset vaikuttavat kertomiemme tarinoiden struktuuriin. (Hyvärinen & Mäkelä 2020, 93, 106.)

Tutkielman kannalta on käännettävä viimeisimpänä mainitun teorian puoleen. Teoksissani esille tulevat kertomukset käsittelevät ennen kaikkea kokemuksellisia, kertojalle merkityksellisiä tapahtumasarjoja. Ne eivät kuitenkaan ole immuuneja valmiiden mallitarinoiden vaikutukselle, vaan ne noudattavat pitkälti samoja kaavoja – tätä käsitellen laajemmin tutkielmani tarinallisuutta koskevassa osiossa.

Mark Freemanin (2015) mukaan kertomuksia määrittää yhtä lailla niiden taipumus retrospektiivisyyteen kuin episodisuuteen. Retrospektiivisyydellä hän tarkoittaa sitä, että kertomukset eittämättä viittaavat aina tapahtuneisiin asioihin ja ne esittävät tapahtumat ikään kuin liikkeenä, episodeina, jotka nivoutuvat laajempaan tapahtumaan. (Freeman 2015, 27.) Freeman on jaotellut kertomukset kahtia suuriin ja pieniin kertomuksiin. Suurilla kertomuksilla hän viittaa sellaisiin teksteihin, joissa edellytetään tai jotka sisältävät tarkkaa tapahtuman tai kokemuksen reflektointia: tällaisia ovat hänen mukaansa esimerkiksi haastattelut, kliiniset selonteot ja kuulustelut. Suurista kertomuksista välittyä hänen mukaansa selvimmin retrospektiivisyys, sillä niissä viitataan selvästi menneisyydessä tapahtuneisiin asioihin. Pieniksi kertomuksiksi hän kuvailee taasen sellaiset kertomukset, jotka ilmaantuvat tavallisissa keskusteluissa. Tällaisissa tarinoissa tärkeää ei ole se, kuinka valmiiksi muotoutuneita, synoptisesti eheitä tai asetelmallisia ne ovat, sillä ne yhtä lailla noudattavat samaa funktiota kuin suuremmat tarinat: ne ovat yhtä lailla tarinoita (oikeista) ihmisistä, joiden arkeen, elämään ja kokemuksiin saamme kosketuksen parhaiten juuri tarinoiden avulla. (Freeman 2015, 27–28.) Hyvärinen ja Mäkelä argumentoivat, että usein pienet tarinat ovat paljon avoimempia neuvottelulle ja muutokselle kuin etukäteen suunnitellut, tiettyä kaavaa noudattavat suuret tarinat (esim. omaelämäkerrat). (Hyvärinen & Mäkelä 2020, 94–95.) Tällöin myös kuulijalle tarjoutuu mahdollisuus myös arvioida kriittisesti kertomuksessa jaettuun subjektipositioita.

Vertailemieni teosten tarinat lukeutuvat johonkin Freemanin isojen ja pienien kertomusten välimaastoon. Niissä kuvataan yhtä lailla systemaattisesti ja tarkasti menneeseen. Useimmissa tällaisissa kertomuksissa funktiona on kuvata tietyn tutkimuksen vaiheita ja sitä, miten eläin tässä tutkimuksessa toimii:

A bird named Blue has a problem. Next to him on a table in his aviary is a plastic tube with a piece meat tucked inside, just out of reach of his beak. [--] Blue scopes

out the situation, hopping around the tube, peering inside, moving his head with click-stop precision. He flutters down the floor of the aviary and pecks around at various random objects scattered there – leaves, tiny twigs, a stray piece of plastic or two – but apparently doesn't find what he's looking for. [...] (GB, 73.)

Yllä olevassa esimerkissä on isolle kertomukselle ominaista tarkkaa, erittelevää retrospektiivisyyttä mutta samaan aikaan kertomuksen muoto ei noudata mitään tiettyä, ennalta annettua mallia. Kertomus ei edellytä siis toimijaa, jonka mielenliikkeitä kuvattaisiin tarkasti tai jonka toiminta noudattaisi tiettyä, odotettua toimintatapaa. Tämänkaltaisissa kertomuksissa on mahdollisuus arvioida niissä tarjottuja subjektipositioita: tarjotaanko eläimelle kertomuksessa toimijan vai passiivisen muotokuvan roolia. Tässä kertomuksessa uudenkaledonianvaris nimeltään Blue on kertomuksessa toiminnan keskiössä. Lintua kuvataan toiminnallisilla verbeillä, jotka antavat vaikutelman liikkeestä. Blue onkin kertomuksessa samaan aikaan toimija, että myös kuvaamisen kohde.

2.5 Yhteenveto

Tutkielmassani tarkastelemiani teoksia nivoo yhteen yhtäältä niiden diskursiiviset valinnat, retoriset keinot argumentaatioissa sekä kerronnallisuus osana molempia aiemmin mainittuja. Väitän, että kerronnallisuudella paitsi tarjotaan subjektipositioita, myös argumentoidaan tärkeiden asioiden puolesta.

Teoksen diskursseja analysoidessani eniten keskityn siihen tapaan, jolla käsitettä 'ihminen' rakennetaan suhteessa käsitteeseen 'eläin' – sekä ennen kaikkea siihen, mitä ihmiskeskeisessä diskurssissa kuvataan älykkyytenä. Mielenkiintoista on tarkastella sitä, mitä diskursiivisia valintoja kirjoittajat tekevät yhtäältä 'tekstin sujuvuuden' ja yhtäältä omien henkilökohtaisten asenteidensa pohjalta. Samalla on kiehtovaa tarkastella, kommentoivatko teokset toisia olemassaolevia diskursseja. Ilmiselvää on, että ne kommentoivat ihmiskeskeistä diskurssia, mutta hypoteesina on, että eroja syntyy tavassa tiedostaa myös muut vaihtoehtoiset tavat kielentää eläinten älykkyyttä.

Retoriikkakappaleen alussa mainitsemista retoriikan osa-alueista eetos koskee tutkielmassani niitä retorisia keinoja, joilla puretaan ihmiskeskeistä diskurssia. Argumentaatioanalyysissä otan huomioon sen, miten aineistossani määritellään eläinten älykkyyttä ja onko määritelmät yhteneväisiä. Tarkastelen myös sitä, miten määritelmä kulkee läpi teoksen. Tarkastelen myös, miten aineistonani olevassa kolmessa teoksessa tarinallistamista ja inhimillistämistä käytetään

retorisena keinona. On mielenkiintoista myös tarkastella, miten teokset toteuttavat osaltaan ihmiskeskeistä diskurssia ja siihen nivoutuvaa argumentaatiota. Inhimillistämisen näen retorisenä valintana, jolla pyritään rakentamaan samaistuttavuutta ja sitä kautta vakuuttamaan lukija eläinten älykkyydestä.

Kerronnallisuus on tarkastelemistani osa-alueista ehkä selvärajaisin, sillä kertomukset erottuvat selkeästi pohtivasta ja erittelevästä tekstityypistä. Kertomuksilla oletan olevan kaksi tärkeää roolia teoksissa. Ensinnäkin ne toimivat huomion kaappaavina koukuina lukijoille ja tarjoavat helposti lähestyttävällä kertomusmuodollaan lukijalle paitsi eräänlaisen hengähdystauon mutta kertomukset myös ujuttavat lukijan valmiuteen vastaanottamaan tietynlaista tietoa. Toisekseen ne ovat kirjoittajalle merkityksellisiä kokemuskertomuksia, joiden jakamisen voi nähdä palvelevan yhtä lailla argumentaatiota kuin lukukokemusta.

3 Älykkyyden määritelmät

Tässä käsittelyluvussa vertailen Ackermanin, Telkänrannan ja Wohllebenin teoksia toisiinsa älykkyyden määrittelyn näkökulmasta. Tarkastelen, miten kukin kirjoittaja määrittää älykkyyden ja lopuksi vertaan määritelmien samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia lyhyesti. Otan myös analyysissäni huomioon, mikäli älykkyyttä ei määritellä tai sen määritelmä muuttuu myöhemmässä kohtaa teosta. Analysoin älykkyyden kuvausta inhimillistämisen ja ihmiskeskeisen diskurssin kautta. Aloitan käsittelyn aakkosjärjestyksen mukaisesti Ackermanista edeten Telkänrantaan ja lopuksi Wohllebeniin.

Kysymys älykkyyden luonteesta on vaikea ja siihen vastaaminen edellyttää perusteellisuuden lisäksi vankkaa asiantuntemusta sekä johdonmukaisuutta. Älykkyyden määrittely lähtee käyntiin kuitenkin eri tavoin puhuttaessa ihmisten ja eläinten älykkyydestä. Ihmisten älykkyyttä lähestytään usein yksilösensitiivisesti: huomioiden yksilön kulttuuriympäristön ja sen muodostaman kehyksen potentiaaliselle ja aktuaaliselle älykkyydelle sekä yksilöllisen kognitiivisen kehittymisen tason. Uudemmassa ihmisen älykkyyttä koskevassa tutkimuksessa älykkyydosamäärän ei ajatella olevan ainut älykkyyttä määrittävä arvo, sillä sen avulla ei voida tarkastella yksilön älykkyyden potentiaalia vaan sen aktuaalista tasoa. (L. Ackerman, 2018, 2–3.) Eläinten älykkyyden määrittely ei ole samassa määrin yksilösensitiivistä, vaan pyrkii määrittämään älykkyyttä laveampien ja ihmisten älykkyydestä tehtyjen yleistysten kautta.

Älykkyyden määrittelyllä voidaan mieltää olevan tiettyjä kriteereitä, joita sen olisi sopiva täyttää. Eräs näistä on älykkyyden määrittely mieluiten jo teoksen alussa, sillä näin lukija saa jonkinlaista ohjeitettua teoksen luennalle. Samalla se myös mahdollistaa sen, että lukija tiedostaa kirjoittajan lähestymisnäkökulman. Samalla lukija voi kriittisesti tarkastella määritelmän lujuutta teoksen luennan aikana. Toisaalta määritelmän on oltava viimeisimpään tutkimustietoon nojaava ja subjektiivinen näkökulma on tuotava esiin jo älykkyyden määritelmän yhteydessä. Spesismi voi myös näkyä älykkyyden määritelmän sulkevuudessa: jos älykkyyden määrittelyyn kriteerein, joihin on mahdutettavissa vain ihminen inhimillisine piirteineen, on eläinkunnasta suljettu jo tarpeettomasti suuri osa eläimistä älykkyyden määritelmän ulkopuolelle. Avoin älykkyyden määritelmä lähtee siitä lähtökohdasta, että älykkyyden on eläinkuntaa yhdistävä asia, ei vain eri lajeja arvottava ominaisuus. Viimeisenä kriteerinä on se, että kirjoittaja noudattaa omia periaatteitaan – jos älykkyyden määritelmä on

lavea, se ei voi yksittäisen eläimen kohdalla yllättäen supistua käsittämään vain pienen osan eläimistä.

Älykkyyteen liitetään usein myös usein sellaisia käsitteitä kuin tietoisuus, tunteet ja oppimiskyky. Nämä käsitteet saatetaan käsittää älykkyyden kattokäsitettä kannatteleviksi ominaisuuksiksi, jotka yhdessä muodostavat älykkään kokonaisuuden. Kuitenkin esimerkiksi älykkyydosamäärän tai älykkyyden tason ei voida sanoa kertovan kyvystä tuntea aitoja, voimakkaita tunne-elämyksiä, kuten Telkänranta ja Wohlleben (esimerkissä) argumentoivat:

Tunteet ovat siten periaatteessa sidoksissa alitajuntaan eivätkä tietoisuuteen. Jos eläimillä ei olisi tietoisuutta, se merkitsisi ainoastaan, etteivät ne pysty pohtimaan asioita. Alitajunta sen sijaan on kaikilla lajeilla, ja koska sen tehtävänä on ohjata eläimen toimintoja, täytyy jokaisella yksilöllä olla myös tunteet. Vaistonvarainen äidinrakkkaus ei voi siis mitenkään olla vähäarvoisempaa, koska muunlaista äidinrakkautta ei ole olemassa. (ESE, 19.)

Myöskään oppimiskyky ja älykkyydet eivät ole toisiinsa kiinnittyneitä ilmiöitä, sillä oppimista tapahtuu aina hyönteisistä ihmisapinoihin, mutta oppimisen tavat ovat vain erilaisia.

Telkänranta toteaa, että oppimista ja älykkyyttä pidetään usein toistensa ”sukulaisilmiöinä”, mutta väite pitää paikkansa lähinnä oivaltavan oppimisen kohdalla (ME, 126). Vaikka monella kognitiivisella ominaisuudella ei ole suoraa ja välttämätöntä yhteyttä älykkyyteen, kaikki kolme tutkimuskohteinani olevien teosten kirjoittajaa ovat päätyneet käsittelemään näitä kolmea ominaisuutta teoksissaan enemmän tai vähemmän osana älykkyyttä. Täten tarkastelen myös määritelmiä, joita näille käsitteille annetaan, mutta ne ovat pienemmässä roolissa kuin itse älykkyyden määritelmä. Poikkeuksen teen Wohllebenin kohdalla, joka käsittelee enemmän tunne-elämää, tietoisuutta ja ’sielullisuutta’ kuin varsinaista älykkyyttä. Wohllebenin teos osoittautui myös kaikista haastavimmaksi määritelmien etsimisen suhteen.

3.1 Nerouden määritelmä teoksessa *Genius of Birds*

Ackerman määrittelee älykkyyden jo heti teoksensa *Genius of Birds* johdannossa:

“Intelligence is a slippery concept, even in our own species, tricky to define and tricky to measure. One psychologist describes it as ‘the capacity to learn or to profit by experience’. And another, as ‘the capacity to acquire capacity’ [--]” (GB, 9). Ackerman aloittaa älykkyyden määrittämisen kuvaamalla sen mitattavuuteen ja yleistasoiseen määrittelyyn liittyvää ongelmallisuutta, mikä on hyvä lähtökohta määritelmälle. Ackerman lisää, että useimmiten eläinten älykkyyttä lähdetään kuitenkin tarkastelemaan niiden selviytymisen ja

suvunjatkumisen kautta, ja Ackerman omaksuu tämän näkökulman myös ennako-
 odotukseksi. Ackerman vertaa suoraan rinnakkain ihmisen ja linnun levinneisyyttä ja
 lukumäärää ja tulee johtopäätökseen, että linnut ovat näissä kahdessa kategoriassa vähintään
 yhtä menestynyt laji, kuin ihminen: ”To say that humans are more successful or advanced
 really depends on how you define those terms. After all, evolution isn’t about advancement;
 it’s about survival. It’s about learning to solve the problems of your environment, something
 birds have done surpassingly well for a long, long time.” (GB, 10.) Ackerman kuvaa lintujen
 olevan ”yksi luonnon suurista menestystarinoista” jo pelkästään niiden evolutiivisen historian
 ja sopeutumisen kautta. (GB, 9–10) Täten Ackerman asettuu samaan linjaan viittaamiensa
 tutkijoiden kanssa mielipiteessään, että evolutiivinen menestys ja sopeutuminen korreloivat
 älykkyyden kanssa. Ackerman huomauttaa, että eräitä muita älykkyyden mittareita ovat
 oivaltaminen ja mielen teorian⁹ ymmärtäminen, mutta näiden ominaisuuksien ilmentyminen
 linnuissa on hyvin vaihtelevaa lajista riippuen. Sen sijaan metakognitio, eli tietoisuus omasta
 ajatuksen kulusta, on hyvin pitkälle ihmiselle tyypillinen älykkyyden osa, jota ei tähän
 mennessä ole pystytty luotettavasti testaamaan eläimillä.

Ackerman kiirehtii kuitenkin täsmentämään, että edellä mainitut tekijät älykkyyden
 määritelmän takana ovat lähtökohtaisesti ihmiskeskeisiä (GB, 11). Ackerman myös huomioi
 saman kuin tutkielmani teorialuvussa mainittu Elisa Aaltola: ihminen näkee älykkyyttä
 itseään muistuttavissa asioissa. Ackerman huomioi ihmiskeskeisen diskurssin älykkyydestä
 puhuttaessa ja samalla kritisoi vallitsevaa tapaa suhteuttaa inhimillistä, mitattavissa olevaa,
 älykkyyttä lintuihin. Tällä täsmennyksellä Ackerman tulee kommentoineeksi myös omaa
 teostaan ja tekee selväksi asemansa ihmisenä, joka heijastaa omaa tietoisuuttaan myös muihin
 eläimiin. Ihmiskeskeisestä älykkyyden määritelmästä johtuen Ackerman tekee päätöksen
 vaihtaa käsitteen ”älykkyyys” toiseen käsitteeseen, ”nerouteen” (genius). Ackerman soveltaa
 osittain nerouden käsitteen avaamiseen virallisempaa määritelmää: “More recently, genius has
 been defined as ‘nothing more nor less than doing well what anyone can do badly.’ It’s a
 mental skill that’s exceptional compared with others, either your kind or another kind.” (GB,
 12.) Ackerman käyttää tätä määritelmää pohjana omalle uudelle määrittelylleen:

In this book, genius is defined as the knack for knowing what you’re doing – for
 “catching on” to your surroundings, making sense of things, and figuring out how to
 solve your problems. In other words, it’s a flair for meeting environmental and social
 challenges with acumen and flexibility, which many birds seem to possess in

---

⁹ Mielen teoriolla viitataan yksilön kykyyn aavistaa tai tietää, mitä toinen yksilö mahdollisesti tietää, tuntee tai haluaa. Lähtökohtaisesti sillä tarkoitetaan kykyä erottaa oma mieli toisista mielistä.

abundance. Often this involves doing something innovative, something new – taking advantage of a new food source, for instance, or learning how to exploit it. (GB, 12.)

Ackermanin määritelmä neroudelle ottaa huomioon eläimen itsensä näkökulmasta mielekkään toiminnan. Tällaisessa määritelmässä korostetaan eläimen omaa toimijuutta omassa elinympäristössään niin yksilönä kuin sosiaaliseen yhteisöön kuuluvana jäsenenä. Määritelmässä ei näy viitteitä tietynlaisen älykkyyden ilmenemismuodon suosimisesta, vaan määritelmä on yhtä lailla sovellettavissa niin ihmisiin kuin mihin tahansa muuhunkin eläimeen. Mielenkiintoisena lisänä nerouden käsitteeseen Ackerman lisää innovatiivisuuden, eli kyvyn keksiä tai oppia uusia toimintatapoja. Ackermanin kriteerit älykkyydelle ovat täten paitsi eläinsensitiivisiä mutta myös vaativia ottaen huomioon, kuinka harvinaista oivaltava oppiminen, johon Ackerman viittaa, on todellisesti. Täten yksi Ackermanin neroudelle antamista kriteereistä sulkee ulos melko suuren osan lintulajeista, mikäli innovatiivisuus on kriteerinä merkittävä osa nerouden määritelmästä. Ackerman kuitenkin painottaa innovatiivisuuden sisältyvän ”usein” nerouteen, joten voi tulkita, että kyky oivaltavaan oppimiseen on pikemminkin lisäpisteitä eläimelle antava ominaisuus kuin suoraan poissulkeva.

Sanana ’nero’ (*genius*) määritellään Kielitoimiston sanakirjassa ”lahjakkaaksi ihmiseksi” ja ’nerokasta’ kuvataan adjektiiveilla ”erittäin etevä t. lahjakas, huippulahjakas, -älykäs” (Kielitoimiston sanakirja 2022.). Sana nerous kuitenkin saatetaan yhdistää varsinkin kahteen edelliseen adjektiiviin, joiden kautta kulttuurissamme on kuvailtu muun muassa Leonardo Da Vinciä. Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivulle kirjoittaneen Maija Länsimäen mukaan (Kotimaisten kielten keskus, 2006.) nero ”toimii usein jollakin tieteen tai taiteen alalla” ja esimerkeiksi hän mainitsee ”matematiikka-, kieli-, säveltäjä- ja keksijäneron”. Samoilla määrittelyn linjoilla on myös Cambridge Dictionary: ”very great and rare natural ability or skill, especially in a particular area such as science or art” (Cambridge Dictionary 2023). Sanan ’nero’ voidaankin tässä tapauksessa ymmärtää Ackermanin teoksessa retoriseksi keinoksi, hyberbolaksi. Tämä retorinen valinta ei välity samalla lailla teoksen nimen suomennokseen, jossa sanan ’nero’ tilalla käytetään sanaa ’viisas’¹⁰. Sanaan ’viisaus’ taasen assosioituu suomen kielessä eri ominaisuuksia, kuten ”järkevyys, ymmärtämys, syvälinen tietämys” (Kielitoimiston sanakirja 2022.)

---

¹⁰ Teoksen suomennoksen otsikko on *Viisaat linnut* (2017). Suomennos Heli Naski.

Ackermanin tapa kuvata älykkyyttä lähtee liikkeelle myös ihmispsykologiassa tunnetusta moniälykkyysteoriasta (multiple intelligence). Sen ytimessä on ajatus, ettei ole olemassa vain yhtä älykkyyden tyyppiä vaan se jakautuu useaan eri alatyyppeihin niin, että ihminen saattaa omata älykkyyttä niistä kaikista, vaikka olisikin jossain niissä korostuneesti lahjakas.

Moniälykkyysteoria perustuu Howard Gardnerin tyypittelyyn: loogis-matemaattiseen (logical-mathematical), musiikilliseen (musical), kinesteettiseen (bodily-kinesthetic), spatiaaliseen (spatial) ja sosiaaliseen (interpersona/intrapersonal) älykkyyteen.¹¹ (Gardner 2006.)

Kinesteettisellä älykkyydellä tarkoitetaan taitoa käyttää omaa ruumistaan taitoa ja tarkkuutta vaativiin suorituksiin. Spatiaaliseen älykkyyteen lukeutuu niin kyky havainnoida ympäristöään kuin myös omaa sijaintiaan ympäristössään. Spatiaaliseen älykkyyteen kuuluu myös taito uudelleenrekonstruoida visuaalisesti joko mielessään tai taiteen kautta omaa ympäristöä, esimerkiksi maisemamaalauksen kautta. Viimeiseksi mainittuun sosiaaliseen älykkyyteen lukeutuu niin taito ymmärtää toisia ja toisten välisiä suhteita kuin myös ymmärtää toisen emootioita sekä omia emootioitaan. (Hoerr 2000, 4.) Näihin lisäksi Ackerman lisää sopeutuvuuden, joka on osana hänen määritelmänsä neroudelle.

Sen lisäksi, että Ackerman on tehnyt päätöksen kuvailla lintujen älykkyyttä nerouden kautta, hän on päätenyt monen muun eläintutkijan tavoin puhumaan erikseen älykkyydestä ja kognitiosta. Älykkyys saa Ackermanin haastatteleman tutkija Loius Lefebvren mukaan usein inhimillisiä miellelyhtymiä, minkä vuoksi eläintutkijat suosivat kognition käsitettä. Kognitiolla taasen tarkoitetaan ”any mechanism by which an animal acquires, processes, stores, and uses information”. (GB, 25, 26.) Kognitiolla siis viitataan mekanismeihin, jotka ovat osallisena oppimisessa, muistamisessa, havaitsemisessa ja päätösten teossa (GB, 26). Ackerman jatkaa sanomalla, että kognitio on jaettavissa myös alempaan ja ylempään kognitioon, josta ensimmäinen sisältää tarkkaavaisuuden ja motivaation kyvyt ja jälkimmäinen kyvyn oivaltamisen, päättelyyn ja suunnitteluun. (ibid.) Ackerman kuitenkin huomauttaa, ettei lintuja koskevan kognition muodosta olla yhtä mieltä: toiset määrittävät kognitioon lukeutuvaksi aikaisemmin mainitun moniälykkyyden mukaan tyypiteltyjä kognitiivisia kykyjä, kun taas toiset ovat yleiskognition käsitteen puolella. Yleiskognition mukaisesti, jos

---

¹¹ Muita tyypittelyjä ovat Gardnerin mukaan kielellinen ja naturalistinen (naturalist) älykkyys, mutta Ackerman ei käsittele näitä omassa teoksessaan. Olen myös niputtanut inter- ja intrapersonallisuuden samaan nippuun sosiaalisen älykkyyden alle, sillä ne molemmat lukeutuvat olennaisella tavalla sosiaalisen kanssakäymisen taitoon. Ks. Gardner 2006

lintu pärjää yhdessä älykkyyden osa-alueella hyvin, niillä on tapana korreloida myös muilla alueilla. (GB, 27.)

Ihmispsykologiassa hyödynnettävien älykkyyden osa-alueiden soveltaminen eläinten älykkyyttä koskevaan teokseen paitsi jäsentää kirjan käsittelylukuja eri osaamisalueisiin myös mahdollistaa älykkyyden monialaisen tarkastelun. Tällöin eläimen älykkyyttä voidaan suhteuttaa sen osoittamaan älykkyyden osa-alueen vahvuuteen ja toimivuuteen omassa ympäristössään. Vaikka lintu ei täten olisikaan lahjakas loogis-matemaattisessa mielessä, se voi olla spatiaalisessa mielessä älykäs – eikä se tee linnusta lainkaan typerämpää. Ackermanin määritelmä niin neroudelle kuin siihen sisältyvä käsitys moniälykkyydestä tulee esille teoksessa muun muassa näissä otteissa:

There's less consensus about what form cognition takes in a bird's mind. Some scientists suggest that birds possess distinct types of cognition – spatial, social, technical, and vocal – that don't necessarily overlap. A bird can be smart spatially without being gifted in social problem solving. (GB, 27.)

Clearly all birds are not equally bright or able in all ways – at least by current accounting. Pigeons, for instance, don't do well on tasks that require them to abstract a general rule to solve a suite of similar problems, a skill easily learned by crows. But the lowly pigeon is a wizard in other ways: It can remember hundreds of different objects for long periods of time, discriminate between different painting styles, and figure out where's it's going... [--] Shorebirds such as plovers, sanderlings, and sandpipers show no evidence of "insight learning", that grasp of relationship permits birds like the New Caledonian crow... [--] But one shorebird, the piping plover, is a master of theatrics, capable of diverting predators from their shallow... [--] (GB, 22.)

Yllä olevista otteista on erotettavissa kaksi eri moniälykkyysteorian puolta. Toisaalta moniälykkyysteoria yhdessä nerouden määritelmän kanssa korostaa eläimelle itselleen merkityksellistä älykkyyttä ja jakaa älykkyyden useampaan kuin yhteen tiukkaan määritelmään. Samalla se vapauttaa yleisessä puheessa tyhminä pidettyjä lintuja tyhmyyden leimasta ja voi parhaimmassa tapauksessa parantaa linnun arvoa silmissämme. Yllä olevasta otteesta kuitenkin huomaa, kuinka Ackerman vertaa niin kyyhkyä kuin kahlaajalintuja varislintuihin. Vertailu lähtee asetelmasta, jossa lintu, kuten kyyhky, ei ole yhtä taitava jossain asiassa kuin varis, mutta sen sijaan on taitava muulla tavalla. Samanlainen asetelma vallitsee myös kahlaajalintujen kohdalla: ne eivät osoita kykyä oivaltavasta oppimisesta, kuten uudenkaledonianvaris, mutta sen sijaan ne osaavat näytellä huijatakseen petoja. Tällä tavoin vertailussa ei korostu toisen lintulajin 'huonomuus', vaan sen erilaiset vahvuudet. Vertailu variksiin ikään kuin kolikon 'huonompana' puolena tulee kuitenkin esille myös ikävänä

tapana ja tekee vertailusta epäreilua. Tämä piirre tulee erityisen selkeästi esille kappaleessa ”From Dodo to Crow”. Tässä otteessa Ackerman kuvaa Uudessa-Kaledoniassa kohtaamaansa kagua:

I had been looking for a supremely clever bird, common in these parts. And here I stumbled on a most uncommon bird, one that appeared to be...well...a few crayons short of the box. The kagu is near extinction, its population numbers in the hundreds. And no wonder, I thought. A bird that runs toward a possible predator?

In a way, the kagu seems a bookend to the crow, a delegate of the dim end of the intelligence spectrum. How could this creature be in the same phylogenetic class as the cunning crows? Both birds occupy the same remote island. Are New Caledonia crows evolutionary anomalies, hyperintelligent deviants that have advanced far beyond their feathered peers? Or are they simply at the high end of the bird genius continuum? By the same token, is the kagu really such a dodo? (GB, 21–22.)

Otteesta on havaittavissa totaalinen käänös Ackermanin aikaisempaan argumenttiin siitä, että älykkyyttä on vaikea, ellei jopa mahdotonta mitata tarkasti. Silti hän on asettanut kagun ja uudenkaledonianvariksen eräänlaisen älykkyydosamäärää mittaavan akselin vastakkaisiin päihin niin, että kagu edustaa ikään kuin ’typerää’ lintua, johon verrattuna uudenkaledonianvaris on ”hyperälykäs poikkeus”. Ackerman menee kagun älykkyyttä vähätellessään niin pitkälle, että vihjaa linnun typeryyden olevan syynä linnun horjumiseen sukupuuton partaalla – vaikka tosiasiallisesti tähän vaikuttaneita syitä ovat liiallinen metsästys, hidas lisääntyminen, vieraslajit kuten kissat ja koirat sekä elinalueiden supistuminen.¹² Väite perustuu Ackermanin ensivaikutelmaan siitä, minkä hän itse mieltää etukäteen älykkääksi toiminnaksi. Jos sukupuuttoon johtavia syitä miettii älykkyyden osa-alueen kautta, sopivampi käsite tätä kuvaamaan kagun tilannetta voisi olla Ackermanin käyttämä sopeutuvuuden käsite. Teoksen loppupuolella Ackerman siteeraa Daniel Solia, joka toteaa, ettei älykkyyys ja selviytyminen välttämättä korreloi keskenään: suuripesueisuus ja lyhytikäisyys sekä hidas lisääntyminen ja pitkäikäisyys voivat olla vaihtelevissa määrin hyödyllisempiä riippuen ympäristön vaatimuksista (GB, 309). Ackerman heittää ilmoille ajatuksen, ettei eläimen älykkyyys välttämättä ole selviytymisen tai elinkelpoisuuden tae: “We’re still teasing out whether it pays for a bird to be smart – how and why and under what conditions intelligence may increase fitness” (GB, 308). Voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, onko aiheellista puhua enää kyvyttömyydestä sopeutua tai lisääntyä ympäristön vaatimusten mukaisesti, mikäli lintu on täysin ihmisten luomien olosuhteiden uhri. Toisekseen Ackerman tulkitsee linnun rohkean

¹² Ks. San Diegon eläintarhan esite: <https://animals.sandiegozoo.org/animals/kagu> (viitattu 24.11.2021)

käytöksen uhkarohkeuden typeränä muotona siitä huolimatta, että on itse astunut sademetsään kagun elinalueelle.

Ackerman ei kuitenkaan kyseenalaista omaa ensivaikutelmaansa kagusta, vaikkakin hän mainitsee sen teoksen loppupuolella yhdessä kalkkunan kanssa ”hidasjärkinä” pidettyinä lintuina. Ackerman avaa lukijalle Dr. J.M. Wheatonin vuonna 1882 kertoman tarinan kalkkunoista, jotka höynäyttivät metsästäjiä kävelemällä suoraan näiden eteen rauhallisesti astellen niin, että metsästäjät olivat epävarmoja, olivatko ne vilttejä vai ei. Tarpeeksi kauas metsästäjistä askeltaessaan kalkkunat kuitenkin ottivat juoksuksi ja ehtivät paeta metsän kätköihin jättäen hämmentyneet metsästäjät taakseen. (GB, 306–307.) Tästä esimerkistä huolimatta Ackerman kuitenkin päätyy pitämään niitä edelleen typerinä: ”[L]ike kagus, they are not considered the sharpest tacks in the drawer – Dr. Wheaton’s story notwithstanding. But even a bird apparently short on brains can be big on presence.” (GB, 307.) Tässä kohtaa lukija ei edelleenkään tiedä, miksi kagua ja kalkkunaa tulisi pitää ennakkoluulojen mukaisesti typerinä ja sen sijaan, että Ackerman löytäisi kalkkunaesimerkistä jotain positiivista sanottavaa niiden älykkyudesta, hän tyytyy toteamaan niiden olevan voivan hidasjärkisyydestä huolimatta voivan olla ”vaikuttava näky”. Ackerman viittaa olemassaolevaan diskurssiin kalkkunoiden oletetusta typeryydestä. Kuitenkaan hän ei lähde haastamaan diskurssia, vaikka sellainen mahdollisuus hänellä kirjoittaja olisi. Hän siis hyväksyy diskurssin, jota hän pyrkii lähinnä humorisoimaan viittaamalla siihen, kuinka ”puutteellisista aivoistaan” huolimatta kalkkuna osaa olla ”vahvasti läsnä”.

Toisessa kagua koskevassa esimerkissä piilevä ongelma liittyy älykkyyskaalan käyttämiseen. Vaikka Ackerman on vakuuttanut lukijaa useaan otteeseen älykkyuden mitattavuuden ongelmista, hän turvautuu siihen itse kuvaillessaan mieltämäänsä älykästä ja typerää käytöstä. Ackerman asettaa kagun asemaan myös Barbadosella elävän kultakaulussirkkusen verratessaan tätä samalla saarella asustavaan barbadoksensirkkuun:

It was here in the land of the bullfinch that [Louis] Lefebvre devised a scale of intelligence based on the idea that smart birds innovate. Like the bullfinch and those cream-skimming tits, they do new things. Birds with lesser brains are set in their ways of rarely invent, explore, or dip into the novel.

As it happens, the Bajan bullfinch has a dimmer doppelgänger on the island, the closely related black-faced grassquirt (Tiaris bicolor), which provides an intriguing comparison. The two birds are alike in nearly every respect, save one. On the spectrum of intelligence, the bullfinch is a quick study; in comparison, its sister species is a slow and plodding. The contrast between these two backyard species has offered Lefebvre a window on the nature of the bird mind. (GB, 29–30.)

Yllä olevasta otteesta on havaittavissa jälleen älykkyyskaalan käyttäminen, mutta sen lisäksi Ackerman kuvaa innovatiivisuuden, joka aikaisemmin 'usein' liittyi älykkyYTEEN, olevan nyt älykkään linnun tuntomerkki. Sen sijaan ei-innovatiiviset linnut ovat Ackermanin retoriikan mukaan tyhmiä. Ackerman ei vertaa näitä käsityksiä omiin määritelmiinsä, vaan tuntuu kiinnittyvän samoihin mielipiteisiin kuin Lefebvre, joka kuvaa kultakaulussirkkusen ja barbadoksensirkkun eroa näin: "The only difference is that the bullfinch is clever, fearless, and opportunistic; and the grassquit, skittish, deeply concervative, and afraid of nearly everything" (GB, 30). Yllättäen kultakaulussirkkusen pelokkuutta käytetään argumenttina sen tyhmyyden puolesta, sillä barbadoksensirkku on suhteellisen kesy, kun taas kultakaulussirkkunen arka. On erikoista pitää eläimen arkuutta syynä sen typeryyteen, sillä kagun kohdalla sen uteliaisuus oli Ackermanin mielestä tyhmyyden osoitus. Argumentaatio on ristiriitaista, eikä noudata sen enempää kyseenalaistavaa logiikkaa eikä Ackermanin itse määrittelemiä lähtökohtia älykkyydelle. Tarkastelunäkökulma muistuttaa uudenkaledonianvariksen ja kagun vertailua: tutkija valitsee älykkääksi tulkitsemansa linnun ja valitsee sen vertailukuvaksi 'tyhmänä' pidetyn linnun. Tällaisella retoriikalla lähdetään liikkeelle yhdestä arvotetusta piirteestä, joka asetetaan edustamaan ihannetta ja sen jälkeen valitaan vertailtavat kaksi yksilöä: arvostetun piirteen omaava yksilö sekä yksilö, jolta tuo piirre puuttuu.

Älykkyiden epäedullinen vertailu tulee esille myös Lefebvren laatimassa lintujen ÄO-listauksessa, jonka selittämisen lukijalle Ackerman tekee huolellisesti. Lefebvre on kyseissä listauksessa arvioinut lintujen eri sukujen älykkyysosamäärän niissä todetuiden innovaatioiden mukaan, eli sen perusteella, kuinka usein tietyn lintujen sukuun kuuluvan yksilön on nähty tekevän jotain innovatiivista selviytyäkseen paremmin. Näin ollen hän on listannut lintujen sukua älykkäimmistä tyhmimpään.¹³ (GB, 40).

Lintujen älykkyysosamäärälistaus perustuu täysin oivaltavan oppimisen ilmenevyyteen, mikä sulkee jo harvinaisuutensa vuoksi ison osan lintuja älykkyysosamäärälistauksen huonoille sijoille. Sitä paitsi tutkimusaineisto koostuu Lefebvren kertoman mukaan anekdooteista, eli ainutkertaisista toistamattomista tapauksista, joita on tässä tapauksessa raportoitu ja kirjattu ylös lintutieteellisiin julkaisuihin. Bernard E. Rollin kuvaa tällaisia anekdootteja yleensä

---

¹³ Älykkäimpien joukossa Lefebvren mukaan ovat varislinnut sekä papukaijat. Tyhmiimpiä ovat hänen mukaansa viiriäiset, strutsit, trapit, kalkkunat ja kehrääjät. (GB, 39.) Listauksen uskottavuutta ei lisää se, että Lefebvre itse kuvaa tutkimuksensa lähtökohtaa sanoin: "A little bit cheap, but why not?". Kaikkein tyhimmäksi lajiksi Lefebvre mainitsee emun. (GB, 40.)

inhimillistäviksi, sillä anekdootteja havainnoivat ovat yleensä puolueellisia ja naiiveja tarkkailijoita ja ovat täten taipuvaisia inhimillistäviin kuvauksiin. (Rollin 2013, 49.) Anekdootit eivät täten anna objektiivista tietoa linnun älykkyydestä. Lefebvren anekdootteihin perustuvan tutkimuksen esittely on kyseenalaista, sillä on selvää, että sen tutkimusasetelma on epäedullinen. Lisäksi tyhmäksi leimaamisen takana on ihmiskeskeinen näkökulma – mikä vaikuttaa ihmisen silmiin typerältä käytökseltä, tekee myös linnusta typerän. Kyky innovatiivisuuteen – tai oivaltavaan oppimiseen – näyttää pelastavan linnun tyhmäksi leimaamiselta, vaikka innovatiivinen käytös linnun selviytymiselle luonnossa ei olisi mitenkään sille itselleen tarpeellista.

Vaikka Ackerman painottaa teoksensa johdannossa älykkyyden liukuvuuden käsitettä, hän ei kritisoi Lefebvren laatimaa listausta. Hän ikään kuin hiljaa hyväksyy Lefebvren väitteen tiettyjen lintujen typeryydestä, vaikka koko teoksen ydinväitteenä on se, että tyhmiä lintuja ei ole olemassa – on vain erilaisilla tavoilla älykkäitä lintuja. Lintujen kognitiotutkija Neeltje Boogert, jota Ackerman siteeraa samassa luvussa, kuitenkin esittää eläintutkimukseen liittyvän ongelman hyvin:

Unfortunately it is extremely difficult to get a ‘pure’ measure of cognitive performance that is not affected by myriad other factors [--]. Birds, just like humans, will differ in how motivated they are to solve a cognitive test, how stressed they are about the test situation [--] and how much experience they have had with similar tests. (GB, 36.)

Myös Ackerman ja Lefebvre pohtivat kultakaulussirkkusen huonoa menestystä kognitiotutkimuksessa. Lefebvre epäilee huonon pärjäämisen johtuvat osittain linnun stressiherkkyydestä, mutta myöntää syyn voivan olla myös tutkijassa¹⁴. Täten on tuotu esille linnulle itselle mielekäs tilanne ja miten se tutkimustilanteen kokee. Tämä erittäin tärkeä huomio pyyhitään kuitenkin pois luvun loppua kohden, jossa Ackerman pohtii: ”What makes a bird smart and inventive like Bajan bullfinch or a New Caledonian crow? Are black-faced grassquits and kagus really such simpletons?” (GB, 42.) Tähän kysymykseen lukija voisi odottaa Ackermanin itse vastaavan kaiken edellä kognitiotutkimukseen liittyvän pohdinnan ja sen luotettavuuden jälkeen, mutta sen sijaan viimeisen sanan antaa Lefebvre: ”We’re trying to

---

¹⁴ Lefebvre toteaa näin: ”If one of the species you’re using in your experiment fails every test you give it, the problem may be you, the researcher, not the animal. You may have failed to understand what is relevant to the way a bird sees the world.” (GB, 35.)

come at these questions from different angles [--]. If you want to understand birds, you have to know how they behave in the wild [--]. Then you try to get inside their heads.” (ibid.)

Ackermanin lähtökohdat älykkyyden määritelmälle ovat näennäisesti hyvin perusteltuja. Ackerman ansiokkaasti ottaa määritelmäänsä mukaan moniälykkyyden ja kognition tapaiset käsitteet, joiden puitteissa eläinten älykkyyttä on mahdollista tarkastella monesta eri näkökulmista ilman, että ne sulkisivat toinen toisiaan. Ackermanin argumentaatio määrittelyssä on asiantuntevaa ja johdonmukaista, ja hän ottaa huomioon älykkyyden tutkimukseen liittyvät ongelmakohdat. Älykkyyden määritelmä ei kuitenkaan ole johdonmukaisesti samanlainen läpi teoksen, mikä tulee parhaiten esille teoksesta lainaamista sitaateista. Ackerman turvautuu ajoittain enemmän ennakkokäsityksiinsä ja muiden antamiin mielipiteisiin sen sijaan, että peilaisi nerouden käsitettä typerinä pidettyihin lintuihin ja pohtisi niille itselleen merkityksellistä älykkyyttä. Ackerman käyttää toisinaan jopa kyseenalaisen subjektiivisia mieltymyksiä taustana argumentoidessaan jonkin linnun typeryyden puolesta, vaikka Ackermanin pitäisi lukijalle antamansa lupauksen mukaisesti tehdä päinvastoin ja todistaa, ettei mikään lintu ole tyhmä. Ackermanin tapaan argumentoida kuuluu myös asettaa rinnakkain, toistensa vastakohtiksi, lintuja vertailtavaksi.

Ackerman haastaa vallalla olevaa diskurssia siitä, että linnut eivät olisi kognitiivisilla kyvyillään ihmiseen verrattavissa olevia. Johdannossa hän kuvailee kielen olevan yksi vallassa olevien diskurssien heijastajista, ja esimerkiksi hän mainitsee monet kielessä käytetyt, kielteisen merkityksen saaneet kielikuvat, kuten ’linnunaivo’. Hän taustoittaa kuitenkin lintuja vähättelevän diskurssin laajemmaksi historialliseksi ilmiöksi, joka hänen mukaansa on alkanut horjua parin viime vuosikymmenen aikana lisääntyneen eläinkognitiotutkimuksen myötä. Ackerman linjaa teoksensa tarkoituksena olevan ”ymmärtää, miten erilaisilla nerouden muodoilla linnut ovat selviytyneet onnistuneesti ja kuinka ne tulivat sellaisiksi”¹⁵ (GB, 15).

Teosta tuntuu kuitenkin vetävän eri suuntiin kaksi toisistaan poikkeavaa diskurssia. Ensimmäinen on Ackermanin puolustama diskurssi siitä, että lintujen älykkyys on moninaista, jopa ihmisenkaltaista. Tämä diskurssi kannattelee koko teoksen selkärankaa ja teoreettista pohjaa. Kuitenkin sitä horjuttaa sisältäpäin toinen läsnä oleva diskurssi. Tämä toinen läsnä oleva diskurssi on Ackermanin omaksuma yleisempi diskurssi, jonka mukaan tietyt linnut –

---

¹⁵ This book is a quest to understand the different sorts of genius that have made birds so successful – and how they came about.” (GB, 15)

kuten kanat ja kalkkunat – ovat typerämpiä lintuja sen vuoksi, koska se on kulttuurissa omaksuttu mielikuva. Samaten lintujen älykkyyttä korostava diskurssi hämärtyy Ackermanin omista mielikuvista ja mielipiteistä, jotka sekoittuvat tieteellisen diskurssin sisälle. Tämä ilmenee ikävällä tavalla muun muassa kagua koskevassa esimerkissä. Sen sijaan, että Ackerman haastaisi selviä vakiintuneita ja leimaavia diskursseja, hän ottaa ne omaan käyttöönsä humorisoinnin keinona – ja jättää asian sikseen. Teoksen tieteellinen pohja venyy uskottavuuden – ja kulttuurissa aliarvostettujen lintujen – kustannuksella.

3.2 Eläimelle merkityksellinen älykkyys teoksessa *Millaista on olla eläin?*

Kuten Ackerman, Telkänranta pyrkii alleviivaamaan älykkyyden määritelmän liukuvuutta sekä sen vaikeasti mitattavuutta: ”Älykkyys ei ole yksinkertainen asia mitattavaksi, koska sen määrittelemisestä on monia erilaisia näkemyksiä ihmisilläkin” (ME, 134). Telkänranta aloittaa älykkyyden käsitteen määrittelyn tismalleen samalla tavoin kuin Ackerman, mutta ei Ackermanin tavoin luo uutta käsitettä kuvaamaan eläinten älykkyyttä. Sen sijaan Telkänranta tekee päätöksen puhua älykkyyden osa-alueista. Telkänranta ei tässä yhteydessä kuitenkaan täsmennä, mihin viittaa älykkyyden osa-alueilla, mutta tulkituin hänen viittaavan eri oppimistapoihin, tietoisuuden tasoihin ja tunne-elämään sekä näiden osa-alueiden väliseen merkitykseen eläimelle itselleen. Telkänrannan suorat määritelmät älykkyydelle on “uusien toimintatapojen oivaltaminen, kyky muuttaa omaa toimintaa joustavasti tilanteen mukaan ja kyky ymmärtää erilaisten osien suhteita toisiinsa”. (ME, 135.) Tällaisella määritelmällä hän ei sulje eläimiä eri tilaan kuin ihmisiä, vaan älykkyyden määritelmä joustaa niin, että se kattaa hyvin suuren määrän erilaisia tapoja hahmottaa maailmaa yksilön näkökulmasta käsin. Tällä määritelmällä on paljon yhteneväisyyksiä Ackermanin määritelmään siitä huolimatta, että Ackerman kuvaa samaa ilmiötä eri käsitteen kautta. Telkänranta kuvaus oivaltavasta oppimisesta on pitkälti samanlainen, kuin Ackermanin määritelmä innovatiivisuudelle: ”[E]läin ratkaisee jonkin ongelman alkamalla toimia aivan uudella tavalla, johon se ei ole saanut mallia muilta” (ME, 125). Samalla Telkänranta kuitenkin muistuttaa oivaltavan oppimisen olevan harvinaisin oppimisen laji ja sitä on havainnoitu vain eläinlajeilta, joilla on

”suhteellisen pitkälle kehittynyt äly” (ibid.). Tällaisia eläimiä ovat hänen mukaansa ihmis- ja muut apinat, valaat¹⁶, norsut ja varislinnut (ME, 126).

Telkänranta lisää erittäin tärkeän huomautuksen liittyen älykkyyden määritelmään kappaleessa ”Kissassa ja koirassa on paljon samaa”. Ennen kuin alkaa vertailemaan kissaa ja koiraa keskenään, Telkänranta huomauttaa: ”Kaksi eläintä voi myös hahmottaa maailman eri tavoin siten, että kummankaan ei voi sanoa olevan yksiselitteisesti älykkäämpi kuin toinen, vaan niillä vain on erilaista älykkyyttä” (ME, 140). Tämä täsmennys purkaa dikotomioita, joissa eläimiä on asetettu toistensa tai ihmisen vastinpareiksi. Telkänranta ei kiistä, etteikö eroja kissojen ja koirien välillä olisi, mutta ei myöskään arvota näitä eroavaisuuksia huonommaksi. Vaikka kissa Telkänrannan mukaan olisikin usein pelokkaampi uusissa tilanteissa kuin koira, tämä ei kerro kissojen olevan typerämpiä, vaan siitä, että kissoja harvemmin totutetaan erilaisiin tilanteisiin (ME, 142). Vaikka Ackerman on ottanut huomioon erilaisia älykkyyden osa-alueita linnuilla, kuten esimerkiksi oivaltavaa älykkyyttä ja sosiaalista- ja esteettistä älyä, näkökulma ei kulje läpi teoksen. Tästä esimerkkinä on lintujen jatkuva eriarvoistaminen tietyn ominaisuuden mukaan.

Toinen Telkänrannan myöhemmin teoksessa kuvaama älykkyyden mittaamiseen ja eläinten vertaamisen sen perusteella liittyvä ongelma ilmenee hänen mukaansa eläintutkimuksen koeasetelmissa: ”Tilanne havainnollistaa myös yhtä niistä monista seikoista, jotka eläinten kognitiivisten kykyjen testaamisen suunnittelussa ja tulkinnassa on otettava huomioon. Kun mitataan eläimen kykyä suoriutua jostain, mihin sillä on motivaatio, on oleellista tietää, ovatko eläinten väliset erot eroja älykkyydessä vai eroja motivaatiossa.” (ME, 154.)

Telkänrannan huomio motivaation merkityksestä asettaa kyseenalaiseksi myös Ackermanin teoksessaan paljon esittelemän tutkimusmallin, jossa keskitytään enemmän tuloksiin kuin tutkimuksen keinoihin.

Koska tietoisuus ja tunteet liittyvät myös olennaisesti älykkyyden käsitteen alle, käsittelen myös Telkänrannan määritelmiä niille. Tietoisuuden Telkänranta jakaa neljään eri tasoon, joista yksinkertaisin edellyttää hänen mukaansa kykyä kokea eläimelle itselleen merkittäviä tunteita kuten sitä, milloin jokin asia tuntuu hyvältä tai pahalta. Toinen taso on kognitiivinen tietoisuus, joka tarkoittaa kykyä käsitellä tietoa, esimerkiksi havaintoja ja kokemuksia ja tekemään niitä koskevia johtopäätöksiä. Kolmannella tietoisuuden tasolla eläin

---

¹⁶ 'Valaat' on nimitys nisäkkäiden lahkolle, joka on sopeutunut elämään vedessä. Saman nimikkeen alle sijoittuvat siis valaat ja delfiinit.

taasen ymmärtää olevansa muista erillinen yksilö. Neljännelle tietoisuuden tasolle on ominaista kyky metakognition, mihin Ackerman viittaa myös älykkyyden määrittelyn yhteydessä, jolloin eläin ymmärtää voivansa olla myös väärässä. (ME, 58–59.) Sen sijaan, että Telkänranta kyseenalaistaisi tietoisuuden olemassaoloa eläimillä, hän toteaa sen puutoksen olevan äärimmäisen harvinaista:

Millaista voisi olla sellaisen eläimen mielenmaisemassa, jolla on mahdollisimman yksinkertainen tietoisuus? Hyvä ehdokas voisi olla sellainen eläin, jolla on kyky vain yhteen tuntemukseen: se pystyy kokemaan kipua niin, että se on aidosti ikävä kokemus, ei vain väistämisrefleksi. Tämä mahdollisimman yksinkertainen kokija on jokin selkärangattomista eläimistä, joita maailmassa onkin paljon runsaammin kuin meille tutumpia selkärankaisia. [–] Luultavasti on mentävä vielä yksinkertaisimpiin eläimiin, ennen kuin raja tulee vastaan ja löydetään sellaisia eläimiä, jotka vahingoittuessaankin ovat autuaan tietämättömiä kivusta. Toistaiseksi ei tiedetä varmuudella, mihin kohtaan selkärangattomien laajaa joukkoa tämä raja pitäisi vetää. (ME, 59.)

Telkänrannan määritelmä tietoisuudelle ei ole poissulkeva suurinta osaa eläimistä kohtaan. Telkänrannan määritelmän mukaan tietoisuus kuuluu lähes kaikille eläimiksi luokiteltaville eliöille ja sen myötä myös kyky tuntea ja tiedostaa vähintään kipua. Tällaisella määritelmällä on myös eettinen merkitys sen korostaessa faktaa, että kipu on tunteista se, minkä alkeellisetkin eläimet tuntevat. Tällöin on ilmiselvää, että eläimet tuntevat aitona kipuna niihin kohdistetun väkivallan. Näin Telkänrannan pohtima kysymys siitä, tunteeko esimerkiksi kala kipua koukun lävistäessä sen huulen, saa yksinkertaisen vastauksen, jota ei ole kieltäminen.¹⁷ Tällöin todistustaakka päinvastaisesta tulkinnasta kuuluu vastapuolelle. Tällöin on aivan yhtä väärin tuottaa tarpeetonta kipua niin teuraaksi päätyvälle naudalle kuin ongenkoukkuun tarttuneelle kalalle. Telkänranta kuitenkin huomauttaa, että kivun tuntemus ei tästä huolimatta ole välttämättä samanlainen kaikille, vaan myös kala voi tuntea kivun eri tavalla. Tämä ei tee kivun tunteesta kuitenkaan hänen mukaansa yhtään sen vähäisempää, vaan voi olla mahdollista, että esimerkiksi kalat tuntevat kivun voimakkaampana kuin ihminen. (ME, 176.) Ajatus siitä, että eläin kokisi kivun voimakkaammin kuin ihminen taasen haastaa meidät suhteuttamaan omaa kipuamme eläimiin, joilla emme ennen ole ajatelleet olevan voimakkaita kivuntunteuksia.

Telkänranta asettuu myös sellaisia diskursseja vastaan, joissa eläintä kuvataan pelkästään vaistojen varassa eläväksi koneiksi. Telkänranta painottaa paitsi käsitteen vanhanaikaisuutta myös sen moniulotteisuutta: ”Monet sellaiset eläinten edesottamukset, joita ennen sanottiin

---

¹⁷ Myös Wohlleben pohtii kalojen kipuaistia tämän kysymyksen kautta.

'vaistoiksi' tai 'vieteiksi', ovat osoittautuneet joukoksi aivan erillisiä ilmiöitä [--] Täten 'vaistot' ja 'vietit' ovat siis sateenvarjomaisia käsitteitä, joiden alle mahtuu todellisuudessa monta aivan eri asiaa" (ME, 89–90). Telkänranta myös muistuttaa, että juuri 'vaiston' käsitteen epämääräisyyden takia nykyään kukaan eläinten käyttäytymistä tutkiva ei käytä tällaisia käsitteitä. (ibid.) Telkänranta sen sijaan painottaa näkökulmaa, jossa eläinten toimintaa määrittää yhtä lailla synnynnäiset valmiudet, kuten geenit, kuin myös eläimen itse kokemuksen kautta oppimat asiat (ME, 89). Telkänrannan voi nähdä tasapainottelevan tässä kahden eri diskurssin kanssa, mutta hän onnistuu yhdistämään ne yhdeksi diskurssiksi, jossa huomioidaan molemmat diskurssit. Hän ei lähde kiistämään, etteikö viettejä olisi, mutta ei tahdo niputtaa eläimiä pelkästään niiden varaan toimiviksi – kuten kartesiolaisessa diskurssissa esitetään.

Eläimenä olemiseen lukeutuu myös tunteet. Telkänrannan mukaan tunteista puhuttaessa määritellään yleensä vähintään perustunteet, joiden on todettu olevan aitoja tuntemuksia ainakin kaikilta tutkituilta nisäkkäiltä ja linnuilta. Näitä ovat pelko, aggressio, suru ja ilo. Lisäksi näiden yhdistelmistä syntyy lisää tunteita. (ME, 61.) Kuitenkin nämä tunteet muodostavat Telkänrannan mukaan sateenvarjon, jonka alle mahtuu vielä neljä tunnetta, jotka koetaan aitoina: mielihyvä ja sen tavoittelu, leikkisyys, seksuaalinen halu ja hoivatunteet. (ibid.) Telkänranta lisää vielä, että näiden lisäksi nisäkkäiltä ja linnuilta on löydetty yhteisenä ominaisuutena tunteiden lyhyt- ja pidempiaikaisuus, eli hetkelliset tunnekokemukset sekä mielialat. Telkänranta kiirehtii kuitenkin täsmentämään, että perustunteiden olemassaoloa ei voi kuitenkaan kieltää myöskään muilta eläimiltä, kuten matelijoilta: ainut syy, miksi matelijoita ei mainita perustunteiden yhteydessä on se, ettei aiheita ole tutkittu vielä tarpeeksi. (ME, 62.) Tämä tulee kuitenkin myös ilmi tekstistä aikaisemmin:

Tunteita sisältyy yhtä lailla niiden eläinten elämään, joiden toiminnasta osa on synnynnäisesti ohjelmoitua, "vaistomaista". Vaikka toiminta olisi geenien sanelemaa, sen laukaisemiseen ja ohjaamiseen tarvitaan motivaatio. Nykytiedon valossa ainakin nisäkkäät ja linnut mutta luultavasti monet muutkin eläimet kokevat tämän motivaatio tunteena. [--] Se [geenien sanelema toiminta] ei tarkoita tunteiden puuttumista, vaan usein pikemminkin sitä, että eläin on täysin tunteidensa ohjailtavana. (ME, 61.)

Ansiokasta Telkänrannan teoksessa on periaate, että jos eläimen älykkyydestä ei tiedetä tarpeeksi, ei ole aiheita tehdä myöskään johtopäätöksiä suuntaan tai toiseen. Tämä vapauttaa sellaisille eläimille, joita ei olla tarpeeksi tutkittu tai jotka systemaattisesti jätetään tutkimusten ulkopuolelle, sellaisen subjektiposition, jossa ne ovat suojassa typeriksi leimaavilta argumenteilta. Telkänranta kuitenkin myöntää, vaikkakin varovaisesti, että

eläinten älykkyyttä voidaan karkeasti jakaa skaalaan, jonka kärkipäässä ovat nisäkkäiden keskuudessa ihmisapinat, delfiinit ja muut hammasvalaat sekä norsut. Lintujen skaalassa kärjessä ovat varislinnut ja jotkin papukaijat. (ME, 156.) Tällaisen toteamisessa ei ole sinällään mitään väärää, jos on tehnyt selväksi sen, mitä älykkyydellä tarkoitetaan ja kunhan sen arvioinnissa on otettu mahdollisimman monta erilaista näkökulmaa ja tutkimusta huomioon. Toisin kuin lintujen älykkyydestä kirjoittanut Ackerman, Telkänranta ei tuo kuitenkaan esille mitään johtopäätöstä, mitkä olisivat skaalan häntäpäässä olevat eläimet. Hän noudattaa täten omaa periaatettaan: jos eläimestä ei tiedetä tarpeeksi tai ihminen ei ole kyennyt toteuttamaan luotettavaa tutkimusasetelmaa, ei voi väittää eläimen älykkyydestä mitään.

Telkänrannan määritelmät niin tunteille kuin tunteen kokemukselle ovat eläinlähtöisiä: eläimen laji ja sille mielekäs älykkyys ja tunne-elämän kirjo on otettu huomioon. Toisaalta puuttuvasta tiedosta huolimatta ei ole syytä olettaa, etteikö tunteita olisi vaan eläin voi elää kokonaan tunteidensa vallassa. Telkänranta pysyy täten argumentaatiossaan suoraviivaisena ja johdonmukaisena: eläinten älykkyys ei ole yksi ja sama asia, vaan se vaihtelee lajista riippuen. Vähäisen tietoisuuden ja älykkyyden omaavat eläimet toimivat omassa elinympäristössään mielekkäällä tavalla, eikä se tee eläimestä pelkkää tyhjää kuorta. Pikemminkin kyse on vain erilaisista tavoista kokea tuntemuksia, kuten Telkänranta toteaa: ”Kehittyneempi äly avaa tien siihen, että eläin pystyy kokemaan muunkinlaista tietoisuutta kuin tunteita” (ME, 64).

Telkänrannan diskurssi nojaa tieteelliseen keskusteluun ja tutkimusmateriaaliin. Hän kuitenkin kommentoi teoksessaan myös toisia olemassaolevia diskursseja. Telkänranta tarjoaa diskurssillaan myös suojapaikan niille eläimille, jotka jäävät tutkimusten ulkopuolelle ja toisten (tutkittujen) eläinten kognitiivisten kykyjen varjoon. Telkänranta tulee näin huomioineeksi myös yleiset kulttuuriset arvotukset, joiden mukaan tietyt eläimet valikoituvat enemmän tutkituiksi kuin toiset. Hän vastustaa diskurssia, jossa tutkimuskentän ulkopuolelle jätettyjä eläimiä tai koeolosuhteissa huonosti pärjänneitä eläimiä kutsutaan kielessä typeriksi. Telkänranta ottaa kantaa muun muassa tutkimusasetelman, ennakkoluulojen ja eläimen itsensä osoittaman motivaation merkitykseen, ja pitää näiden tekijöiden sivuuttamista ehdottomina ansaloukkuina eläintutkimuskentällä. Näin hän tulee kommentoineeksi yleisesti eläintutkimuskentän diskurssia ja myös ihmiskeskeistä diskurssia, jossa älykkyytenä pidetään kaikkea sitä, mikä heijastaa omasta mielestämme inhimillistä älykkyyttä. Diskurssin voi nähdä haastavan erityisesti Ackermanin tapaista tyyliä esittää tietoa sen kautta, miten

kirjoittaja itse suhtautuu kuvattuun eläimeen ja miten se kulttuurissa yleisesti representoidaan. Älykkyys kuvautuu Telkänrannan diskurssissa eräänlaiseksi sateenvarjokäsitteeksi, jonka alle mahtuu monia eri älykkyyden muotoja, joista yksikään ei ole vähempiarvoinen kuin toinen – eikä yhtäkään sen alla olevista voi tieteellisen diskurssin nimissä todistaa olevan tyhmä.

3.3 Inhimillinen älykkyys teoksessa *Eläinten salattu elämä*

Wohllebenin teos eroaa Ackermanin ja Telkänrannan teoksesta sikäli, että sen pääasiallinen lähestymistulokulma eläinten mielenmaailmaan tapahtuu tunne-elämän kautta. Eläinten kokemat tunteet kuitenkin yleensä liitetään älykkyyteen ja sitä kautta tietoisuuden käsitteeseen. Eräs perustavanlaatuinen kysymys liittyen eläinten tunne-elämään on se, voiko tunteita olla, jos niitä ei tiedosta. Koska Wohlleben pyrkii avaamaan lukijalle eläimen mielenmaailmaa tunteiden kautta, analysoin ensimmäiseksi hänen määritelmiään tunteille. Määritelmien etsiminen Wohllebenin teoksesta ei ole helppoa, sillä teos koostuu useasta hyvin lyhyestä käsittelykappaleesta, joka koostuu ydinhavainnosta ja sen ympärille kootusta pohdinnasta ja argumenteista. Täten selitteet eri käsitteille ovat pirstaloituneet eri osiin teosta ja saattavat ilmetä eri asiayhteyksissä. Esille ottamani määritelmät kietoutuvat kuitenkin kukin osaltaan siihen, miten määritellään älykkyyttä eläinkunnassa.

Tunteita Wohlleben ei määrittele suoraan, mutta lähestyy tunteen käsitettä selittäen sitä vaistojen kautta. Wohlleben selittää vaiston olevan tiivistetysti ”toimintoja, jotka tapahtuvat tiedostamatta” (ESE, 17). Wohlleben argumentoi, että koska vaistonvarainen toiminta on ihmisellekin erittäin yleistä, vaistojen herättämät tunteet eläimillä eivät ole yhtään sen erilaisempia kuin ihmisenkään vaistojen pohjalta heränneet tunteet. Wohlleben käyttää esimerkkinään ”äidinrakkautta”, jota määrittää emotionaalinen kiintymys ja sen pohjana on eräänlainen hoivavietti, jonka taasen hormonitoiminta laukaisee.

On otettava kuitenkin huomioon, että ”äidinrakkautta” käsitteenä sisältää itseensä vain äidin tai emon, ei toista vanhempaa. Lisäksi käsite on hyvin epätieteellinen eikä anna neutraalia kuvaa vanhemman ja lapsen välille syntyvästä suhteesta, sillä läheskään aina ”äidinrakkautta” ei synny, vaikka niin toivoisi.¹⁸ Äidinrakkaudelle käsitteenä on annettu paljon kulttuurisia merkityksiä, ja sitä pidetään universaalina ja ehdottomana ominaisuutena hyvälle äitiydelle.

---

¹⁸ Mm. synnytyksen jälkeinen masennus saattaa vaikeuttaa minkäänlaisen kiintymyssuhteen syntymistä äidin ja lapsen välille.

Kuitenkin tämän tunne-elämyksen ulkopuolella olevat äidit saattavat kokea olevansa jollain tavalla viallisia ja syyllistä itseään tällaisen ”vaistomaisen” tunteen puutoksesta. Koska äidinrakkaus käsitteenä sisältää paljon kulttuurisia ja yksilöllisiä vaikuttimia ja on täten erittäin ihmiskeskeisesti rakennettu käsite, se on huonosti sovellettavissa yleiseksi esimerkiksi ”vaistomaisesta” tunne-elämyksestä saatikka kuvastamaan suhdetta eläimen ja poikasen välille. Wohllebenin useasti käyttämä esimerkki äidinrakkaudesta eräänlaisena universaalina vaistona vaikuttaa täten olevan pikemminkin idealisoitu näkökulma siitä, miten vaistot yhdistävät ihmisiä ja eläimiä ja pyrkimys kuvastaa eläinten kokemusmaailmaa äärimmäisen inhimillistävästä näkökulmasta.

Wohllebenin mukaan tunteet ovat pitkälti vaistojen laukaisemia, mutta tämä ei hänen mukaansa vähennä tunteen voimakkuutta. Hän argumentoi, että ”tunteet ovat alitajunnan kieli” ja ovat täten ”sidoksissa alitajuntaan eivätkä tietoisuuteen” (ESE, 19). Koska alitajunta on kaikilla eläimillä, on näillä myös oltava paitsi tunteita ylipäänsä mutta myös täysin samanlaisia tunteita, kuin ihmisillä. Täten ”vaistonvarainen äidinrakkaus ei voi siis mitenkään olla vähäarvoisempaa, koska muunlaista äidinrakkautta ei ole olemassa.” (ibid.) Wohlleben jatkaa tätä ajatusta väittämällä, että ”siinäkin tapauksessa, että eläimet eivät pystyisi tietoisesti aktivoimaan äidinrakkautta [--] jäljelle jää alitajuinen vaihtoehto, joka on vähintään yhtä hieno ja intensiivinen (ESE, 22–23). Wohllebenin yleisenä ohjenuorana tunteiden määritykseen toimii siis ihmisen oma tunnekokemus, mikä on hyvin ihmiskeskeinen lähestymisnäkökulma eläinten kokemiin tunteisiin. Hän kuitenkin on samoilla jäljillä kuin Telkänranta väittäessään, että ”älykkyys ei ole tunne-elämän ensisijainen edellytys” (ESE, 255). Wohllebenin ja Telkänrannan argumentaatiota yhdistääkin ajatus tunteiden ja älykkyyden löyhästä, ei tiukasta, kietoutumisesta toisiinsa:

Kuten monta kertaa on korostettu, tunteet ohjaavat vaistonvaraista käyttäytymistä ja ovat siten elintärkeitä kaikille eläinlajeille. Niinpä niitä ilmenee lajilla kuin lajilla enemmän tai vähemmän voimakkaina. Tässä yhteydessä voidaan pitää toissijaisena sitä, kykeneekö laji pohtimaan näitä tunteita, pidentämään niiden kestoa ajatuksen voimalla tai palauttamaan ne myöhemmin mieleen. (ESE, 255.)

Keskeisimpänä näkemyserona Wohllebenillä ja Telkänrannalla on se, kokeeko eläin tunteet samanlaisina kuin ihminen. Telkänranta painottaa tunnekokemuksen autenttisuutta itse eläimelle kuten myös Wohlleben, mutta toisin kuin Wohlleben Telkänranta painottaa nimenomaa tunneskaalan laajuuden ja älykkyyden välistä korrelaatiota. Wohllebenin näkemys myös tunteiden samanlaisuudesta, ainakin kivun suhteen, eroaa hieman Telkänrannasta, jonka mukaan selkärankaisilla edes kivun kokemus ei välttämättä ole samanlainen siitä huolimatta,

että selkärankaiset jakavat samanlaisen kipua aistivan hermoston. (ME, 172.) Sekä Telkänranta että Wohlleben ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että olipa eläin älykkääksi luokiteltava tai ei, se ei vaikuta niiden tuntemien tuntemuksien voimakkuuteen tai autenttisuuteen. Tämän pitäisi olla ilmiselvää myös puhuttaessa ihmisestä, jolla on diagnosoitu esimerkiksi vakava kehitysvamma tai pitkälle edennyt dementia. Koska suurin osa selkärankaisista jakaa ainakin perustunteiden kirjon keskenään, ei ole epäselvää, etteikö eläimet kokisi näitä tuntemuksia omalla tavallaan, mutta aitoina kokemuksina. Wohllebenin teos kietoutuu tämän johtopäätöksen ympärille – vaikkakin vaihtelevin perustein.

Wohlleben puhuu teoksessaan kuitenkin myös älykkyydestä, vaikka teos näennäisesti keskittyy eläinten tunne-elämää koskevan tiedon avaamiseen lukijalle. Wohlleben ottaa esille erään yleisimmistä argumenteista, joilla pyritään osoittamaan ihmisen älykkyyden ja tunne-elämän erityisyyden verrattuna eläimiin – aivojen rakenteen ja aivosolujen määrän. Hän avaa älykkyykeskustelun vertauksella limasieneistä, jolla ei ole aivoja, mutta jolla on todettu olevan alkeellinen tilamuisti: ”Limasiemiesimerkki viehättää minua erityisesti siksi, että se osoittaa, miten helposti käsityksemme luonnon alkeellisuudesta tai eläinten tyhmyydestä ja tunteettomuudesta saadaan romutettua” (ESE, 42). Hän pohtii limasiemiesimerkin valossa, minkälaisia kognitiivisia kykyjä ja tunteita voikaan piillä eläimissä, joilla on edes satojatuhansia aivosoluja, jos kerran aivosoluton limasieneikin kykenee toimimaan päämäärätietoisesti. Hän argumentoi, että tämän vuoksi ”ei luulisi olevan yllätys, että linnut ja nisäkkäät, joiden ruumiin ja aivojen rakenne muistuttaa paljon enemmän omaamme, on varustettu samankaltaisilla tuntemuksilla kuin me ihmiset”. (ibid.) Tämän väitteen tueksi hän ei nosta mitään tieteellistä tutkimusta, ja sivuttaa aiheen heti seuraavassa kappaleessa.

Wohllebenin mielipide kuitenkin muuttuu hieman teoksen loppua kohden. Kirjansa loppupuolella olevassa luvussa ”Tiedonvälitystä” Wohlleben toteaa: ”Otin jo esille sen, ettemme loppujen lopuksi koskaan saa tietää, tuntuuko pelko, suru, ilo tai onnellisuus eläimistä täsmälleen samalta, kuin meistä. Tyhjentävästi on mahdoton selvittää edes sitä, tunteeko kaksi eri ihmistä samalla tavalla – kysymys nousee esiin jo kivun tuntemuksen yhteydessä”. (ESE, 243.) Hän viittaa teoksensa aikaisempaan kappaleeseen, jossa hän käsittelee eläinten mahdollista kivun tuntemusta. Siellä hänen äänensävyynsä on kuitenkin erilainen: ”Kivun tunteen käsittelyssä voitaisiin mennä neurologiselle tasolle ja esittää monenmoisia argumentteja siitä, miksi samantapaisten impulssien, signaalien, magneettikuvien ja hormonien perusteella voidaan päätellä tuntemusten olevan samankaltaisia” (ESE, 174). Hän kuvaa sähköaidan tuottamaa kipukokemusta omille

kotieläimillensä ja sanoo suoraan: ”Siksi olenkin täysin vakuuttunut siitä, että kotieläimemme kokevat sähköiskun täsmälleen samalla tavoin kuin minä” (ESE, 175). Wohllebenin argumentaatio on täten ristiriitaista hänen ensiksi väittäessään alitajunnasta kumpuavien tunteiden olevan universaaleja ja samankaltaisia niin ihmisillä kuin eläimillä, mutta kumoaa osittain aikaisemman väitteensä.

Wohlleben pohtii eläinten tunne-elämää myös niiden tiedostamisen kautta. Hän toteaa, että usein ihmisen erityislaatuisuudesta puhuttaessa korostetaan ihmisen kykyä tiedostaa tunteitaan. Wohlleben nostaa esimerkiksi tällaisen käsityksestä väitteen, että tunteiden tiedostaminen edellyttäisi tietynlaisia ihmisille ominaista aivojen rakennetta. Argumenttina tietynlaisen aivorakenteen edellytystä vastaan Wohlleben mainitsee linnut, joiden aivoista puuttuu kokonaan neokorteksi, jota yleensä pidetään tunteiden tiedostamisen kannalta välttämättömänä (ESE, 40). Hän kuitenkin huomauttaa, että puhuttaessa tietoisuudesta ei usein oteta huomioon sitä, kuinka vaikeaa tietoisuuden määrittely on. Hän itse kuvailee tiedostamisen olevan ajattelua tai koetun pohtimista. (ESE, 37.) Tunteiden tiedostamisen yhteydessä Wohlleben vertaa äidinvaistoa ja äidinroolin ottamista ja toteaa, ettei näiden välillä ole hänen silmissään laadullista eroa, sillä ”molemmat tapaukset tuntuvat samalta” (ESE, 22). Asiasyhteydestä päätellen hän viittaa tällä niin eläimiin kuin ihmisiin, vaikka hän myöhemmin ilmaisee, ettei eläimen tunnemaailmasta samankaltaisuudesta ihmisen vastaavan kanssa ole mitään takeita.

Wohlleben kuitenkin hahmottaa eläinten tunnemaailman eri tavalla, kuin Ackerman tai Telkänranta. Wohlleben lähestyy teemaa paljon inhimillistävämistä lähtökohdista käsin, kun taasen Ackerman ja Telkänranta turvautuvat enemmän tieteellisen taustatutkimukseen. Wohllebenin tavassa kuvata eläinten tunne-elämää on erityistä herkkyyttä ja empaattisuutta, mikä taasen puuttuu Ackermanilta ja Telkänrannan kuvauksista. Toisaalta Wohlleben turvautuu jyrkemmin inhimillistämiseen, mikä tarkoittaa inhimillisten piirteiden heijastamisesta eläimin. Käsittelen inhimillistämistä retorisenä keinona tarkemmin luvussa 5.

Wohlleben ottaa käsittelyyn älykkyyden määritelmän myös pohtiessaan niiden sielullisuutta. Kappaleessa ”Missä sielu piilee?” Wohlleben tekee selväksi sielun määrittelyn moniulotteisuuden, mutta päätyy selittämään sielun ”ihmisen tunteiden, tuntemusten ja ajattelun kokonaisuudeksi” (ESE, 250) ja jättää uskonnollisen merkityksen pohdinnan myöhemmäksi. Wohlleben toteaa, että eläinten tunteiden ja tuntemuksien olemassaolon ollessa ilmiselvää, jää tehtäväksi enää määritellä eläinten ajattelukykyä. Wohlleben hyödyntää

Dresdenin teknillisen yliopiston määritelmä (ks. Goschke, Thomas 2013) ajattelusta:

”Ajattelu on mentaalinen prosessi, jossa luodaan, muunnellaan ja yhdistellään symbolisia tai kuvailevia esineistä, tapahtumista tai toimista.” Tähän Wohlleben toteaa, että ”tämän perusteella ajattelu kuuluisi ainakin niiden eläinlajien kykyihin, joiden toimintaa meidän on helppo ymmärtää.” (ESE, 251.) Tällaisia eläimiä ovat hänen mukaansa muun muassa korpit, rotat, harakat ja hänen pihamaansa kukot – muita eläimiä hän ei mainitse.

Hän jättää pohdinnan eläinten ajattelukyvyistä taka-alalle, ja rientääkin yllättäen puolustamaan niiden sielullisuutta uskonnollisessa mielessä. Hän pohtii koko lopun luvun syitä, miksi eläinten pitäisi päästä taivaaseen ihmisten lailla, vaikka myöntää, ettei usko kuolemanjälkeiseen elämään. Tämän puolustuspuheen jälkeen hän tyytyy toteamaan: ”[M]inulle riittää ensimmäinen, tieteellisempi sielun määritelmä, joka saa yhtä hyvin päteä kaikkiin eläimiin” (ESE, 253). Wohlleben hyödyntää tieteellistä selitystä ajattelukyvyille, mutta ei kertaakaan täsmennä, mitä hän tarkoittaa väittäessään sellaisen löytyvän eläimiltä, joita on ”helppo ymmärtää”. Herää mielikuva, että Wohlleben tarkoittaisi ”helposti ymmärrettävillä” eläimillä omia kotieläimiä ja lemmikkejä sekä yleisessä puheessa älykkäinä pidettyjä eläimiä. Hän peruu kuitenkin pian väitteensä ja yleistää tämän ominaisuuden kaikkiin eläimiin, sillä häntä omien sanojensa mukaan ”miellyttää ajatella, että muutkaan lajit eivät ole pelkkiä koneita, joissa kaikki tapahtuu ennaltamäärättyjen mekanismien mukaisesti [--]” (ESE, 253). Wohllebenin logiikan mukaan siis sielu, toisin sanoen tuntemuksista ja ajattelukyvyistä koostuva mieli, kuuluu jokaiselle eläimelle. Tämä ajatuksen tasolla on eettisesti hyväksyttävä väite, mutta argumentatiivisella puolella väite jää pohjattomaksi ja jälleen eräänlaiseksi heitoksi.

3.4 Yhteenveto

Edellä olen käynyt läpi tutkielmani aineistosta löytyvät määritelmät älykkyydelle sekä tarkastellut niiden toimimista teoksen kontekstissa. Samalla olen vertailut keskenään niitä osa-alueissa, joissa niistä on nähtävissä yhtäläisyyksiä. Tarkastelusta käy ilmi, että kirjoittajat lähestyvät hyvin samankaltaisin, mutta joissakin tapauksissa myös poikkeavin tavoin älykkyyden käsitettä kokonaisuutena. Siinä missä Telkänranta ja Wohlleben keskittyvät älykkyyden ja tiedostamisen tapaisten osa-alueiden lisäksi tunne-elämän kuvaukseen, Ackerman keskittyy enemmän älykkyyden osa-alueiden ryhmittelyyn moniälykkyyden kautta omassa teoksessaan.

Kaikissa kolmessa teoksessa nousi esille joko suoraan tai epäsuorasti esille eläintutkimusta varjostavasta ajatuksesta: pelko ihmisen erityisaseman menettämisestä. Ackermanin teoksessa viittaus erityisaseman menettämisen pelkoon näkyy kyynisenä suhtautumisena kädellisten älykkyyden erityisyyteen eläinkunnassa. Ackerman pyrkii pikemminkin todistamaan, että linnut tulisi nostaa kädellisten rinnalle älykkäimpien eläinten joukkoon. Sen sijaan Telkänranta ja Wohlleben ilmaisevat suoraan sanallisesti tämän olemassa olevan pelon.

Mitä tämä kaikki merkitsee käsityksellemme ihmisestä? Ihminen itsessään on toki sama kuin ennenkin. Ihmisen kauneudentajua, myötätuntoa ja muita kykyjä voi ihailla ja arvostaa riippumatta siitä, millaisia kykyjä eläimillä on. Toisinaan näkee kirjoittajia, jotka tuntuvat kokevan velvollisuudekseen vähätellä eläimiä silloin, kun he kirjoittavat ihmisen mahdollisuuksista hyvään. Ihmisen kyky epäitsekkyteen tai älyllisiin strategioihin ei kuitenkaan menetä tippaakaan arvostaan, vaikka huomaisimme, että myös joillain eläimillä on jotain samantapaista. (ME, 10–11.)

Eläinten tunne-elämän tunnustamisen kohtaama vastustus saa minut aavistelemaan, että mukana on myös pieni pelko ihmisen erityisaseman menettämisestä. Ja mikä pahinta, eläinten hyödyntäminen vaikeutuisi tuntuvasti, jos jokainen ateria ja nahkatakki aiheuttaisivat moraalisia tunnontuskia. (ESE, 257–258.)

Antroposentrismi, eli uskomus ihmisen yliveraisuudesta ja erillisyydestä verrattuna kaikkiin muihin eläviin olentoihin (Lupinacci & Happel-Parkins 2016, 13), muodostaa itsessään jo ihmisen valta-asemaa ylläpitävän diskurssin. Ihminen pelkää tämän valta-aseman menetystä, jolloin se muuntuu ikään kuin antroposentriseksi peloksi. Telkänranta ja Wohlleben lähestyvät tätä antroposentristä pelkoa eri näkökulmista. Telkänranta korostaa pelon antroposentristä puolta, jolloin ajatellaan, että inhimillisen älykkyyden löytäminen eläimiltä vähentäisi ihmisen erityisyyttä verrattuna eläimiin. Tällaisen pelon pohjalta saatetaan argumentoida hyvinkin hyökkäävästi eläinten älykkyyden ja tunne-elämän olemassaoloa vastaan.

Teokset omalta osaltaan kommentoivat antroposentrismää purkamalla sitä – tuomalla esille näkökulmia, joissa eläin rinnastuu kognitiivisissa kyvyissään ihmiseen. Teoksissa puretaan ihmiskeskeistä diskurssia todistamalla, että eläimet eivät ole tiedottomia, ihmisen vastakohtaksi asetettavia, olentoja. Samalla teokset horjuttavat antroposentristä pelkoa saamalla ihmisen tiedostamaan tällaisen pelon vaikutuksen ihmiskeskeisiin diskursseihin. Kuten teokset kuitenkin omalta osin painottavat, yhteisten piirteiden häkellyttävä samankaltaisuus ei ole kuitenkaan millään tapaa ihmiseltä pois vaan auttaa meitä ymmärtämään eläimiä paremmin. Ikuisuuskysymys siitä, onko älykäs ihminen yksin maailmankaikkeudessa, saa osittaisen vastauksen: sekä olemme että emme ole – riippuen

miten asiaa tarkastelee. Joka tapauksessa ihminen on erityinen kyvyssään ymmärtää toisten, niin ihmisten kuin eläinten, tunteita ja hyödyntää tätä taitoa altruismin kautta. Kuten Aaltola (2013, 16) toteaa, luonto on tehnyt ihmisestä moraalisen eläimen ja tätä ominaisuutta ihmisen kuuluukin vaalia. Teoksissa pyritäänkin ennen kaikkea korostamaan sitä, että ihminen on erityinen, mutta myös eläimenä jakaa erityisinä pitämiään ominaisuuksia muiden toislajisten kanssa.

4 Kertomuksellisuus tietokirjoissa

Kolmessa vertailemassani teoksessa kerronnallisuus on samaan aikaan sekä yhdistävä että erottava tyyllinen keino. Kerronnallisuus on kirjoittajakohtainen retorinen valinta, sillä tarinankerronta on välineellistä. Puhutaankin tarinataloudesta, jossa tarinat toimivat eräänlaisina ongenkoukuina kuluttajille, joita tarinamuotoinen kerronta houkuttaa jäämään tekstin äärelle. Koska tarinallisuus on hyväksi koettu lukijan huomion vangitsemisen keino, sille on muodostunut ominaiseksi myös kiintyminen tiettyihin tarinallisiin muotteihin. Nämä muotit, eli mallitarinat, ovat enemmän tai vähemmän tarinan struktuuria määrittäviä malleja, joilla on pyrkimys herättää huomiota ja nostaa esiin lukijassa vahvoja samaistumisen tai ymmärtämisen tunteita. (Mäkelä & al., 2020, 17–21, 23–39.)

Siinä, missä mallitarinoiden keskiössä on miltei aina lukijan empatian kohteena oleva yksilö, tarkastelemissani aineistoissa kertomisen keskiössä on harvemmin kirjoittajan kokemukset itsessään vaan hänen tekemänsä huomiot eläimistä ja niiden käyttäytymisestä. Teoksia vertailemalla ilmenee ainakin se, että kirjoittajien käyttämällä kerronnallisilla keinoilla tuntuu olevan niin samoja kuin erilaisiakin päämääriä. Yhdistäviä päämääriä on lukijan huomion kiinnittäminen, tunnelman välittäminen ja kokemuksen kuvaaminen. Ne siis jossain määrin ovat omaksuneet tarinatalouden idean, jossa lukijan ajatellaan tarttuvan mieluummin tekstiin, jos siinä hyödynnetään tarinamuotoista kerrontaa. Populaarille tietokirjallisuudelle tällainen keino on yleistä juuri sen vuoksi, että sen sekä ajatellaan tekevän faktat helpommin käsitettäväksi ja samaan aikaan koukuttavan lukijan tekstin äärelle helppolukuisuudellaan.

Miksi kertomuksia ylipäänsä käytetään eläinaiheisissa tietokirjoissa? Totuus on, että mikä tahansa eläimiin liittyvä fiktiivinen tai ei-fiktiivinen kertomus vaikuttaa lukijan tai kuulijan asenteisiin eläimiä kohtaan. Tämä tuli ilmi Wojciech Małeckin, Piotr Sorokowskin, Bogusław Pawłowskin ja Marcin Cieńskin tutkimuksessa (2019), jossa tutkittiin, miten fiktiiviset ja ei-fiktiiviset eläinaiheiset tekstit vaikuttavat koehenkilöiden eläinten hyvinvointia koskeviin asenteisiin. Tutkimuksessa ilmeni, että oli lukija orientoitunut samaan tekstiin fiktiivisenä tai ei-fiktiivisenä kuvauksena, sillä oli yhtä suuri vaikutus asenteisiin. (Małecki et al. 2019, 79–80, 82).

Samassa tutkimuksessa Małecki kumppaneineen tuo esille sen, että tarinan tai kertomuksen muotoon puetut eläinkuvaukset – olivat ne sitten fiktiivisiä tai ei – vetoavat paremmin lukijoihin kuin pelkkä faktoihin perustuva vetoamus. Heidän mukaansa

argumentatiivisuudella on omat rajansa kyvyssään vaikuttaa asenteisiin. Esimerkiksi moraalisiin kysymyksiin – kuten eläinoikeuskeskusteluun – liittyvät argumentatiiviset faktat ja tilastolliset näytöt häviävät helposti huomiotaistelun tarinataloudessa, jossa mieleen painuvat parhaiten itseä koskettavat tekstit. Kuten Małecki kumppaneineen toteaa, ei ole vaikea kuvitella tilannetta, jossa argumentit ovat niin painavat, ettei niitä voi sivuuttaa, mutta silti yksilö pitää kiinni totutusta, mikäli oma kiinnostus ei riitä tarpeeksi muutoksen tekemiseen. Moraaliset asenteet ovat vaikeasti vaikutettavissa pelkästään argumentatiivisin keinoin. (Małecki, Sorokowski, Pawłowski & Cieński 2019, 2.)

Koska kyseessä olevat kolme teosta pyrkivät kaikki tahollaan loppujen lopuksi vaikuttamaan lukijan asenteisiin, tavoitteen saavuttamiseksi ei riitä vain argumenttien vakuuttavuus vaan myös se, että teksti vetoaa jollain tapaa moraalisiin asenteisiin. Kertomusmuoto itsessään kaappaa lukijan huomion ja samalla antaa viestin lukijalle siitä, minkä vuoksi kertomus on kertomisen arvoinen. Tunteisiin vetoava kertomus on – kuten Maria Mäkelä asian kuvaa – eräänlainen synonyymi tehokkaalle ja ihmislähtöiselle tavalle viestiä huolimatta siitä, mikä on kertomuksen konteksti tai mikä on sen tarkoitus. Tarinallistaminen nähdään siis ensisijaisena tapana kiinnittää lukijan huomio ja kutsua osaksi käsillä olevaa ilmiötä. (Mäkelä 2020, 20–21). Tutkimissani teoksissa kertomusmuoto näyttäytyy Małeckin ja kumppaneiden tutkimukseen vedoten oivalliselta tavalta vaikuttaa lukijan asenteisiin ja samalla pohjustaa lukijaa hyväksymään paremmin eläinten älykkyyttä tukevia argumentteja.

Tarkastelen seuraavaksi teoksissa esiintyvää kerronnallisuutta. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, minkälaiset piirteet erottavat ja yhdistävät Ackermanin, Telkänrannan ja Wohllebenin kertomuksia kolmessa teoksessa. Analysoin myös niiden merkitystä tekstikontekstin kannalta sekä niiden funktioita ilmiön ymmärtämisen kannalta. Lopuksi pohdin, onko tarpeen määritellä vertailuun perustuvan analyysin myötä jokin tietty tai tietyt mallitarinan muotteja, jotka ovat selvästi läsnä tarkastelemassani aineistossa.

4.1 Kertomukset tunnelman välittäjänä teoksessa *The Genius of Birds*

Minkälaiset tekijät sitten erottavat eri kirjoittajien tarinoita toisistaan? Vaikka kirjoittajilla olisi samoja päämääriä, tyyllilliset keinot vaihtelevat hyvinkin paljon. Siinä missä Telkänranta kuvaa tilanteen ikään kuin sen kokijana olisi kalanpoikanen ja päättää tarinan selittävään

osioon, Ackermanin tarinankerrontaan liittyy enemmän lukijan puhuttelua ja subjektiivista pohdintaa:

Imagine you're somewhere in Canada driving south toward the lower forty-eight states. It's late fall, and you're heading to a cottage in warmer climates hundreds of miles down the road. Suddenly, you're plucked from your car, bundled into a sealed vehicle, and taken to an airport. The next thing you know, you're jetting across the country blindfolded, with no idea where you're going. After several hours in the air, you land, and you're immediately hustled into another sealed van and taken to an unknown location. When you're finally freed, none of your surroundings is even vaguely familiar. You have no access to GPS, no map or landmark or compass. But you must nevertheless find your way back to that cottage you were heading for, though it's now somewhere across the country, thousands of miles away.

How would you fare? (GB, 227.)

Ackerman kutsuu lukijaansa heti uuden lukunsa alkumetreillä kuvittelemaan itsensä kokijaksi kuvantunlaiseen tapahtumasarjaan. Vaikka tapahtumasarjan olisikin voinut kuvata niinkin tiivistetysti kuin ”kuvittele, että kesken matkantekosi sinut vietäisiin sinulle tuntemattomaan paikkaan ilman mitään keinoa selvittää omaa sijaintiasi”, Ackerman käyttää tarinan ongenkoukkuna jännitettä, joka ei purkaudu ensimmäisissä virkkeissä. Kertomukseen kutsuttua kokijaa raahataan kokemuksesta toiseen, kunnes tarina päättyy tilanteeseen, jossa kokijaa pyydetään pohtimaan omia mahdollisuuksiaan ratkaista tarinan rakentama jännitteinen ongelma. Tarkoituksena on kuitenkin se, että Ackerman rakentaa tarinansa niin, että sen on tarkoitus jättää tarinaan kutsuttu kokija neuvottomaksi, sillä se palvelee jatkokertomuksen fokusta. Tarina jatkuukin Telkänrannan tarinoille ominaiseen tapaan niin, että eräänlaista kuviteltua tilannetta seuraa sitä selittävä pohjustus tarinalle:

That's pretty much what happened to a flock of white-crowned sparrows not long ago. These little songbirds with their crisp black-and-white-striped crowns, each a single feathered ounce of fortitude, normally migrate from their breeding grounds in Alaska and Canada to their wintering grounds in Southern California and Mexico. One day when a flock of sparrows was passing through Seattle on their way south, researchers captured thirty of the birds, fifteen adults and fifteen juveniles. They packed the sparrows into crates and flew them by small aircraft all the way across the country, twenty-three hundred miles from their normal migratory flight route, to release site in Princeton, New Jersey. There they let the birds go to see if they could find their route back to their wintering grounds. Within the first few hours of release, the adult sparrows had reoriented themselves and set off travelling solo across the country, aiming directly at Southern California and Mexico. Even the youngest adults, who had made only one migratory journey in their brief lives, found their bearings and headed for their winter home. (GB, 227–228.)

Koko kertomuksen idean Ackerman tiivistää kertomusta seuraavan kappaleen alussa: ”A white-crowned sparrow may be nut brained, bit it’s far more gifted at navigating than most modern humans” (GB, 228). Tarinalla on siis tietty välineellinen tavoite: sen tavoitteena on ensin haastaa lukija kuvittelemaan kohdalleen näennäisesti mahdottomalta tuntuva ongelma, jonka kuitenkin seuraavassa tarinan käänteessä pieni ’pähkinänaivoinen’ lintu kuitenkin näyttää ratkaisevan vaivattomasti. Tavoitteena voisi olla toisin sanoen saada lukija, tai ihminen, näyttämään avuttomalta suhteessa pieneen, typeränä pidettyyn lintuun.

Toinen Ackermanin useamman kerran käyttämä tarinamalli muodostuu siitä, että hän itse on tarinan kuvailijana ja kokijana, ja ihailun – tai ihmettelyn – kohteena on lintu touhuissaan:

When I step outside the auditorium during a break, I notice a small cedar tree – more like a shrub – emanating a bouquet of birdsong. All around campus a cold northwest wind is shaking loose leaves of oaks and maples and buffeting the occasional swoop of sparrows. Otherwise, there are few birds to be seen. But from the heart of this shrub I catch the tea-kettle, tea-kettle, tea-kettle of a Carolina wren and the gurble of a white-breasted nuthatch. [--] When I peer between the boughs, I see a single gray bird, feathers puffed against the chill. It’s a northern mockingbird [--], spilling his soul in song. He pauses for a second or two between each set of phrases, as if mulling over his next selection. (GB, 162.)

Yllä olevassa otteessa on huomattavasti kuvailevampi, jopa proosallinen tyyli kerronnallisena keinona. Ackerman kuvaa tilannetta aistikokemuksia tarkasti kuvaillen: setripuu muistuttaa oikeastaan enemmän puskaa, kuin puuta ja ”kylmä luoteistuuli ravistelee irrallisia tammien ja vaahterien lehtiä”. Tällainen kuvailu on tarpeetonta, mikäli tavoitteena on välittää vain tietynlainen viesti lukijalle: kuten se, mitä Ackerman näki ja kuuli. On kuitenkin selvää, että Ackerman ei pyri vain välittämään kokemustaan sellaisessa muodossa, kuin selittäisimme toiselle ihmiselle kuulumisia vaihtaessa, vaan hän pyrkii ennen kaikkea välittämään lukijalle kokemuksen lisäksi tunnelman, jonka tilanne esteettisine puitteineen luo. Kuvailevat substantiivit (a bouquet of birdsong) ja verbit (spilling his soul in song) rakentavat siltaa kokijan ja lukijan välille ja täten muodostaa kokemuksellisen kertomuksen.

Ackermanin esimerkissä lukijalle välitetty kokemus on koko auditiiivinen ja visuaalinen kokonaisuus, jonka hän kertomuksessa kokee. Kertomuksen tapahtumaketjuna on, että Ackerman on linnunlaulun tutkimukseen Lohrfinkin auditoriossa perehtyessään tauollaan törmännyt sattumalta lintuihin, jotka laulavat pihapuissa. Merkityksellisen kokemuksesta tekee sen, että puissa laulavat linnut kiinnostavat erityisellä tavalla Ackermanin huomion, sillä onhan Ackerman auditoriossa kerryttämässä tietoa nimenomaan linnunlaulusta.

Merkityksellisyyttä luo myös käytetty proosallinen sanasto, joka korostaa hetken pysähtynyttä

tunnelmaa ja Ackermanin sijoittumista kokemuksen keskelle. Vaikka siis itsessään kertomus ei kuvaa mitään mullistavaa kokemusta tai tapahtumien sarjaa, sillä on tarpeeksi kokijalle merkityksellistä arvoa, jotta se on kertomisen arvoinen. Tällainen kertomuksen tarkoituksen tulkinta syntyy, kun sitä tutkii omana, muusta tekstistä irrotettuna tekstikappaleena.

Edellä kuvatulla kertomuksella on myös toinen, tekstuaaliseen kokonaisuutteen liittyvä aspekti. Kertomus kytkeytyy aikaisempaan tekstiin, joka edustaa tietoa välittävää tekstityyppiä kuvaillessaan hyvin faktapitoisesti linnunlaulun tutkimusmaailman tieteellistä keskustelua. Siirtymä hyvin proosalliseen kerrontaan ikään kuin keventää tekstin sävyä lukijalle samaan aikaan ystävälliseen muotoon ja samaan aikaan etäännyttää lukijan faktapitoisen tekstin ääreltä. Tätä eräänlaista vaihtelua faktapitoisen ja kokemuskertomuksellisen tekstin väliä voisi kuvailla eräänlaiseksi kertomuspilkkimiseksi, jossa kirjoittaja ikään kuin herättelee vähän väliä lukijan mielenkiintoa siirtymällä tieteellisestä kirjoittamisen sävystä selvästi muusta tekstistä erottuvaan kertomusmuotoon. Oletuksena tuntuu olevan, että tällainen jatkuva kertomuskoukuttaminen on tarpeellista lukijan keskittymisen ylläpitämiseksi.

Ackermanin kirjoitusta leimaa myös subjektiivisuus, mikä tulee esille eräänlaisena oman mielipiteen, asenteen tai tuntemuksen kuvailuna joko suoraan tai epäsuorasti lukijalle. Subjektiivisuus ei tule esille vain kokemuksellisissa kertomuksissa, vaan myös niiden ulkopuolelle niin sanottuun informatiiviseen tekstityyppiin. Alla ensimmäisessä esimerkissä subjektiivisuus välittyy kokemuksellisen kertomuksen kautta ja jälkimmäisessä osana lintututkija Lefebvren haastattelua:

The sun passes behind a cloud and the forest darkens. Suddenly, from the understory, I hear a weird sibilant hiss. I peer into the glade. The hiss moves closer. Then out of the green gloom I see a large pale bird running toward me like a spirit loosened from the ground, a hybrid of bird and ghost. It's heronlike, knee high, with a cockatoo crest, but smoky gray: the flightless kagu [--]. I had been looking for a supremely clever bird common in these parts. And here I had stumbled on a most uncommon bird, one that appeared to be... well...a few crayons short of the box. (GB, 21.)

For fifteen years Lefebvre ignored grassquits because they seemed so...well...so boring. But now they present a perfect experimental pairing with the bullfinch because of their genetic closeness. (GB, 31.)

Ensimmäisessä tekstiotteessa on havaittavissa samankaltaista proosallista kieltä, kuin aikaisemmassa tarkastellusta Ackermanin tekstiotteesta: kuvaavat adjektiivit, verbit ja substantiivit luovat kertomukseen yksityiskohtaisuutta ja tunnelman välittymiseen tarvittavat puitteet, ja erottavat ne tyyliltään faktapitoisesta tekstistä. Kertomuksessa on myös

tapahtumien luoma jännite, kun Ackerman kuulee lähestyviä ääniä, joiden lähteeksi paljastuu yllättäen kagu. Kertomuksessa subjektiivista väriä luo niin ikään kielenkäyttö ja kokemus, mutta myös suoraan ilmaistu asenteellisuus, joka tulee ilmi kiertoilmauksesta ” a few crayons short of the box”. Jälkimmäisessä kyse ei ole kertomuksesta, mutta yhtä lailla subjektiivisuus tulee esille sanan ’tylsä’ käytöstä tavalla, jolla halutaan ilmaista sen olevan kirjoittajan oma tietoinen sanavalinta.

Suurimmassa osassa Ackermanin kokemuksellisista kertomuksista keskiössä on ihailu, ihmettely tai eläinkognitiivisen tutkimuksen seuraaminen omien subjektiivisten näkökulmien kautta. Ackermanin kertomukset välittävät kuitenkin myös toisenlaista viestiä lukijalle. Vaikka suurimmassa osassa kertomuksia on joko positiivinen tai neutraali sävy, teoksesta löytyy myös kantaa ottava ja affektioita kuvaava kertomus.

I sit for a while in the gray silence. The quiet on Buck’s Elbow is so complete I can hear my own breathing. In this gloom, it’s hard to fathom the searing power of the sun’s rays. But it’s possible to imagine something else: songless woods, fields, mountains. The wisdom is that humanity is driving roughly half of all known life to extinction, including one in four species of birds. It appears to be mainly the specialists we’re pushing out – the small brained, the particular, the old lineages. (GB, 303.)

Ackerman avaa lukijalle oman, merkityksellisen kokemuksensa luontokadon uhasta kertomuksen muodossa. Ilman kertomuksellista alkua teksti saisi ehkä liian teoreettisen kaiun, mikä ei sovi aiheen vakavuuteen. Sitaatti muistuttaa paljon Rachel Carsonin teoksen *Äänetön kevät* (*Silent Spring*, 1962) aloitusta, jossa luontokadon kokenutta maailmaa kuvataan äänettömänä. Voi olla, että tämän intertekstuaalinen viittaus on ollut Ackermanilta täysin tietoinen retorinen valinta, jolla hän kytkee itsensä amerikkalaiseen *nature writing* -perinteeseen. Sijoittamalla itsensä luontokadon pohdinnan äärelle Ackerman välittää oman välittävän persoonansa lukijalle sen sijaan, että kommentoisi luontokatoa vain teoreettisella tasolla. Ackerman on nähnyt tarpeelliseksi lisätä paitsi itsensä myös oman affektiivisen latauksensa painavan viestinsä edelle. Kertomus on myös esimerkki kertomuksesta, joka kutsuu lukijaa moraaliseen pohdintaan – mitä olemme vaarassa menettää, ellemmme pysäytä lintujen elinympäristöjen tuhoamista. Kokemuskertomuksella on siis viestiä vahvistava tehtävä.

4.2 Kertomukset havainnollistajina teoksessa *Millaista on olla eläin?*

Kertomuksia yhdistää pääosin siis kolme tavoitetta: ne pyrkivät kiinnittämään huomion, välittämään tietyn tunnelman sekä kuvaamaan kokemusta. Seuraavassa otteessa Telkänrannan teoksesta yhdistyy aiemmin mainitut kolme kertomusta yhdistävää tavoitetta:

Valtava varjo lähestyy, ja saimaannieriän poikanen jähmettyy paikalleen. Outo olento on kääntynyt sitä kohti, ja vedessä tuntuu sen haju. Poikanen ei ole ennen kohdannut mitään vastaavaa. Jättiläinen lähtee salamannopeaan syöksyyn, ja säikähtänyt poikanen pakenee minkä evistään pääsee. Kuha jää tällä kertaa ilman saalista – mutta vain siksi, että tilannetta tarkkaileva tutkija on pyydystänyt kuhan haaviin ja nostanut sen pois akvaariosta. Poikanen ja sen sisarukset jäävät henkiin yhtä kokemusta rikkaampina. Käynnissä on Helsingin yliopiston bio- ja ympäristötieteellisen tiedekunnan ja Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen yhteinen koesarja, jossa tutkijat Heikki Hirvonen ja Sampsa Vilhunen ovat kehittäneet uutta keinoa pelastaa harvinainen kalalaji sukupuutolta. (ME, 116–117.)

Lukijan huomio kiinnitetään jo heti alussa jännitteisellä tilannekuvauksella lähestyvistä varjosta. Kerronta etenee draaman kaarta niin, että syntyy tilanteen ja osapuolien muodostama ja tarinan mahdollistava jännite. Jännitteisyyttä lisätään viittaamalla uhkaan epämääräisesti ”outona olentona”, jollaista tarinan kokijana kuvattu kala ei ole koskaan kohdannut. Kuhan hyökkäys on tarinan jännitteen kohokohta, joka kuitenkin purkautuu tilanteen tasoittavaan käänteeseen, kun kuhan hyökkäys keskeytetään. Tarinan loppu kuvataan onnellisena, sillä kalanpoikaset selvisivät hyökkäyksestä ”yhtä kokemusta rikkaampana”.

Tarinan draamallisuus ja tapahtuman jännittyneen tunnelman kuvaus vangitsee lukijan mielenkiinnon, ja houkuttelee jatkamaan lukemista. Kuvauksen keskiössä on kuitenkin yleisestä kertomusmallista poiketen kuitenkin saimaannieriän poikanen, jonka näkökulmasta käsin tapahtuma kuvataan. Näkökulmaa kuvastaa varjon näkeminen, ”oudon olennon” lähestyminen, ennen kokemattoman kokemuksen prosessointi ja ”jättiläisen” hyökkäys. Nimenomaa näillä kuvauksilla pyritään luomaan mielikuvaa siitä, että tarinan alkupuoliskolla kokijana on kalanpoikanen, eikä ulkopuolinen tutkija. Kerronta kuitenkin siirtyy saman tarinan sisällä kuvaamaan tapahtumia ulkopuolelta käsin niin, ettei tarinan kokijan roolissa ole enää kala, vaan ulkopuolinen, tarkkaileva taho. Kertomus päättyy tarinan tapahtumien selittävään toteamukseen ja lukijalle selviää, että kertomus on kuvannut tutkimusta. Telkänrannan näyte on täten hyvä esimerkki kertomuksesta, jolla on selvä välineellinen arvo niin lukijan mielenkiinnon ylläpitämiseksi, että luvun aiheeseen ja teemaan johdattajana – onhan luvun otsikkona ”Kalanpoikaset koulunpenkillä”.

Telkänrannan esimerkki lähenee prototyypin kertomuksen täyttä määritelmää, sillä siitä on eriteltävissä monia Laura Karttusen luettelemia pääpiirteitä kertomukselle. Tekstissä kuvataan tapahtumasarja, joka kuvaa yksittäistä ja konkreettista tilannetta abstraktin sijaan: saimaannieriän poikanen huomaa vaaran, välttää vaaran ja pelastuu konkreettisesti, kuvatussa tapahtumaympäristössä. Kriteerinä kertomukselle on myös se, että kertomus on merkityksellinen kokijalle tai kertojalle. (Karttunen 2020, 55–63.) Kertomuksen merkityksellisyyden vaatimukseen Telkänrannan esimerkin voi nähdä vastaavan kahdella tavalla: kertomuksella on kokija, saimaannieriä, jonka näkökulmasta katsottuna tilanne on merkityksellinen. Toisaalta kokijan voi sanoa olevan fiktiivinen, sillä kirjoittaja ei tietenkään voi tietää, miten kala tilanteen kokee. Vaikka kalan tuntemusten kuvailu onkin osaltaan kuvitteellista, kala itsessään on todellinen, ei keksitty toimija.

Selvää on kuitenkin se, että kertojalle – jonka voi nähdä konkreettisesti olevan Telkänranta itse – kertomus on ollut merkityksellinen. Kertomus on jäänyt Telkänrannalle mieleen esimerkkinä kalojen kyvystä oppia tunnistamaan vaara ja sen kuvaama tutkimus keinona pelastaa uhanalainen kala sukupuutolta. Tekstuaalisessa kontekstissaan kertomus on yhtä lailla välineellisesti merkityksellinen, sillä sen on tarkoitus alustaa kappaleen sanomaa: kalat kykenevät mallioppimiseen ja että kalanpoikasia on mahdollista opettaa ennen niiden vapauttamista luontoon tunnistamaan vaarallisten kalojen tuoksu vedessä, mikä parantaa koko lajin mahdollisuuksia selviytyä sukupuutolta.

Telkänranta hyödyntää myös kerrontaa, jossa kokija on nimeämättömäksi jäävä, mutta jollain tapaa kerronnassa läsnä oleva kuvaaja:

Sinisessä syvyydessä leijuu hopeanhohtoinen rengas. Torpedomainen hahmo syöksyy kohti ja jarruttaa viime hetkellä. Muutama tuupaus kuonolla, ja renkaan kimmoisa pinta alkaa väreillä. Liikkeelle työnnettynä rengas huojuu ja muuttaa muotoaan, mutta kestää silti kyydin – kunnes sitä kuljettava delfiini käännähtää ympäri ja tähtää. Yhdellä railakkaalla pyrstönheilautuksella lelu pirstoutuu lukuisiksi ilmakupliksi. Sitten delfiini sukeltaa kohti altaan kaakelipohjaa, kiepahtaa ympäri ja puhalttaa uuden sarjan ilmakuplia. Nopealla kuonon sipaisulla se viimeistelee kaarevan kuplajonon uudeksi yhtenäiseksi ilmarenkaaksi ja tuuppaa sen liikkeelle.

Delfiinien leikkejä omatekoisilla ilmakuplamuodostelmilla näkee vain muutamissa delfinaarioissa eri puolilla maailmaa. [--] (ME, 193.)

Yllä olevan otteen alkupuoliskossa on samankaltainen kertomuksen runko kuin aikaisemmassa esimerkissä. Tilanne lähtee liikkeelle eräänlaisesta vielä tuntemattoman hahmon nopeasta lähestymisestä, joka vasta hetken kuluttua paljastuu delfiiniksi.

Uhkaavuuden tunnelmaa luodaan sanavalinnoilla, kuten sininen syvyys ja torpedomainen

hahmo, ikään kuin kertomuksen kuvailijana oleva henkilö ei tietäisi onko syvyydestä lähestyvä olento vaarallinen. Jännitteisyys purkautuu kuitenkin nopeasti sen jälkeen, kun lähestyneeksi olennoiksi paljastuu leikkivä delfiini. Kertomuksen keskiössä on kuitenkin ainakin hetken aikaa joko todellinen tai kuviteltu kokija, joka ei ole kuitenkaan minäkokija. Olemassa olevaan kokija kuitenkin ilmaistaan sanavalintojen kautta, joilla implikoidaan lähestymistä (syöksyy kohti), lokaatiota ja suunnan muuttumista (kohti altaan pohjaa). Tällaiset sanavalinnat edellyttävät kiintopisteen, joka on subjekti itse ja hänen havainnoimansa tila. Delfiinin liikkeitä kuvataan myös yksityiskohtaisesti, mikä antaa vaikutelman siitä, että kokija seuraa tapahtumia. Telkänrantaa ei voi kuitenkaan väittää tilanteen kokijaksi, sillä mikään ei implikoi konkreettista kokijaa. Viittaus siihen, että ilmiötä on nähty vain muutamassa delfinaarioissa vahvistaa käsitystä siitä, ettei kokija ole Telkänranta itse. Voisi sen sijaan kuvitella, että Telkänranta on nähnyt ilmiön itse omin silmin joko videolta tai lukenut kuvailun artikkelista, minkä pohjalta Telkänranta on kirjoittanut kertomuksen. Kokemuskertomuksen rajat ovat tässä mielessä häilyvät, sillä vaikka kuvatussa kertomuksessa on selvästi kokija, sen ei voida sanoa olevan kokijalle itselleen merkityksellinen, koska todellista kokijaa ei välttämättä ole lainkaan. Sen sijaan Telkänrannalle itselleen kertomuksen kertominen voi tulkita olevan merkityksellistä, sillä kertomus alustaa eläinten leikkimiseen koskevaa uutta lukua ja toimii täten hyvänä esimerkkinä aiheesta.

Kaikki Telkänrannan käyttämät kertomukset eivät ole siis yhtä prototyyppeisiä – jos edes ovat luokiteltaviksi kertomuksiksi lainkaan. Alla olevasta toisesta tekstiotteesta on eroteltavissa kolme eri tarinaa, jotka kuitenkin liittyvät teemaltaan ja aiheeltaan yhteen:

Koiran ylähuuli kohoaa paljastaen sen yhteen purrut hampaat. Kurkusta kohoaa kumea murina. Ei jää epäilystäkään, että nyt ei ole oikea hetki mennä lähemmäs. Koiran takana kömpivät sen viikon ikäiset pennut, ja emo on asettanut itsensä tanakasti niiden ja epäilyttävän vieraan ihmisen väliin.

Toisaalla toisen koiran korvat kohoavat pystyyn, ja sen katse nauliutuu metsänreunaan. Hirvenvasa makaa aluskasvillisuuden keskellä odottamassa emoaan, joka on kauempana etsimässä ravitsevia nuoria oksia syödäkseen. Koiran omistaja saa roikkua talutushihnassa koko painollaan, kun koira säntää kohti vasaa ja pyrkii kiihkeästi pääsemään sen kimppuun.

Kolmas koira kävelee jäykin jaloin häntä korkealle kohotettuna ja niskakarvat pystyssä. Sen kilpakumppani kiertää sen edessä hitaassa kaaressa ja täsmälleen samoin elkein. Näillä nurkilla on nyt tilaa vain yhdelle urokselle, ja kohta nähdään, kumman on väistyttävä. (ME, 186–187.)

Edellä mainitun kertomuskolmikron funktio on kuvata koiran aggressiota kolmesta eri näkökulmasta, jonka Telkänranta tekee selväksi myös seuraavan tekstikappaleen alussa: ”Kaikissa kolmessa tilanteessa koira on kiihtyneessä mielentilassa [ja] [k]aikki kolme tilannetta voisivat helposti johtaa täysimittaiseen hyökkäykseen” (ESE, 187). Kertomuksia sitoo toisiinsa puitteiden lisäksi myös jännittynyt tunnelma, joka välittyy lukijalle sanavalintojen kautta. Erityisiä piirteitä on myös tilanteen kuvailu eräänlaisen kommentaattorin diskurssilla, kuten ”ei jää epäilystäkään, että nyt ei ole oikea hetki”, ”sen kilpakumppani kiertää sen edessä [--] tismalleen samoin elkein” ja ”kohta nähdään, kumman on väistyttävä”. Tällainen diskurssi lisää tilanteen jännittynyttä kuvausta, kun keskiöön tuodaan tilanteen uhkaavuus tilannetta seuraavan näkökulmasta.

Edellä kuvatut kolme kertomusta myös kuvaavat fiktiivistä tilannetta, toisin kuin Telkänrannan saimaannieriää koskeva kertomus. Niissä jokaisessa kertoja on ulkopuolinen kertoja, joka ei ole Telkänranta itse, koska hänen ei voi tulkita olevan havainnoimassa todellista tilannetta. Toimijoina kertomuksissa on koirat ja tilanne esitetään ikään kuin niiden näkökulmasta käsin: ensimmäisessä kertomuksessa vierasta ihmistä kuvataan ’epäilyttäväksi’, mikä lienee looginen luonnehdinta, mikäli kokijana on koira. Kertomusten välille muodostuu luonnollinen siirtymä, kun ensimmäisen kertomuksen jälkeen uuteen kertomukseen johdatetaan puhumalla toisesta ja kolmannesta koirasta. Siirtymä kertomusten välillä helpottuu myös toisen kertomuksen alussa olevan ’toisaalla’ ilmauksen avulla, mikä paitsi ohjaa lukijan huomion ikään kuin toisaalle mutta samaan aikaan korostaa kertomusten eräänlaista simultaanisuutta. Lukijalle ei jää epäselväksi, että kertomukset tapahtuvat samanaikaisina tapahtumia, joita erottaa tilanne, paikka ja dynamiikka toimijoiden välillä.

Kuitenkin epäprototyypistä kuvatuissa kolmessa kertomuksessa on se, että niidenkin kokija jää nimeämättä. Kuten sanottu, kuvaajana toimii ulkopuolinen henkilö, mutta erotuksena delfiiniä koskevaan esimerkkiin, kertomus ei sanavalinnoillaan vihjaa olemassa olevaan kokijaan. Kuvatut tilanteet on kuvattu hyvin yksinkertaisesti niin, että yksityiskohdat jäävät itse toimijoiden dynamiikkaa kuvaavan funktion taakse. Yksityiskohdattomuus ja lyhyehkö kuvailu antavat vaikutelman täysin kuvitteellisista tapahtumista, joissa ei ole oikeaa kokijaa ja jota Telkänranta ei ole itse ole ollut todistamassa.

Hyvin yleisluonnehtivasti voisi kuvailla, että Telkänrannan käyttämät kertomukset pyrkivät omalta osaltaan vastaamaan teoksen nimessä esiintyvään kysymykseen – millaista on olla eläin. Ensimmäisessä tarkastellussa esimerkissä kertomus lähtee liikkeelle kalan

näkökulmasta: kala reagoi uhkaan fyysisesti paikalleen jähmettymällä ja ajatustasolla kokemalla, että uhka on täysin uusi. Pelon aiheuttamat psykofyysiset reaktiot ovat hyvin samaistettavissa ja kuviteltavissa myös kalan kokemana. Myös se, että kertomuksen kokijana on kala, on yritys muuttaa käsitystämme siitä, mitä kalan on mahdollista tuntea. Suurimalle osalle kala on äänetön ja ilmeeton eläin, josta perustavanlaatuisia tunteita ja tuntemuksia ei voi päätellä ulospäin. Tässä mielessä kertomuksella on paitsi tärkeä rooli kokijan käsityksen murtamisessa mutta myös asenteiden muuttamisessa. Kuten Małecki kumppaneineen tutkimuksessaan totesi, millä tahansa eläinaiheisella tekstillä on vaikutusta asenteisiin, joten kaikki yritykset tuoda varjoon jääneitä eläinmaailman kokijoita päivänvaloon lukijan samaistuttaviksi, on arvokasta asenteiden muuttamisen kannalta.

4.3 Kertomukset argumentteina sekä affektioiden herättäjinä havainnollistajina teoksessa *Eläinten salattu elämä*

Sekä Ackermanin että Telkänrannan tavat kirjoittaa ovat saaneet selvästi vaikutteita akateemisesta tutkimusmaailmasta, mikä välittyy myös kertomusten käytön liittymisellä tilannekohtaiseen, tietopitoiseen tekstikontekstiin. Mikä yhdistää Ackermania ja Telkänrantaa on myös kertomusten kohtuullinen pituus suhteutettuna muuhun tekstiin. Kertomukset 'toimivat' tekstissä myös tietyllä logiikalla, joka on ennalta arvattavissa. Telkänranta aloittaa uuden luvun tai kappaleen kertomusmuotoisella tekstillä, joka jotenkin pohjustaa käsillä olevan luvun tai kappaleen teemaa ja useimmiten sen aiheena on eläimen kognitiivisiin kykyihin liittyvä tutkimus. Ackermanilla kertomukset toimivat tekstiä tauottavana tai sitä keventävänä elementtinä ja kuvaavat Telkänrannan tavoin usein myös tutkimusasetelmaa mutta usein myös Ackermanin subjektiivista kokemusta, kuten uhanalaisen kagun kohtaamista Uuden-Kaledonian metsässä.

Sen sijaan Wohlleben eroaa tästä kaksikosta omalla erottuvalla tavallaan hyödyntää kertomuksia tekstissään. Hänen tarkoituksensa niiden käyttämiselle ovat miltei samat kuin Ackermanilla ja Telkänrannalla: hänelle kertomukset liittyvät käsillä olevaan asiaan jotenkin, niillä on pyrkimys herättää lukijoiden mielenkiinto ja kuvata kokemusta. Ero ilmenee kuitenkin niiden loogisuudessa: siinä, missä Ackermanin ja Telkänrannan kertomukset ovat puhtaan välineellisiä koukkuja lukijalle sekä samaan aikaan tekstiä tahdittavia, Wohllebenillä kertomusten runsas käyttö antaa teokselle enemmän pohtivan tekstityypin piirteitä kuin erittelevän tekstityypin.

Kertomusten käyttö luo eräänlaisen kertomusinflaation, jolloin kertomukset eivät enää samalla lailla herätä huomiota tai kiinnitä mielenkiintoa mitä pidemmälle teosta lukee. Kertomusten runsasta käyttöä Wohlleben perustelee argumentaationa: ”Tässä kirjassa haluan ottaa tulkin roolin: kääntää jännittävät tutkimustulokset ymmärrettävälle arkikielelle, rakentaa yksittäisistä palapelin palasista kokonaisuuden ja esittää sen omien kokemusteni valossa” (ESE, 9). Toisin sanoen hän on tehnyt kirjoittaessaan tietoisin valinnan välttää tieteellissävytteistä kirjoitustyyliä ja sen sijaan turvautua tiedon välittämiseen omakohtaisten kokemusten kautta. Hänen kertomuksensa ovatkin hyvin pitkälle kokemuskertomuksia ja noudattavat samoja kaavoja: niissä keskiössä on hänen huomionsa jostain eläimestä – useimmiten hänen omasta kotieläimestään – ja tämän huomion ympäriltä johdettu johtopäätös.

Pieni münsterinseisojamme Maxi rakasti elämää ja vaihtelua – eläinlääkärikäyntejä lukuun ottamatta. Rokotusten ohella sille tehtiin toisinaan ikävämpiäkin toimenpiteitä kuten hammaskiven poisto tai anaalirauhasten tyhjentäminen. Ei siis ihme, että Maxi vapisi joka kerta leikkauspöydällä istuessaan ja sieti kohtalonsa surkean näköisenä. Eikä siinä kaikki: koira vainusi jo automatkalla tuulettimen kautta missä mennään ja alkoi vapista kaartaessamme eläinlääkärin vastaanoton parkkipaikalle. Sen päässä täytyi liikkua filmi, joka ennakoiki ikävän tilanteen. Eläinten kokemaa pelkoa voidaan siis pitää todistettuna. (ESE, 179.)

Wohllebenin esimerkissä on huomattavaa se, että siinä omasta subjektiivisesta kokemuksesta tehdään argumentti. Vaikka samaa tyyliä voidaan välillä havaita Ackermanin tyylistä kirjoittaa, hän kuitenkin pääosin välttää sen sanomista, että hänen subjektiiviset kokemuskertomuksensa olisivat väitettä tukevia faktoja – ennemmin tulkinta siirtyy tällaisessa tapauksessa lukijalle, joka voi tulkita esimerkiksi vihjauksen kagun typeryydestä olevan joko Ackermanin ilmaisema fakta tai sitten vain Ackermanin oma mielipide. Sen sijaan Wohllebenin tyyliin kuuluu yksilöllisten kertomusten käyttäminen argumenttina ja samaan aikaan jonkintapaisena kevennyksenä. Vaihtelu argumentteina toimivien kokemuskertomusten ja kevennyksenä toimivien kokemuskertomusten välillä on epäloogista ja paikoin lukijaa sivuraiteille johdattavaa – tästä hyvänä esimerkkinä toimii muun muassa Barry-koiraa koskeva esimerkki¹⁹.

Samaista Barry-koiraa Wohlleben kuitenkin käyttää toisessa asiayhteydessä kiitollisuutta koskevassa pohdinnassaan. Hän alkuun kertoo, kuinka ”eläimen ihmistä kohtaan tuntemaan rakkauden olemassaoloa on vaikea kiistää”. Eläimen rakkautta ihmistä kohtaan hipoo hänen

---

¹⁹ Käsittelen kyseistä esimerkkiä inhimillistämisen yhteydessä kappaleessa ”Inhimillistäminen retorisenä keinona” sekä Wohllebenin retoriikkaa käsittelevässä osiossa.

mukaansa kiitollisuus, jota eläimet tuntevat Wohllebenin mukaan myös ihmistä kohtaan. Hän väittää, että ”väitteen voivat vahvistaa varsinkin ne koiranomistajat, joiden suojatti on otettu perheeseen vasta myöhemmällä iällä ja ehtinyt sitä ennen kokea monenmoista” (ESE, 48.) Hän siis alustaa tulevaa kertomuksen muotoon puettua argumenttiaan vetoamalla yhteiseen, jaettuun tunteeseen, jonka jakavat vain samanlaisessa tilanteessa joskus olleet *koiranomistajat* – ilmeisesti monen kodin kautta kiertäneen kissan omistajat eivät tätä ilmiötä kissojensa kohdalla voi tunnistaa. Vaikuttaa siltä, ettei Wohlleben uskalla puhutella muita, kuin asemassaan olleita koiranomistajia, koska hänen argumenttinaan toimiva kertomus kertoo nimenomaa Barry-koirasta. Argumentti ja sen kohderyhmä on täten siis räätälöity kertomus edellä, ei niin, että argumentti olisi valittu kertomuksen pohjalta. Kertomus, jonka hän kertoo, ei koske kuitenkaan kiitollisuutta millään lailla, vaan pikemminkin kuvaa sitä tapahtumaketjua, joka on johtanut Barryn saapumiseen Wohllebenin perheelle²⁰. Kertomus päättyykin kysymykseen ”Tunsiko se [Barry-koira] kiitollisuutta?” (ESE, 50). Wohlleben päätyykin toteamaan, ettei näin monimutkaisten tunnekokemusten todistaminen eläimillä ole vielä onnistunut, mutta joka tapauksessa hän kokoaa pohdinnat johtopäätökseksi: ”Perheeni ja minä olemme ainakin Barryn kohdalla täysin varmoja siitä, että se oli tyytyväinen ja onnellinen löydettyään lopullisen kotinsa meidän luotamme – siinäkin tapauksessa että asiaa ei pystytä tieteen keinoin todistamaan” (ESE, 51).

Mikä on siis yllä käsitellyn kertomuksen funktio? Sen argumentatiivinen voima on heikko jos sen vuoksi, että se on kokemuskertomus mutta myös sen vuoksi, että kertomusta ei edes tarvittu argumentaation tueksi – toteaahan Wohlleben yksikantaan, ettei häntä kiinnosta kokevatko eläimet todella tieteen silmin kiitollisuutta vaan on sitä mieltä, että ne kokevat, koska hän on päätellyt niin oman koiransa tarinan kautta. Wohlleben on siis päättänyt jo etukäteen, että koirat tuntevat kiitollisuutta, eikä edes oikeastaan pyri todistamaan sitä, vaan jälleen kerran keräämään lukijoiden sympatiaa Barry-koiran tarinan kautta. Tavoitteena ei ole vakuuttaa, vaan liikuttaa lukijaa – ja samalla maalata Wohllebenistä kuvaa ihmisenä, joka uskoo pikemmin siihen, mitä on omin silmin nähnyt kuin siihen, miten tieteessä ilmiötä kuvataan.

---

²⁰ Kertomus itsessään on niin pitkä, etten näe tarpeelliseksi siteerata sitä tähän yhteyteen. Kiteytettynä kertomus ilmaisee tapahtumaketjun, kuinka Wohllebenin koiran Maxin kuoleman jälkeen Wohlleben lapsineen toivoisi uutta koiraa, mutta Wohllebenin vaimo Miriam ei tähän suostu. Isä lapsineen kuitenkin törmää Barryn omistajaan, joka on luopumassa koirastaan. He ottavat koiran mukaansa ja asiasta mitään tietämätön vaimo tapaa Barryn ensi kertaa omassa kodissaan ja ihastuu tähän korviaan myöten. Näin ollen ”koira oli kiitollinen siitä, että sen harharetket olivat päättyneet”

Silloin, kun kertomuksessa kerrottu ilmiö ei ole suoraan liitettävissä mihinkään Wohllebenin itse havainnoimaan ilmiöön tai tapahtumaan, on havaittavissa jonkinlaista epävarmuutta sen suhteen, miten ilmiöstä pitäisi lukijalle kertoa, kun siihen ei liity konkreettista esimerkkiä. Seuraava tekstinäyte on poimittu luvusta ”Laskuoppia”, jonka teemana on eläinten kyky hahmottaa lukumääriä:

Miten on muiden luontokappaleiden älykkyyden laita? Varislintujen painiminen samassa liigassa ihmisapinoiden kanssa on jo vanhastaan tuttua. Tutkailkaamme sen sijaan kyyhkyjä. Näistä linnuista on kaupungeissa tullut varsinainen riesa, ja myönnän kyllä itsekkin, että tuskin kukaan ilahtuu saadessaan ulosteroiskeen uudelle takilleen - kuten minulle kävi taannoin asemalaiturilla seisoessani. Kesykkyhkyt eivät ole silti ole ansainneet liikanimeä ‘ilmojen rotat’, sitä paitsi lintujen itsepintainen levittyminen kaupunkien kävelykaduille on osoitus niiden älykkyydestä. Bochumin Ruhr-yliopiston professori Onur Güntürkün on saanut niistä selville hämmästyttäviä asioita. Hänen työtoverinsa opetti puluja tunnistamaan abstrakteja kuvioita. Treenin jälkeen linnut pystyivät tekemään eron peräti 725 erilaisen kuvan välillä. [--] (ESE, 96.)

Tekstikappale alkaa yllättäen kysymyksellä siitä, miten älykkyys ilmenee muiden luontokappaleiden kohdalla. Tekstuaalisesta kokonaisuudesta erotettuna lainattu kappale vaikuttaa omituiselta, mutta se linkittyy käsittelyluvun sisällä aikaisempaan kertomukseen Wohllebenin omista vuohista, joiden hän kertoi ymmärtävän ihmisen vierailun aitauksella tarkoittavan ruokintahetkeä. Siltikin lainattu teksti tuntuu hyppäävään pois käsiteltävästä asiasta yllättävällä kysymyksellä. Wohlleben mainitsee yllättäen varislinnut älykkäinä pidettyinä lajeina, mutta hyppää variksista kyyhkyihin. Wohlleben puolustelee kyyhkyjen älykkyyttä ja käyttää argumenttina tutkimusta, jossa selvisi, että kyyhkyt tunnistavat erilaisia kuvia – mikä ei liity käsillä olevan käsittelyluvun teemaan lainkaan.

Tekstikappaleessa mielenkiinnon herättää kuitenkin se tapa, jolla Wohlleben pyrkii sitomaan itsensä kerrontaan irrallisella maininnalla siitä, kuinka kyyhky on joskus ulostanut hänen takilleen. Wohlleben käyttää merkillisen paljon aikaa ja paikkaan viittaavia sanoja kertoessaan tämän: ” [--] kuten minulle kävi taannoin asemalaiturilla seisoessani” (ESE, 96; kursiivit lisätty). Yksityiskohtainen itsensä sijoittaminen tekee tokaisusta kertomuksen, joka ikään kuin odottaa jatkoa. Kuitenkin tokaisu jää irralliseksi, eikä sillä ole enää mitään yhteyttä seuraaviin virkkeisiin. Miksi Wohlleben on nähnyt tarpeelliseksi lisätä oman, melko turhalta tuntuvan, kerronnallisen lisäyksen tekstikappaleeseen, joka käsittelee Wohllebenin kokemukseen – ja oikeastaan koko käsittelylukuun nähden – irrallista asiaa? Ja minkä vuoksi

Wohlleben ottaa käsittelyluvussa esiin juuri kesykyhyhkyt ja erityisesti niihin liittyvän tutkimuksen, joka vahvistaa kyyhkyjen visuaaliseen muistiin liittyvän älykkyyden? Tekstikappaleen funktio herättää enemmän kysymyksiä kuin vastauksia, kun Wohlleben siirtyy heti kyyhkyjä koskevan esimerkin jälkeen kuvaamaan taas koiraansa Maxia:

Lukuihin toisella tavalla liittyvän esimerkin tarjosi koiramme Maxi, joka osoitti eräänlaista ajantajua. Sillä oli tapana nukkua öisin syvää unta melkein puoli seitsemään saakka. Sitten se alkoi ulista hiljaa, jotta lähtisin sen kanssa ulos. Miksi juuri puoli seitsemältä? Siihen kellonaikaan soi herätyskello, ja koko perhe nousi ylös syödäkseen aamiaista [--]. Maxilla näytti olevan tarkka sisäinen kello, joka nähtävästi edisti viisi minuuttia – herätyskellon olisi yhtä hyvin voinut jättää panematta soimaan. Viikonloppuisin tilanne oli toinen. Herätyskello ei ollut päällä ja kaikki saivat nukkua tarpeekseen – Maxi mukaan luettuna, sillä lauantai- ja sunnuntaiaamuisin sekään ei pitänyt ääntä, vaan nukkui usein jopa meitä pidempään. Siinäpä oiva todiste koirien laskutaidosta! (ESE, 97.)

Sen lisäksi, että Wohlleben käyttää jälleen omaa kokemuskertomustaan argumenttina väitteen puolesta, kertomus näyttää ainakin osittain palaavan takaisin käsittelykappaleen teemaan. Omituisesti kuitenkin lainauksen ensimmäisessä virkkeessä edelliseen tekstiin viitataan ilmauksella ”lukuihin toisella tavalla liittyvän [--]”. Wohlleben viittaa siis aikaisempaan tekstikappaleeseen, jossa hän avaa lukijoille kesykyhyhkyihin liittyvää tutkimusta. Omituisen viittauksesta tekee se, että aikaisempi tekstiote ei liity millään tapaa eläinten kykyyn tunnistaa lukumääriä, vaan kykyyn hahmottaa ja erottaa toisistaan erilaisia kuvia. Eri kysymyksensä on myös se, onko Maxi-koiran kuvatulla ajantajulla mitään tekemistä numeraalisen ymmärryksen kanssa.

On selvää siis, ettei Wohllebenin tapa käyttää kertomuksia liity välttämättä lainkaan käsillä olevaan aihealueeseen eikä siten ne välitä lukijalle aiheeseen liittyen uutta tietoa eikä näkökulmaa. Lisäksi kertomusten hyppelehtiminen aiheen sisällä ja sieltä ulos on omiaan hämmentämään lukijaa ja esittämään sille kysymyksiä: miksi tämä kertomus on kertomisen arvoinen? Miten tämä kertomus liittyy nyt käsillä olevaan asiaan? Wohllebenin tapa käyttää kertomuksia kääntyy paikoittain hänen tavoitettaan vastaan: sen sijaan, että hän tekisi tutkimustuloksista tai tieteellisestä keskustelusta helpommin ymmärrettävää lukijalle kertomusten kautta, kertomusmuoto kokee eräänlaisen inflaation, minkä takia lukija alkaa kyseenalaistaa kertomusten tarpeellisuutta – varsinkin, kun kertomuksia käytetään epäloogisesti ja aiheen ohi.

4.4 Yhteenveto

Kertomusten käyttö erilaisissa vaikuttamisen, viihdyttämisen ja havainnoillistamisen tehtävissä tietokirjallisuuden genressä osaltaan nivoutuu osaksi tarinateollisuuden luomaa trendiä, jota vaikuttamaan pyrkivät tekstit pyrkivät seuraamaan. Kertomusten käyttöä pidetään näin ikään perusteltuna lukijan huomion ylläpitämiseksi ja samaan aikaan synonyymina helpopolukuisuudelle. Kertomuksilla paitsi vedotaan affektiivisesti mutta myös ujutetaan lukija sisälle käsillä olevaan ilmiöön niin, että lukija ei välttämättä ole edes tietoinen omasta sijoittumisestaan tekstuaaliseen vuorovaikutukseen. Tarinat ja kertomukset vetävät lukijan huomion puoleensa magneetin lailla ja tekevät helpoksi siirtymisen osaksi ilmiötä. Käsittelemäni kertomukset ovat tyyllillisesti erilaisia, mutta niillä on juuri tämä edellä mainittu tehtävä osana tekstuaalista kokonaisuutta.

Eroja ilmenee diskurssitasolla affektiivisten ilmausten käytössä ja niiden runsaudessa. Osa kertomuksista keskittyy tunnelman luomiseen tai sen kuvaamiseen, osa subjektiivisten kokemusten välittämiseen ja osa affektoiden herättämiseen, mutta selvää on, että pääasiallisesti mikään kertomus ei yksiselitteisesti määrity vain yhden edellä mainitun tavoitteen kautta. Vaikka Telkänrannan kertomus saimaannieriän poikasesta välittää kalan pelon tuntemuksia lukijalle sanavalintojen kautta, kertomuksen tarkoituksena ei ole pelkästään tuntemuksien kuvailu. Sillä on sen lisäksi tärkeämpi funktio tekstikokonaisuudessaan, sillä sen tehtävä on ujuttaa lukija sisään käsillä olevaan teemaan. Wohllebenin Barry-koiraa käsittelevään kertomukseen verrattuna Telkänrannan kertomus saimaannieriän poikasesta on välineellisempi ja tekstikontekstissaan looginen. Wohllebenin kertomuksella on taasen selvästi affektiivinen tavoite, mutta siinä myös kuvataan Wohllebenin kokemusta, jolla pyritään johdattamaan lukija sisälle tiettyyn aiheeseen – vaikkakin hieman kiertotietä käyttäen. Ackermanin kertomus omasta suhtautumisestaan luontokatoon ei ole myöskään läheskään yhtä affektiivisesti latautunut, kuin Wohllebenin kertomus, mutta on selvästi subjektiivinen mieltelmä ja kuvaus, joka on Ackermanille samaan aikaan merkityksellinen mutta samaan aikaan vetoamus lukijalle.

Eroa ilmenee myös siinä, kuinka paljon kertojasubjekti näkyy kertomuksissa. Telkänranta ei sijoita itseään kertomuksiin, vaan hänen kertomuksissaan kokijan tai kuvaajan asemassa on tutkimusasetelmaan sijoitettu eläin. Telkänrannan kertomuksissa ei ole viitteitä subjektiivisesta asennoitumisesta aiheeseen eikä kertomuksilla välitetä Telkänrannan kokemuksia, vaan hänen havainnoimaa tutkimusasetelmaa hänen valitsemastaan

näkökulmasta käsin – joka on eläimen näkökulma. Useimmat hänen kertomuksensa kuvaavat konkreettista tilannetta ja tilaa, mutta esimerkkinä olleessa koirakertomusten nipussa asetelma on täysin kuvitteellinen. Ackerman taas hyödyntää omaa subjektiivista kokemus- ja aistimaailmaansa kuvatessaan lintuja ja niiden käyttäytymistä. Päinvastoin kun Telkänranta, hän tuntuu välttävän asemoitumista sellaiseen kertomisnäkökulmaan, jossa kokijana olisi lintu. Ackermanin proosallinen tyyli viestii myös kirjoittajan omasta läsnäolosta kuvatuissa tilanteissa. Wohlleben taas sijoittaa itsensä systemaattisesti jokaiseen kertomukseen ottamalla heti niissä kertojan aseman. Vaikka hän kuvaa eläimiä inhimillistäen, kertomuksissa kokijana ei ole eläin, vaan hän itse tarkkailijana.

Kertomusten pääasiallinen funktio teksteissä määrittyy yleensä tekstikontekstista käsin. Kertomus voi olla eräänlainen tauottaja teoreettisen tekstin keskellä, johdatus käsillä olevan teeman tai johtopäätöstä edeltävä esimerkki ja joskus vain löyhästi tai jopa kokonaan irrallinen lisäys tekstiin. Telkänrannan tyyliin kuuluu käyttää kertomuksia johdattajana teemaan ja havainnollistamaan lukijalle tutkimusasetelmaa tai selventämään esimerkinomaisesti asiaa, jonka hän on aikomassa tuoda ilmi tekstissä. Ackermanille kertomukset toimivat pitkälti samojen funktioiden varassa, mutta niiden lisäksi hän välittää niillä subjektiivista tunnetta ja kutsuu lukijaa myös asettumaan hänen asemaansa proosallisen kielen avulla. Wohllebenin suhteen tekstin funktio vaihtelee aiheeseen tai teemaan johdattamisesta puhtaaseen viihdyttämiseen. Wohllebenin tekstikontekstissa funktioltaan tyhjiltä vaikuttavat kertomukset ovat kuitenkin Wohllebenin kokemuskertomuksia, jotka hän on kokenut mielekkääksi kertoa. Täten ei voida yksiselitteisesti sanoa Wohllebenin kertomusten funktion olevan pelkästään viihdyttäminen, vaan Małeckia ja hänen kollegojensa näkökulmaan nojaten voi todeta, että millä tahansa eläimiä koskevalla kertomusmuotoisella tekstillä on vaikutusta asenteisiin. Koska Wohlleben puhuu useasti teoksessaan eläinten oikeuksien puolesta, voidaan todeta, että kertomusten funktiona on vähintään pyrkiä muuttamaan lukijoiden asenteita eläinten kognitiivisiin ja emotionaalisiin kykyihin liittyen.

5 Retoriset keinot keino kertovassa tietokirjallisuudessa

Frans H. Eemeren ja Rob Grootendorst tiivistävät argumentoivan keskustelun kulun seuraavasti: argumentatiivisessa vuorovaikutuksessa osapuolet yrittävät vakuuttaa toisensa mielipiteensä hyväksyttävyydestä tai jonkin väitteen hyväksymättömyydestä. Tällöin käyttöön otetaan argumentatiiviset keinot, joilla oikeutetaan ja perustellaan oikeaksi katsottu mielipide ja samaan aikaan niillä osoitetaan vääräksi vastustava mielipide. Argumentatiivisia keinoja käyttämällä keskustelijat voivat myös pyrkiä löytämään myös molempia osapuolia tyydyttävän ratkaisun. Väitteillään osapuolet pyrkivät osoittamaan, etteivät omat argumentit perustu ennako-oletuksiin, traditioihin eikä liialliseen tunteiluun vaan ennen kaikkea rationaaliseen perusteluun ja vääräksi osoittamiseen. Eemeren ja Grootendorst tähdentävät, ettei ennako-oletuksia ja -luuloja voi koskaan sulkea keskustelusta kokonaan, mutta niiden osan ei koskaan pitäisi olla merkittävä. (Eemeren & Grootendorst, 2010, 2.)

Toisaalta Stephen Toulmin (2015, 32–34) painottaa enemmän sitä, millä ”todistusaineistolla” rakennamme argumentaatiota kohti johtopäätöstä. Hänen mukaansa väitettä tukevat argumentit räätälöidään kontekstin perusteella: oikeudessa puolustajalla ja syyttäjällä on erilaiset todistusaineistonsa, joiden nojalla he pyrkivät tiettyyn johtopäätökseen ja ratkaisuun. Kontekstin mukaan myös määräytyy, milloin on hyväksyttävää esittää väite ainoaksi oikeaksi vaihtoehdoksi, jokin vaihtoehto mahdottomuudeksi ja milloin on otettava huomioon muut mahdolliset johtopäätökset ja pitää niitä hyväksyttävinä. (Toulmin, Stephen 2015, 31–48.) Samoilla linjoilla ovat myös Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila ja Kaisa Heinlahti (2006, 30): tietoon ja toimintaan liittyy olennaisella tapaa kontekstuaalisuuden periaate, jolloin yksittäisen tilanteen luomat puitteet on huomioitava argumentaatiossa. Kuitenkin niin arkisessa kuin tieteellisessäkin argumentaatiossa tehdään yhtä lailla yleistyksiä, vedotaan auktoriteetteihin ja vastaavanlaisiin anekdootteihin sekä legitimoidaan yleisiä uskomuksia kumoamalla muut vaihtoehtoiset tavat tehdä tulkintoja (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006, 19).

Tarkastelen tässä luvussa sitä, minkälaisia retorisia keinoja ilmenee kolmessa vertailemassani teoksessa. Hypoteesina on, että retoristen keinojen käyttö on erilaista jo pelkästään kirjoittajien taustat huomioon ottaen: Ackerman on tutkiva journalisti, Telkänranta evoluutiobiologi ja Wohlleben entinen metsänhoitaja ja luontokirjoittaja. Aloitan käsittelyn kirjoittajan sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä aloittaen Ackermanista.

5.1 Retorinen monipuolisuus teoksessa *The Genius of Birds*

Kun tarkastellaan retorisia keinoja, Ackermanin teos erottuu joukosta monipuolisuudellaan. Markku Lehtimäki (2022, 11) huomauttaa, että kertomuksen retoriikka jakautuu kahteen toisiaan täydentäviksi osa-alueiksi: kielen aja yleisön suostuttelun ja vakuuttamisen keinojen analyysiksi. Lehtimäen mukaan kirjallisuuden retorisilla keinoilla kommunikoidaan lukijalle ja välitetään samalla jokin viesti. Tämä viesti muotoillaan retorisesti kielellisiä ja tyyllisiä keinoja hyödyntäen. Kuitenkin on syytä Lehtimäen mukaan huomioida, että kielen monimerkityksisyyden ja kielikuvien tulkinnallisuuden luonne aiheuttaa sen, ettei viestin perille menosta ole välttämättä takeita. (Lehtimäki 2022, 11.) Kuten tulen analysoimaan, tämä kielen ja viestin välinen tasapaino ja sen horjunta välittyi Ackermanin tavasta argumentoida.

Ackermanin argumentaatio ja retoriset keinot erottuvat varsin hyvin esimerkiksi Telkänrannan tavasta argumentoida: siinä, missä Telkänrannan tyyli on hyvin pelkistetty, Ackerman käyttää hyväkseen luovalla tavalla niin kieltä kuin tyyllistä vaihtelua. Tekstin sävy vaihtelee humoristisesta vakavaan ja subjektiivisesta yleismaailmalliseen. Pelkästään tällaisilla tyyllillisillä vaihteluilla Ackerman tuo läsnä oman persoonansa – eetoksen – ja tekee itsestään varsin lähestyttävän lukijalle. Lähestyttävyyttä luo myös runsas minäsubjektiin viittaaminen, jota myös teorialuvussa käsittelem.

Ackermanin teoksessa ei ole havaittavissa sellaista tiedon yksinkertaistamista, joka olisi ainakaan selkeää tai verrattavissa esimerkiksi Wohllebeniin, jota käsittelem myöhemmin. Ackermanin argumentaatiota tukee lukuisat asiantuntijoiden haastattelut sekä runsas tutkimusmateriaaliin ja tutkimuksiin viittaaminen. Retorisena tyylinä Ackermanilla on toisinaan esittää jokin asia yksinkertaisena, mutta hetken päästä osoittaa asian monitulkintaisuus. Tätä demonstroidakseni käsittelem ensin esittelemällä Ackermanin tapaa argumentoida. Tässä esimerkissä Ackerman vetoaa ensin yleiseen tietoon ja yleisiin ennakkoluuloihin kyyhkyistä:

Pigeons have a bad rap as gutter birds, rats with wings, pecking savagely at bread crumbs beneath park benches or rummaging in our city dumps. They're considered by some to be as dumb as a dodo (a close relative, in fact). (GB, 232.)

Ackerman viittaa yleensä kaupunkilaisten käyttämään diskurssiin kyyhkyistä: muualla kuin kaupungeissa kyyhkyjä ei yleensä pidetä ongelmana. Ackerman asettaa tämän

lähtöoletukseksi, ja samalla ottaa tehtäväkseen osoittaa tämä käsitys puutteelliseksi. Tätä ennen hän lähtee mielenkiintoisella tavalla myötäilemään tätä kielteistä diskurssia:

It's true that the forebrain of a pigeon has only half the neural density of a crow's forebrain. It's also true that pigeons may fail to realize that an egg or a squab is theirs unless it is immediately beneath them. They will accidentally trample their young to death or toss them from the nest. [--] Pigeons are also notoriously inefficient nest builders, carrying only a single twig or coffee stirrer at a time, whereas sparrows will ferry two or three. And if a bit nesting material drops midair, a sparrow will swoop down to catch it, while a pigeon will let it fall and fail to retrieve it. (GB, 232–233.)

Ackerman luettelee asioita, joiden valossa puluja pidetään yleensä typerinä. Ackerman käyttää voimakasta ilmaisua ”on totta, että...” ilmaisten sen, että hän on tietoinen vastaväitteistä. Näin ollen hän ennakoi mahdollisia vasta-argumentteja tulevalle pääargumentilleen:

So by some measure, yes, they may seem dim-witted. But in truth, they're far more bookish than you might imagine. They're handy with numbers, for instance, capable not only of counting (which, granted, a lot of animals can do, including bees) but also of grasping arithmetic of loss and gain and learning abstract rules about numbers, abilities on par with primates. They can, for example, put images picturing up to nine objects in proper order from lowest to highest number. They can also determine relative probability. (GB, 233.)

Ackerman noudattaa varsin tavallista argumentaation keinoa, jossa vastaväitteet tehdään jo heti selväksi – tämä antaa vaikutelman siitä, että Ackerman on perehtynyt yleiseen keskusteluun ja sen pohjalta on valikoinut keskeisimmät argumentit väitteen puolesta ja sitä vastaan. Tällainen retoriikka huomioi siis olemassa olevat vastadiskurssit ja muut tuloksia kyseenalaistavat uskomukset ja väitteet – tätä Kakkuri-Knuuttila ja Heinlahti pitävät tieteellisessä argumentaatiossa tärkeänä *väittelynä*, jossa määritetään omien tulosten ja tulkintojen perustelut (Kakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006, 20). Tässä tapauksessa Ackerman toimii vastaväittäjänä yleiselle diskurssille, jossa puluja kuvataan haittaeläiminä ja typerinä lintuina.

Ackerman on tiivistänyt yhteen kappaleeseen runsaasti vastaväitteitä, joiden perusteella puluista välittyy täysin erilainen kuva, kuin mitä kaupunkilainen saattaa mielessään miettiä nähdessään kaupunkipulun. Argumentoinnin kohteena ei kuitenkaan ole mikään spesifi ihmisryhmä, kuten kaupunkilaiset, eikä pelkästään teoksen oletettu lukijakunta – todennäköisesti kirjaan tarttunut henkilö lähtökohtaisesti on kiinnostunut linnuista – vaan näin ollen yleinen, lähes kaikkien tunnistama diskurssi. Tiedostamalla puluihin liittyvät ennako-

oletukset ja tuomalla ne ilmi Ackerman ilmaisee samalla itse irtautuvan niistä: tämän hän tekee selväksi ilmaisulla ”in truth”, joka edeltää itse argumentteja.

Ackerman tekee myös usein valinnan argumentoida vetoamalla lintujen ihmisenkaltaisuuteen. Tämä ihmisenkaltaisuus tulee esille vertaamalla lintujen tapaa toimia ihmisten tapaan toimia. Kyseessä ei ole varsinaisesti inhimillistäminen, sillä niissä inhimillisiä ominaisuuksia ei suoraan peilata lintuihin, vaan päinvastoin: linnun ominaisuus muistuttaa jotain omaa tapaamme. Väite voi olla suoraan ihmiseen vertaava:

*In fact, pigeons are better than most people – and better than some mathematicians – at solving certain statistical problems: the Monty Hall Dilemma, for instance, named for the host of the old television game show *Let’s Make the Deal*. (GB, 233; ensimmäisen virkkeen kursiivit lisätty.)*

Tällainen väite on rohkea ja edellyttää vakuuttavaa jatkoargumentaatiota – jonka hän tekeekin mainitsemansa esimerkin, Monty Hallin dilemman²¹ kautta. Toinen ihmiseen vertaava tapa ei korosta kummankaan olevan parempi kuin toinen, vaan oikeastaan täysin samanlaisia tietyn tavan valossa:

Birds, like people, favor a variety and can fill up on too much of a good thing. It’s called the specific satiety effect. (You know the feeling. You’ve been gorging on cheese – couldn’t eat another piece – so you switch to fruit) (GB, 125; kursiivit lisätty.)

We all know the challenges: conferring, consulting, coordinating, compromising, factoring in a mate’s needs in planning the day.

It’s similar for many birds. (GB, 138; kursiivit lisätty.)

Ackerman argumentoi, että myös linnut pitävät vaihtelusta ruokansa suhteen. Ackerman konkretisoi ilmiötä keksimällään esimerkillä ja vetoaa suoraan lukijaan: *you know the feeling, you’ve been gorging on cheese*. Tällöin vedotaan tunnettuun ja samaan aikaan jaettuun kokemukseen tai tunteeseen. Samalla tavalla Ackerman rakentaa siltaa inhimillisten parisuhteiden ja lintujen pariutumisen välille kuvailemalla niissä olevia haasteita.

---

²¹ Esimerkkinä Ackerman siis käyttää Monty Hallin dilemmaa, joka on tunnettu matemaattinen ongelma. Tiivistettynä kyseessä on koe, jossa on kolme ovea: kahden takana odottaa jokin arvoton palkinto, yhden oven takana on itse pääpalkinto. Pelaaja valitsee suljetuista ovista yhden. Juontaja (joka ohjelmassa on ollut Monty Hall) avaa tällöin yhden varmasti väärän oven. Pelaaja saa tämän jälkeen valita, pysyykö hän alkuperäisessä valinnassaan vai vaihtaako hän valintansa nyt toiseen oveen, joka on myös suljettu. Useasti käy niin, että pelaaja luottaa ensimmäiseen valintaansa ja päätyy pitämään kiinni siitä. Todellisuudessa kuitenkin oven vaihtaminen toiseen on matemaattisesti katsottuna järkevämpää, sillä ensimmäisen valinnan (jolloin kaikki kolme ovea ovat suljettua) todennäköisyys osua oikeaan on 1/3. On siis todennäköisempää, että ovea vaihtamalla osuu oikeaan: tällöin todennäköisyys palkinnolle on 2/3. Tutkimusten mukaan kyyhkyt ymmärtävät tämän dilemman logiikan paremmin, kuin ihminen.

Argumentaatio luo siis samaistuttavuutta, jonka avulla on helpompi vastaanottaa tietoa.

Tämänkaltaista logiikkaa noudattaa myös seuraava näyte – tosin hieman humoristisemmin:

Sure, I've heard the story of the raven attempting to crack open a Ping-Pong ball, presumably to get at an egglike morsel within. A friend of mine, while vacationing in Switzerland, watched a peacock try to fan its broad tail during a mistral. It toppled over, stood upright again, fanned again, and tripped over again, six or seven times in a row. Each spring the robins nesting in our cherry tree attack the side mirror of our car as if it were a rival, pecking furiously at their own reflections while streaking the door with guano.

But who among us hasn't been toppled by our own vanity or made an enemy of our own image? (GB, 5–6.)

Ensin Ackerman kuvailee esimerkeissä eräitä hänen tai jonkun muun havaitsemia tapahtumia, joiden tekijöinä on ollut lintu. Tapahtumat esitetään humoristisessa valossa ja sellaisesta näkökulmasta, joka saa toiminnan näyttämään järjettömältä. Tässä tapauksessa ihminen on ollut havainnoija, jonka mielestä toiminta on ollut silmiinpistävän erikoista tai typerää. Tällöin argumenttina on monen henkilön todistama lintujen erikoinen toiminta. Kuitenkin jo alusta on pääteltävissä, että tämä johtopäätös typerästä käyttäytymisestä tullaan kyseenalaistamaan. Esimerkkiensä jälkeen Ackerman vähätteleekin kuvatuissa tilanteissa olleiden lintujen typeränä pidettävää toimintaa vetoamalla yleiseen mielipiteeseen ”kuka meistä ei muka-” tyyppisellä toteamuksella, jolla heikennetään toista mieltä olevan henkilön mahdollisen vastaväitteen uskottavuutta. Ackermanin viimeinen argumentoiva virke on kuitenkin tyyliältään humoristinen, ikään kuin olkia kohauttaen todettu argumentti. Se ei ole itsessään vakuuttava, mutta sillä pyritään luomaan yhteyttä lintujen ja ihmisen välille vertaamalla lintujen toimintaa inhimilliseen turhamaisuuteen ja ihmisten tapaan vihata omaa peilikuvaansa. Lintuihin liitetään inhimillisiä pyrkimyksiä, jonka kautta niiden toimintaa voidaan jollain tavalla ymmärtää.

Retorisena keinona Ackermanin teoksessa toimivat myös sanaleikit ja lintuaiheiset sanavalinnat, kuten ”That view has gone goose”, ”The misguided use of ‘bird brain’ as a slur has finally come home to roost “ja ”This notion seems to dovetail (if you'll excuse the expression) [--]”. (GB, 1, 13, 274.) Näistä sanaleikeistä tosin vain ensimmäinen säilyttää lintuun liittyvän alkuperänsä käännettäessä suomeksi: ”moinen näkemys joutaa harakoille”²². Sanaleikit toimivat tässä tapauksessa vain, jos oletetaan niiden säilyttävän saman merkityksensä käännettäessä. Osa sanaleikkien luomasta retorisisista keinoista menee siis ohi,

²² Käännös on tarkistettu Heli Naskin suomennoksesta *Viisaat linnut* (2017).

ellei ole saanut käsiinsä alkuperäistä englanninkielistä painosta tai elleivät ne käänny luontevasti toiselle – tietysti kielitaito myös vaikuttaa siihen, kuinka hyvin sanaleikit sisäistetään. Tässä kohdin on syytä muistaa Lehtimäen huomauttama seikka siitä, että kielen retorinen koreus ei takaa viestin ymmärrettävyyttä. Ackerman on tietoisesti leikitellyt lintuviitteisillä sanoilla ja jopa pahoittelee, humoristisesti kylläkin, käyttämänsä sanaleikin osuvuutta, sillä käsitelläänhän luvussa nimenomaa kyyhkyjen älykkyyttä. Tällainen sanoilla leikkiminen keventää tekstiä, joka muutoin on hyvin faktapitoista.

Retorisista keinoista myös toisto esiintyy Ackermanin tekstissä useammankin kerran: Birds learn. They solve new problems and invent novel solutions to old ones. They make and use tools. They count. They copy behaviors from one another. They remember where they put things. (GB, 10.) Vielä pidempi toisteinen kappale esiintyy myös toisaalla teoksessa: ”Many birds species are highly social. They breed in colonies, roost in congregations, forage in flocks. They eavesdrop. They argue. They cheat. They deceive and manipulate. They kidnap. They divorce...[--] They blackmail their parents. They summon witnesses to the death of peer. They may even grieve”. (GB, 117.) Jälkimmäinen lainaus on lyhennetty, koska toisteisen osion pituus oli kokonaisuudessaan teoksen mittakaavassa yli kymmenen rivin pituinen. Kyseessä on siis poikkeuksellisen pitkä toistoa hyödyntävä tekstiote. Virkkeissä on hyvin samankaltainen rakenne ja ne kaikki alkavat persoonapronominilla ’they’. Toisteisuus luo luettelomaista vaikutelmaa ja rytmittää tekstiä miellyttävällä, helppolukuisella tavalla. Toiston ideana on paitsi luoda vaikutelma useasta ihmisen ja linnun jakamasta kyvystä myös saada näistä ominaisuuksista mieleenpainuvia juuri toiston avulla. Lisäksi jokainen näistä mainituista ominaisuuksista linkittyy jollain tapaa teoksen käsiteltäviin teemoihin.

Aikaisemmin mainitut retoriset piirteet ovat melko selkeitä retorisia keinoja, jotka on helppo nimetä ja osoittaa. Ne tulevat esiin tekstistä erottuvasti niin sanavalintojen kuin tyyllillisen poikkeavuuden kautta. Joskus kuitenkin tekstistä on havaittavissa kohtia, jotka edellyttävät tarkempaa retorista sekä diskurssianalyysia. Seuraavat esimerkit edustavat näennäisesti tietokirjallisuudelle norminmukaista, erittelevää tekstityyppiä, mutta niitä tarkemmin tarkasteltua huomaa niissä tiettyä retorista tavoitteellisuutta:

Humans and birds have been evolving independently for a very long time, since our last common ancestor more than 300 million years ago. But some birds, in fact, have relatively large brains for their body size, *just as we do*. Moreover, when it comes to brainpower, size seems to matter less than the number of neurons, where they’re located, and how they’re connected. And some bird brains, it turns out, pack very high numbers of neurons where it counts, with densities *akin to those found in*

primates, and links and connections *much like ours*. This may go a long way toward explaining why certain birds have such sophisticated cognitive abilities. (GB, 4; kurssiivit lisätty.)

In 2015 researchers found that newborn chicks spatially “map” numbers from left to right, *as most humans do* (left means less; right means more). This suggests that birds share with us a left-to-right orientation system - a cognitive strategy that *underlines our human capacity* for higher mathematics. Baby birds can also understand proportion and can learn to choose a target from an array of objects on the basis of its ordinal position (third, eight, ninth). They can do simple arithmetic, *as well*, such as addition and subtraction. (GB, 5; kurssiivit lisätty.)

Ackermanin teoksen johdannosta on havaittavissa tietynlainen tavoite herätellä lukijaa havaitsemaan kädellisten ja lintujen eräänlainen ennen tiedostamaton sukulaisuus, jota tieteellinen eläinten sukupuoli ei tuo esille. Ackermanin retoriikka lähtee liikkeelle yleisimpien lintuihin ja niiden älykkyyteen liittyvien ennakkoluulojen rinnastamisesta kasautuneeseen tutkimusmateriaaliin. Tämän jälkeen hän rinnastaa tieteellisen eläinten sukupuun eräänlaiseen epätieteelliseen, intuitiiviseen yhteyteen kädellisten ja lintujen älykkyydessä. Diskurssi rakentaa tietynlaista samaistuttavuuden siltaa ihmisten ja lintujen välille ja sen keskeinen narratiivi koskee eräänlaista näkymätöntä sukulaisuussuhdetta lintuihin, mitä ei mikään muu eläinlahko kuin kädelliset ole pystyneet osoittamaan.

Vertaamalla linnun ominaisuuksia vain ihmisille ja kädellisille tavanomaisiin ominaisuuksiin saadaan aikaiseksi vaikutelma lintujen ihmisenkaltaisuudesta. Tällainen retoriikka vetoaa lukijaan ja saa tämän vakuuttuneeksi, ehkä jopa häkeltyneeksi. Ennen kaikkea se kannustaa lukijaa peilaamaan lintujen kognitiivisia taitoja ihmislajin vastaaviin ja näkemään linnut inhimillisinä, jopa ihmisen lailla ajattelevina sukulaisina. Tätä myös näkyvämmät retoriset keinot, kuten yhteiseen konseksukseen vetoaminen ja toisto myös tavallaan ajavat takaa. Niissä ideana on rinnastaa ihmisen itsessään tunnistamia ominaisuuksia siihen, miten linnut toimivat ja nähdä paitsi samankaltaisuutta myös inhimillisyyttä linnuissa.

Vaikka eläinkunta on moninainen ja täynnä toinen toistaan vaikuttavimpia kognitiivisia suorituksia, on selvää, että arvotamme siellä tietynlaista älykkyyttä. Usein eläinkunnan sisäisessä älykkyyden vertailuissa ‘paremmat’ lähtökohdat annetaan esimerkiksi varislinnuille (kuten seuraavassa esimerkissä) ja kädellisille, kun taas kolikon toiselle puolelle, ikään kuin näiden eläinten peilikuvaksi, asetetaan ‘alkukantaisiksi’ miellettyjä eläimiä. On totta, että varislinnut ovat kognitiivisesti hyvinkin kehittyneitä, mutta tätä kehittyneisyyttä saatetaan käyttää pikemminkin argumenttina sen puolesta, että varislinnut eroavat muista linnuista – ei niin, että variksella ilmeneviä kykyjä alettaisiin pitää linnuille yleisestikin ominaisina. Kun

varislinnut erotetaan muista linnuista, syntyy uusi ihminen/eläin -erottelun tapainen dikotomia. Ackerman rinnastaa retoriikassaan usein juuri älykkäänä esimerkkinä pitämänsä variksen johonkin toiseen lintuun:

In a way, the kagu seems a bookend to the crow, a delegate of the dim end of the intelligence spectrum. How could this creature be in the same phylogenetic class as the cunning crows? [--] Are New Caledonian crows evolutionary anomalies, hyperintelligent deviants that have advanced far beyond their feathered peers? Or are they simply at the high end of the bird genius continuum? By the same token, is the kagu really such a dodo? (GB, 22.)

Clearly all birds are not equally bright or able in all ways – at least by current accounting. Pigeons, for instance, don't do well on tasks that require them to abstract a general rule to solve a suite of similar problems, a skill easily learned by crows. (ibid.)

What makes a bird smart and inventive like Bajan bullfinch or a New Caledonian crow? Are black-faced grassquits and kagus really such simpletons? (GB, 42.)

Eräälle ihmisen ympäristölle aiheuttamiin muutoksiin parhaiten sopeutuneen variksen älykkyydelle eräänlaiseksi vastakohtaksi saatetaan asettaa esimerkiksi lentokyvvytön, muutoksiin heikommin sopeutunut lintu kagu tai muutoin huonon maineen älykkyyden suhteen saanut lintu. Käsitys 'alkukantaisuudesta' on paitsi epäkorrektia, myös erittäin vahvasti ennakkokäsityksiämme ohjaavaa: jos ajattelemme kaguja jo valmiiksi 'alkukantaisina', emme kykene hahmottamaan sitä, mikä on todella kagulle mielekästä älykästä käytöstä. Kädelliset ovat selvin esimerkki siitä, minkälaista älykkyyttä arvostetaan. Simpanssia pidetään älykkäimpänä eläimenä ihmisen jälkeen pelkästään sen vuoksi, että simpanssi muistuttaa geeniensä ja ulkonäkönsä puolesta eniten ihmistä. Toisaalta ironisesti Frans de Waalin mukaan tällaiseen arvotukseen kietoutuu yhteen lujasti inhimillistäminen ja antropokieltäminen: hänen sanojensa mukaan mitä lähempänä eläin eläinsukupuussa on ihmistä, sitä hanakammin vältetään inhimillistävien kuvausten käyttöä. Kun eläin on riittävän kaukana ihmisestä geneettisesti, sitä todennäköisemmin eläimen käytöstä inhimillistetään kyseenalaisten yhtäläisyyksien kautta. (De Waal, 2016, 32.) Varislintujen osoittama älykkyys on erilaista kuin simpanssin, mutta niiden kekseliäisyys ja mielen teorian heijastumat vertautuvat usein inhimilliseen ajatteluun, minkä vuoksi ne yleensä erotellaan muista linnuista myönteisenä poikkeuksena älykkyyden ilmentyminä. Varislinnut ovat kuitenkin geneettisesti kaukana ihmisestä, mikä todistaa osaltaan de Waalin väitettä.

On kuitenkin mielenkiintoista, että varsin kagua vähättelevästä sävystä huolimatta Ackerman myöhemmin teoksessaan, miltei sen lopussa, reflektoi uudelleen kohtaamistaan kagun kanssa

eri näkökulmasta. Hän pohtii sitä, että todellisuudessa se, minkä tulkitsemme kagun typeryytenä, on todellisuudessa seurausta sen huonosta sopeutumisesta yllättäviin ja äkillisiin muutoksiin sen elinympäristössä. Samaan hengenvetoon hän toteaa, että kagulla on myös osansa ekosysteemissä, vaikka hän ilmaiseekin tämän hieman erikoisella tavalla: ”It would be easy to give up on these birds, write them off as the collateral damage of human ”progress”. But as one of the scientists who studied thos Costa Rican farms and jungles said: ’Having just a sparrowlike birds in ecosystem is like investing only in technology stocks.’ When the bubble bursts, you lose.” (GB, 305, 306.) Ackerman teoksensa loppupuolella siis korostaa, että mitään lintua ei voida pitää tyhmänä – tämän hän myös suoraan toteaa:” Intelligence as we understand it may vary among birds, but no bird is truly stupid” (GB, 305).

Kun tarkastelen älykkyyden määritelmässä käsittelemiäni piirteitä Ackermanin argumentaatiossa ja vertaan niitä tässä kappaleessa tarkastelemiini piirteisiin, on selvää, että Ackerman pyrkii omassa argumentaatiossaan vertaamaan linnun älykkyyttä inhimilliseen älykkyyteen. Tämä tulee ilmi tavassa tuoda tavalla tai toisella ihminen mukaan vertailuun: joko suoraan sukulaisuusvihjauksien kautta tai implisiittisesti vihjaamalla, että myös linnut ”pettävät kumppaniaan” ja ”mustamaalaavat vanhempiaan”. Olen käsitellyt kaguun liittyvää esimerkkiä melko paljon tässä tutkielmassa, mutta syystä: siihen nivoutuu niin paljon yhtäältä diskursiivista, kerronnallista, retorista kuin ristiriitaistakin analysoitavaa. Voisi sanoa, että Ackerman korjaa värittämäänsä kuvaa kagusta typeränä lintuna teoksensa lopussa. Selvää on, että suurin osa kaguun liittyvästä ivasta on puhtaasti Ackermanin omaa persoonallista tapaansa huvittaa lukijaa, eikä aito tarkoitus sabotoida linnun mainetta. Oma kysymyksensä kuitenkin on, kuinka moni todellisuudessa lukee teoksen loppuun asti, jossa Ackerman vasta ensimmäistä kertaa reflektoi kagusta saamaan mielikuvaa kriittisesti. Jos teoksen on jättänyt puoliväliin, Ackermanin kagusta maalaama mielikuva säilyy.

5.2 Tieteellinen argumentaatio teoksessa *Millaista on olla eläin?*

Kakkuri-Knuuttila ja Heinlahti (2006, 20) pitävät tieteellisen keskustelun retorisisista keinoista tärkeimpinä tutkijan luotettavuuden osoittamista ja yleisön mielenkiinnon herättämistä. Tutkijan luotettavuus on ominaisuus, jota ei pidä perustaa pelkästään tieteelliseen esitystapaan: vaikka tutkimuksen tai päättelyn tulokset olisi esitetty tarkasti, lukija ei ole itse perehtynyt tuloksiin vaikuttaviin tutkimuskeinoihin eikä havaintoihin. Luotettavuutta voi indikoida paremmin se, että kirjoittaja viittaa aikaisempiin tutkimuksiin ja esittää uusia

havaintoja. Toisaalta, kuten Kakkuri-Knuutila ja Heinlahti osoittavat, tämä ei ratkaise sitä perustavanlaatuisesta ongelmasta, etteivät lukijat ole tehneet itse tekstissä esitettyjä havaintoja eikä tutustuneet tekstissä mainittuihin taustatutkimuksiin. Tällöin kirjoittajan on osoitettava luotettavuutensa todistamalla, että hän hallitsee tieteellisen kirjoittamisen konventiot sekä käyttämänsä tekstilajin muodon. Lisäksi kirjoittajan on osoitettava kykynsä perustella tulokset uskottavasti sekä perehtyneisyytensä aikaisempaan tutkimukseen. (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006, 40.)

Telkänrannan tapaa argumentoida ja käyttää retorisia keinoja voisi kuvailla yleisesti ottaen maltillisiksi. Kuitenkin tähän maltillisuuteen kytkeytyy hyvin vankka tieteellisen kirjoittamisen konventio, johon lienee vaikuttanut Telkänrannan tausta tutkijana. Hän ei tee samalla lailla persoonaansa näkyväksi kuin Ackerman ja Wohlleben. Telkänrannan tyyli argumentoida on hyvin selkeä, tieteellinen ja objektiivinen. Silti joissain asioissa voidaan nähdä yhteneväisyyttä Ackermaniin. Telkänranta nimittäin käyttää hyväkseen hyvin yleistä ja tieteelliselle argumentaatiolle hyväksi nähtyä tapaa esittää ensin väite, jota hän lähtee tarkastelemaan kriittisessä valossa. Seuraavaksi hän esittää tätä väitettä puoltavia faktoja, mutta osoittaa ne merkityksettömiksi taitavalla argumentaatiolla, joka on paitsi faktaan perustuvaa, että luonnollinen johtopäätös. Hyvänä esimerkkinä tästä toimii seuraava ote, jossa Telkänranta perustelee, miksi käsitys kaloista alkukantaisina ja tunteettomina eläiminä on kyseenalainen:

Kalat ovat hyvä esimerkki siitä ajattelutavan muutoksesta, joka eläintieteessä on jonkin aikaa ollut käynnissä. Perinteinen jako ”ylempiin” ja ”alempiin” eläimiin on joutunut remonttiin. Aikoinaan ajateltiin, että *koska nisäkkäät ja muut maalla elävät selkärangaiset ovat polveutuneet kaloista, tämä tarkoittaisi, että kalat ovat vähemmän kehittyneitä kuin nisäkkäät. Se osa tästä pitääkin paikkansa, että olemme polveutuneet kaloista.* Ensimmäiset vedestä rannalle kömpineet esi-isämme elivät noin 370 miljoonaa vuotta sitten. Kaikki nykyiset nisäkkäät, linnut, matelijat ja sammakkoeläimet polveutuvat muinaisista kaloista. *Mutta niin polveutuvat myös nykyiset kalat. Veteen jääneiden kalojen kehitys ei pysähtynyt siihen hetkeen, jolloin muutama ilmaa hengittävä sukulinja alkoi viettää aikaa pinnan yläpuolella.* Nykyisillä kaloilla on siis takanaan yhtä monia satoja miljoonia vuosia evoluutiota kuin nykyisillä nisäkkäillä, linnuilla ynnä muilla. (ME, 121; kursiivit lisätty.)

Ensimmäisenä on syytä poimia esille väite, jota Telkänranta lähtee tarkastelemaan. Olen merkinnyt tarkastelemani kohdat kursiivilla suoraan sitaattiin. Väite on siis se, että kalat olisivat vähemmän kehittyneitä johtuen siitä, että niiden voidaan katsoa sijoittuvan kauemmas sukupuussa kuin nisäkkäät ynnä muut maalla elävät selkärangaiset. Seuraavaksi Telkänranta ottaa huomioon faktat, jotka voisivat vastaväittäjän mukaan pitää paikkansa – kuten se, että

selkärankaiset todella ovat kehittyneet kalojen jälkeen ja näin ollen polveutuneet kaloista. Väitteen kumoamista indikoi tyylillisesti erottuva, mutta -alkuinen ja voimakas toteamus, jossa todetaan, että myös nykyiset kalat polveutuvat muinaisista kaloista. Telkänrannan väitettä tukee varsinainen argumentti, jossa todetaan, että kalojen kehitys ei ole voinut koskaan oikeastaan edes pysähtyä, sillä ovathan kaikki kaloistakin polveutuneet selkärankaiset evoluution myötä kehittyneet eri tavoin. Esimerkki edustaa kaiken kaikkiaan aristoteeliselta kannalta hyvin onnistunutta, vaikkakin pelkistettyä, argumentaatiota, jossa keskiössä on nimenomaa argumentaatio, ei yltiöpäinen retoristen keinojen käyttö. Telkänranta ei suoraan suostuttele lukijaa, mutta onnistuu vakuuttamaan lukijan objektiivisella tiedolla ja hyvin rakennetulla argumentaatioketjulla.

Telkänranta ei pelkästään osoita vääräksi yksittäistä oletusta, vaan kokonaisen diskurssin. Seuraavassa esimerkissä Telkänranta kritisoi ajatustapaa, jossa eläimiä arvotetaan niiden oletetun kehitysasteen mukaan:

Samalla on joutunut entistä perusteellisempaan remonttiin vanha käsitys evoluutioista tikapuina, joille eri eläinryhmät voisi järjestää siistiin järjestykseen ”kehittyneisyyden” mukaan: ylimmäksi nisäkkäät, sitten linnut, matelijat, sammakkoeläimet ja kalat, ja sen jälkeen koko selkärangattomien eläinten laaja joukko. Tällainen ajatus ”ylemmistä” ja ”alemmista” eläimistä juontaa juurensa Aristoteleen ajatuksiin, mutta nykyiset tutkimustulokset tukevat sitä vain osittain. Lintujen ja nisäkkäiden välillä ei nykytiedon valossa ole oleellista eroa tietoisuuden ja tunteiden tasossa. On vain suuria lajien välisiä älykkyyseroja sekä nisäkkäiden kesken että lintujen kesken. [--] (ME, 83.)

Telkänranta siis hyvin suoraan osoittaa – ellei vääräksi, niin ainakin vanhanaikaiseksi – käsityksen, että eläimet ovat jaettavissa ’ylempiin’ ja ’alempiin’ luokkiin. Tällaista ajatustapaa on myös Elisa Aaltola kritisoinut, kuten teorialuvussa kuvasin, ja todennut sen olevan osoitus ihmiskeskeisestä diskurssista, jossa ihminen asetetaan Telkänrannan viittaamien evolutiivisten ’tikapuiden’ yläpäähän. Vaikka Telkänranta puhuu ”remonttiin joutuneesta” dskurssista, kyseessä on todellisuudessa edelleen ihmisajattelua muovaava ajatusmalli, joka on peräisin Aristoteleen filosofiasta. Kokonaista diskurssia, joka on niin perustavanlaatuisesti ihmisajatteluun juurtunut, on vaikea osoittaa suoralta kädeltä vääräksi, kuten esimerkki kalojen kehittyneisyydestä. Sen sijaan, että Telkänranta pyrki kumoamaan diskurssin olemassaolon, hän kääntyy enemmän suostuttelun puolelle argumentoidessaan, että nykytiedon valossa ei ole syytä ajatella ainakaan lintuja ja nisäkkäitä täysin eri kognitiivista kykyskaalaa edustaviksi lahkoiksi. Tietenkin on vaikeampi osoittaa todeksi sellaisia käsitteitä kuin tietoisuus ja tunteet ja niiden samankaltaisuus inhimillisiin ominaisuuksiin. Telkänranta

kuitenkin pyrkii kuitenkin vaikuttamaan asenteisiin, joiden mukaan tällaista ei tulisi ajatella mahdollisena. Hän väittääkin rohkeasti, että todelliset älykkyuserot ilmenevät lahkoon sisällä – ei lahkosten välillä. Näin ollen argumentaation ketju muistuttaa edellistä esimerkkiä mutta vain sillä erolla, että argumentaation kohde ja sen laajuus on eri.

Tietysti huomion kiinnittää se, että Telkänranta mainitsee matelijat, sammakkoeläimet ja kalat lahkoina, jotka on asetettu diskurssissa 'alemmiksi' kuin nisäkkäät ja linnut, mutta argumentoi oikeastaan vain sen puolesta, että linnut ovat tietoisuudeltaan ja tunnetasoltaan samalla tasolla kuin nisäkkäät. Telkänranta viittaa myöhemmin siihen, että on mahdollista, että matelijoilla ja kaloilla on kehittyneempi kipu- ja tunnekokemusmaailma, kuin sammakkoeläimillä. Sävy on selkeästi epäröivämpi, kuin linnuista ja nisäkkäistä puhuttaessa. Ongelmana on, kuten Telkänranta myös tässä yhteydessä ja muualla teoksessaan tuo esille, tutkimustiedon vähyys. Kun tutkimustietoa on vähän, on jo paljon vaikeampaa tieteellisesti argumentoida jonkin asian puolesta tai sitä vastaan.

Vaikka pääasiallisesti Telkänrannan argumentaatio noudattaa yllä olevaa mallia ja pysyttelee neutraalin objektiivisessa asiatyyliässä, silloin tällöin näkee välähdyksiä myös huvittamaan pyrkivästä retoriikasta. Seuraavassa esimerkissä Telkänranta on aikaisemmin selittänyt positiivisen vahvistamisen vaikutusta ja havainnollistanut sitä yöllä naukuvan kissan esimerkillä:

Opitun yönaukumisen sammuttamiseen ryhdyttäessä on syytä varautua siihen, että alkuvaiheessa kissa tulee naukumaan entistäkin sinnikkäämmin. Positiivisen vahvistamisen lainalaisuuksiin nimittäin kuuluu, että kun palkkiota ei enää tulekaan, eläimen ensimmäinen reaktio on yrittää kovempaa. Evoluution vuosimiljoonien aikana tämä on ollut hyödyllistä. [---] Aamuyön tuntien yltyvää nau'untaa kuunteleva kissanomistaja ei välttämättä ihaile ilmiön evolutiivista tarkoituksenmukaisuutta, mutta pääasia on muistaa, että kissan entistä sinnikkäämmät yritykset ovat normaali vaihe opitun sammuttamisessa. (ME, 110.)

Telkänranta ei tässä esimerkissä varsinaisesti pyri todistamaan jotain väitettä oikeaksi vaan pikemminkin osoittamaan, miksi kissa käyttäytyy siten kuin käyttäytyy. Telkänranta kuitenkin mukailee mahdollisen kissanomistajan turhautumista tilanteessa, jossa kissan nau'unta yltyy yltymistään. Hän muotoilee tämän humoristisesti niin, että ymmärtää kyllä, miksi kissan toiminta saattaa vaikuttaa rasittavalta mutta on tosiasiaa osoitus evoluution ohjaamasta oppimisesta, ei kissan omasta jääräpäisyydestä tai typeryydestä.

Seuraava esimerkki on kiinnosta, koska siihen yhdistyy huomattavan paljon ja erilaisia retorisia keinoja yhteen kappaleeseen. Olen merkinnyt kursiivilla kohtia, joissa nämä retoriset keinot ilmenevät:

Emme siis ole yksin. Sillä aikaa kun odotellaan vieraan älyn löytymistä avaruudesta, meillä on jo omallakin planeetallamme seuranamme yllättävän rikas joukko erilaisia tietoisuuksia. Lisääntyvä tieto eläinten sisäisestä maailmasta avartaa maailmankuvaa tavalla, joka on toisinaan rinnastettu evoluution tai dna:n löytymiseen. (ME, 83; kursiivit lisätty.)

Ensimmäinen virke viittaa ihmismieliä kauan mietityttäneen kysymykseen siitä, onko ihmisenkaltaista älykkyyttä olemassa avaruudessa. Aaltola pitää myös tätä yhtenä ihmiskeskeisen diskurssin seurauksena: ei-inhimillistä älyä etsitään niin tietokoneista ja ulkoavaruudesta, mutta ei eläinkunnasta. Samalla tietoisuutta on pyritty rakentamaan keinotekoisesti ja älykkyyks saa aina ihmisen muodot – kuvataanhan avaruusolennotkin humanoidisina olentoina. Koska ihminen arvottaa niin paljon inhimillistä älykkyyttä ja samaan aikaan pitää eläimiä itsestään erillisenä, ihmisen puutteita ilmentävinä olentoina. (Aaltola 2013, 13, 11.) Telkänranta kommentoi tätä diskurssia ja kyseenalaistaa tällaisen eksistentiaalisen löytöretken kysymällä, miksi etsiä jotain sellaista, jota löytyy ”omaltakin planeetaltamme”. Nämä tietoisuudet, jotka ihminen systemaattisesti jättää huomioimatta, ovat voimakkain sanoin ilmaistuna ”yllättävän rikas” joukko. Kun nämä tietoisuudet huomioidaan, tulee sen myönteinen lopputulos olemaan ”maailmankuvan avartuminen”. Vielä lopuksi tätä maailmankuvan avartumisen kokemusta verrataan jopa ”evoluution tai dna:n löytymiseen”.

Inhimillistämisen kannalta Telkänrannan teoksen tarkastelu tuottaa yllätyksen, nimittäin teoksessa ei systemaattisesti esiinny sellaista diskurssia, jossa ensisijaistettaisiin inhimillinen älykkyyks tai heijastettaisiin sitä eläimiin sellaisenaan. Sen sijaan Telkänranta muotoilee asian niin, että ”perustunteet ovat keskeinen osa eläimenä elämistä – ainakin selkärankaisena eläimenä” (ME, 178). Hän ei siis väitä, että eläimet tuntisivat samalla lailla kuin ihminen, vaan tunteet yhdistävät kaikkia selkärankaisia eläimiä – joksi myös ihminen lukeutuu. Hän myös täsmentää, että perustunteet eivät ole kiinni kyvystä tiedostaa niitä pohdiskellen eivätkä ne ole yhtään sen himmeämpiä kuin ihmiselläkään. Sen sijaan hänen mukaansa älykkyydellä on vaikutusta siihen, kuinka laaja tunnekirjo on mahdollinen. (ibid.) Eläimillä ilmenevää älykkyyttä on siis näin mahdollista selittää heijastamatta eläimiin inhimillisiä odotuksia ja piirteitä.

Kokoavasti voisi sanoa, että Telkänranta osoittaa luotettavuutensa osoittamalla hallitsevansa taitavasti tieteellisen kirjoittamisen konvention. Samalla hän on myös sisäistänyt kirjoittamaansa Kakkuri-Knuuttilan ja Heinlahden esittämät kaksi tieteellisen retoriikan peruosaa: oman luotettavuutensa tutkijana sekä yleisön mielenkiinnon herättämisen. Luotettavuutta Telkänrannan tekstiin luo tieteellisen kirjoittamisen konvention lisäksi omien arvojen implisiittinen osoittaminen. Teoksen perimmäinen väite on, että tietoisuus on kaikilla meillä eläimillä, joten eläinten kognitiivisia kykyjä sekä tunne-elämää tulisi tarkastella nöyrästi, *kanssalajeina*, ja samalla tunnustaa nämä kyvyt hyväksymällä ne tosiasioiksi yhtä lailla kuin tiedostamme oman, inhimillisen älymme olemassaolon. Tämän väitteen esittäminen edellyttää kuitenkin sitä, että kirjoittaja on paitsi perehtynyt aiheeseen myös hyväksynyt sen tosiasiana, ja pyrkii vaikuttamaan lukijan asenteisiin eläimiä kohtaan. Ilman oman arvopohjan esille tuomista tämä teoksen perimmäinen väite jäisi seisomaan tyhjän päälle eikä vetoaisi samalla lailla lukijaansa

5.3 Yksinkertaistavan inhimillistävä retoriikka teoksessa *Eläinten salattu elämä*

Jos Ackerman erottuu retoristen keinojen monipuolisuudella ja Telkänranta argumentaation systemaattisuudella, niin Wohllebenin voisi kuvata erottuvan edellisistä tavassaan inhimillistää eläimiä poikkeuksellisessa mittakaavassa. Inhimillistämisen runsaus on osittain perua Wohllebenin tavassa käyttää paljon kertomuksia sekä argumentaation että pohdinnan keinoina, mutta inhimillistäminen on myös tietoinen, asenteellinen valinta, jonka Wohlleben myös itse tuo julki:

Edellisissä luvuissa kuvasin tunteita tarkoituksella sillä tavoin, kuin me ihmiset ne koemme. Vain sitä kautta voi ehkä jollain tavoin kuvitella, mitä eläinten sisimmässä tapahtuu. Vaikka eläinten aivojen rakenne olisi erilainen kuin meidän ja nämä erot ehkä merkitsisivät toisenlaista kokemusmaailmaa, ei se silti läheskään tarkoita sitä, etteivätkö tunteet olisi periaatteessa mahdollisia. Toisen lajin edustajan asemaan vain on vaikeampi asettua. (ESE, 36.)

Wohlleben perustelee inhimillistämisen niin kuin Markku Lehtimäki ja Lotta Luhtala asian näkevät: inhimillistäminen on yksi keino ymmärtää eläimen kokemusten ja tunne-elämän värittämää maailmaa (Lehtimäki & Luhtala 2020, 256). Toisaalta myös Rollinin mukaan inhimillisten ilmaisujen käyttö on voi yhtä lailla olla este kuin edellytyskin eläinten mielenmaiseman ymmärtämiseen, mutta niitä ei missään nimessä tule vain inhimillistämisen

pelossa kaihtaa. Tämä tosin koskee Rollinin pohdinnoissa enemmän eläinten hyvinvointiin ja oikeuksiin liittyviä kysymyksiä: hänen mukaansa näissä tapauksissa inhimillistäminen on miltei ainut toimiva väylä ymmärtää eläimen näkökulmaa. (Rollin 2015, 53.) Wohlleben ottaa teoksessaan kantaa myös eläinten oikeuksiin ja hyvinvointiin, ja tätä hän argumentoi kuten Rollin:

Esimerkiksi kaloilta on todistettavasti löydetty oksitosiinia, samaa hormonia, joka meillä vahvistaa paitsi äitiyden herättämää onnen tunnetta myös partnerien välistä rakkautta. Esiintyykö kaloilla siis onnea ja rakkautta? Asiaa ei pystyttäne lähitulevaisuudessa todistamaan, mutta miksi tässä argumentaatioissa todistustaakka aina sälytetään syytetyn niskoille? Tiede torjuu eläinten tunteiden olemassaolon niin kauan, kunnes sitä on lähes mahdotonta kiistää. Eikö olisi viisaampaa argumentoida varmuuden vuoksi toisinpäin, jottei eläimiä kiusattaisi turhaan? (ESE, 36.)

”Eläinten kiusaamisella” Wohlleben viittaa tarpeettoman kivun ja pelon tunteen tuottamisesta kaloille. Wohlleben argumentoi muun muassa kipua käsittelevässä käsittelyluvussa, että kivun tuntemusta on mahdollista selittää neurologisella tasolla, joka yhdistää niin ihmisiä kuin kaloja – tällöin hänen mukaansa kivun tuntemus on samanlainen kummallakin. Hän käyttää myös havainnollistavana esimerkkinä omaa vuohtaan: ”Bärlistä näkyivät kaikki ihmisellä vastaavassa tilanteessa esiintyvät käyttäytymismallit: hampaiden kiristely – mitä ei vuohtilla muutoin esiinny – ruokahaluttomuus, makuulle käynti ja apaattisuus. Eikö luettelo vaikuta tutulta myös ihmisen kärsiessä kipua?” (ESE, 174.) Havainnollistavan esimerkin tarkoitus on argumentoida sen puolesta, että kivun tunne on samanlainen, mutta tämä ei pelkästään tule aivokuvantamisen tai muiden neurologisten tutkimusten myötä todistetuksi, vaan sen puolesta puhuu myös havaittu, ihmisen käyttäytymistä muistuttavat, kivun tunnetta ilmaiseva ruumiinkieli.

Inhimillistäminen ja kerronnallisuus tuntuu kävelevän käsi kädessä suurimmassa osassa Wohllebenin kertomuksia ja argumentaatiota. Oikeastaan kertomukset ovat Wohllebenillä samaan aikaan tunnekokemuksia kuvaavia kokemuskertomuksia, että retorisia keinoja argumentaation takana. Ensin esittelen kuitenkin Wohllebeniltä tekstiotteen, jossa ilmiselvää on inhimillistäminen muttei sillä voida katsoa olevan suurta argumentatiivista arvoa. Barry-koiraa käsittelevä esimerkki, jota jälleen käytän, on kiinnostava monesta eri näkökulmasta. Perustelen esimerkin käyttämistä uudelleen sillä, että siihen nivoutuu yhtäältä kertomuksellisuutta, affektiivisuutta ja diskursiivisuutta, joka perustuu tiiviiseen ihmisen ja lemmikin väliseen suhteeseen – ja tämä eläintä arvottava diskurssi kulkee käsi kädessä inhimillistämisen kanssa. Kursivoinnin keinoin analysoin tämän katkelman retoriikkaa

korostaen jälleen kohtia, jotka ilmenevät retorisisina keinoina ja diskursiivisena affektiivisuutena:

Meidän Barry-koiramme oli varsinainen *jänishousu*. Kuten jo mainitsin, se oli meitä ennen kulkenut monen eri omistajan kautta. Koko loppuelämänsä *se pelkäsi tulevansa hylätyksi ja oli aina äärimmäisen hermostunut*, jos otimme sen mukaan käydessämme sukulaisissa. Mistä *koiraparka* saattoi tietää, että *sitä ei taas kerran karkotettu kotoa?* Barryn hermostuneisuus ilmeni jatkuvana läähättämisenä, ja ennen pitkää päädyimme jättämään sen yksin kotiin muutamaksi tunniksi säästääksemme *vanhaa sydänvikaista koiraa enemmiltä järkytyksiltä*. [--] Barrya voidaan siis pitää esimerkkinä pelokkaasta eläimestä, mutta tarkoituksena oli puhua päinvastaisesta ominaisuudesta, jota pääsemme tarkastelemaan metsän siimeksessä. (ESE, 64–65. Kursiivit lisätty.)

Esimerkissä on silmiinpistävää sen affektiivisten sanavalintojen ja kuvausten runsas käyttö. Barry-koiraa kuvataan ”jänishousuksi”, joka ”pelkäsi tulevansa hylätyksi” ja oli sen vuoksi ”äärimmäisen hermostunut”. Pelkoon viitataan kolmella eri tapaa jo ensimmäisissä lauseissa. Sen lisäksi Barry-koiraa kuvataan tiivistettynä ’vanhaksi, sydänvikaiseksi koiraparaksi, joka pelkäsi tulevansa hylätyksi ja jota piti suojella järkytyksiltä’. Diskursiivisesti mielenkiintoista on myös ääri-ilmausten käyttö, kuten ’äärimmäisen hermostunut’ ja ’ei taas kerran karkotettu’, joilla myös paisutellaan kertomuksen affektiivista latausta. Tunteisiin vetoavan sanaston ja ilmaisujen tehtävänä on herättää lukijassa empatian tunnetta tai ylipäänsä jonkinlaisia tuntemuksia. Koska tavoitteena on vaikuttaa lukijan asenteisiin, voidaan puhua myös retorisisesta keinosta.

Pelko tulla hylätyksi tai karkotetuksi koko ’loppuelämän ajan’ on loppujen lopuksi niin monimutkainen tunnesarja, että yleensä se mielletään vain ihmiselle mahdolliseksi. Selvää on, että Wohlleben on käyttänyt hyväkseen omaa tulkintaansa koiran pelokkuuden syistä ja projisoinut näitä tulkintoja koiraansa. Kyseessä on kuitenkin hänen oma lemmikkinsä, jolle tällaisia tunteita voi helposti kuvitella, koska ne tuntuvat loogisilta seurauksilta jatkuvaan kodin vaihtoon – koska stressaantuuhan ihminenkin jo pienistä muutoksista omassa lähipiirissään. Ilmeistä kuitenkin on, ettei koira ole sanallistanut näin monimutkaisia tunteita ja eteenpäin suuntautuvia pelkoja ulkoisesti niin, että kuka tahansa voisi ymmärtää asian olevan näin pelkästään koiraa tarkkailemalla. Eri asia saattaa olla vuohi Bärnin kohdalla, jonka ulkoisesta olemuksesta kuka tahansa voisi tulkita jonkin olevan vialla. Barry-koiran kohdalla pelko voidaan vielä tunnistaa ilman, että puhuttaisiin inhimillistämisestä, mutta kaikki muu pelosta ammentavat toiveet ja sisimmät pelot ovat ihmisen oman mielenmaiseman heijastamista koiraan.

Edellisessä esimerkissä kertomuksella havainnollistettiin pelon kokemusta eläimillä, mikä on retorinen keino. Toisaalta voidaan aina pohtia, tarvitseeko pelon todistaminen välttämättä inhimillistävä retoriikkaa, jotta asian voi yhtä lailla sisäistää. Wohlleben tekee tämän todistelun kuitenkin ainakin kahdesti²³ ja käyttäen havainnollistavina esimerkkeinä omia koiriaan. Tässä kohtaa herää kysymys siitä, miksi Wohlleben on ottanut havainnollistaviksi esimerkeiksi niin paljon kertomuksia tai kuvailuja omista koiristaan. Herääkin mielikuva, että tämä on ollut paitsi Wohllebenin mielestä lähestyttävien esimerkki lukijoille ja samaan aikaan helpoin kohde inhimillistää – ovathan koirat monelle perheenjäseniä ja täten niiden ajatuksia tulee tavallista enemmän pohtineeksi.

Kertomusten voidaan katsoa olevan argumentteja, jos niillä ei pyritä pelkästään havainnollistamaan vaan myös todistamaan jokin asia todeksi. Seuraava esimerkki kuvastaa tätä kerronnallista argumentaatiota hyvin:

Lukuihin toisella tavalla liittyvän esimerkin tarjosi koiramme Maxi, joka osoitti eräänlaista ajantajua. Sillä oli tapana nukkua öisin syvää unta melkein puoli seitsemään saakka. Sitten se alkoi ulista hiljaa, jotta lähtisin sen kanssa ulos. Miksi juuri puoli seitsemältä? Siihen kellonaikaan soi herätyskello, ja koko perhe nousi ylös syödäkseen aamiaista [--]. Maxilla näytti olevan tarkka sisäinen kello, joka nähtävästi edisti viisi minuuttia – herätyskellon olisi yhtä hyvin voinut jättää panematta soimaan. Viikonloppuisin tilanne oli toinen. Herätyskello ei ollut päällä ja kaikki saivat nukkua tarpeekseen – Maxi mukaan luettuna, sillä lauantai- ja sunnuntaiamuisin sekään ei pitänyt ääntä, vaan nukkui usein jopa meitä pidempään. Siinäpä oiva todiste koirien laskutaidosta! (ESE, 96.)

Teorialuvussa mainitsemani James Phelanin retorisen kertomusteorian mukaan jokainen kertomus muotoillaan aina sillä tavoin, että sillä on tietty vaikutus lukijaan tai kuulijaan (Phelan 1996, 218; 2007, 3–7). Tähän mennessä on selvinnyt, että Wohlleben pyrkii vaikuttamaan lukijoidensa asenteisiin kertomusten avulla. Yllä oleva tilanne on kerran tapahtunut yksittäistapaus, mutta sen pohjalta pyritään todistamaan todeksi jokin asia. Kertomuksessa on havaittavissa kaksikin argumentaatiota heikentävää tekijää. Ensinnäkin yksittäistapauksesta johdetaan yleinen johtopäätös asioiden tilasta. Tätä Maria Mäkelä pitää erityisesti opettavien kokemuskertomusten ongelmana. Sen lisäksi hänen mukaansa kokemuksellinen kertomus suojautuu faktantarkistukselta, koska kokemuskertomusten kyseenalaistamista ei pidetä yleisesti ottaen soveliaana. (Mäkelä 2020, 45.)

---

²³ Esim. ESE, 179. Käsittelen kertomusta tarkemmin luvussa 3.

Sen lisäksi, että yksittäisestä kokemuksesta on johdettu yleinen johtopäätös, tämä johtopäätös on tehty hyvin puolueellisesta näkökulmasta. On eri asia ottaa esimerkiksi yksittäistapaus jostain dokumentoidusta tai useamman ihmisen todistamasta tapahtumasta kuin oman lemmikin edesottamuksista omassa kodissa. Näkökulma on kokemuksellisissa kertomuksissa muutoinkin taipuvainen jälkikäteen tehdyille päätelmille – ja kuten Hyvärinen ja Mäkelä muotoilevat – retrospektiiviseen kaunisteluun ja vääristelyyn, ainakin retorisen kertomusteorian mukaan. (Hyvärinen & Mäkelä 2020, 92, 106.) Oman lemmikin toiminnasta tulee tehtyä päätelmiä, jotka tukevat omia ennakko-oletuksia ja tuntemuksia.

Mielenkiintoinen esimerkki argumentaatiosta, jossa ei ole käytetty hyväksi kerronnallisuutta, esiintyy luvussa ”Vaisto ja tunteet”. Siinä Wohlleben väittää, että koska vaistonvaraiset tunteet ja aktiivisesti käynnistetyt tunteet ovat voimakkuudeltaan samanlaisia. Koska vaistonvaraisten tunteiden osuus on hänen mukaansa suuri, on syytä olettaa, että tunteet ovat ”alitajunnan kieli”. Tietoisuuteen asti pohdittavaksi pääsevät hänen mukaansa siis ainoastaan sellaiset tunteet, joita on tarve käsitellä tietoisesti. (ESE, 18–19.) Tämän jälkeen hän argumentoi:

Tunteet ovat siten periaatteessa sidoksissa alitajuntaan eivätkä tietoisuuteen. Jos eläimillä ei olisi tietoisuutta, se merkitsisi ainoastaan, etteivät ne pysty pohtimaan asioita. Alitajunta sen sijaan on kaikilla lajeilla, ja koska sen tehtävänä on ohjata eläimen toimintoja, täytyy jokaisella yksilöllä olla myös tunteet. Vaistonvarainen äidinrakkkaus ei voi siis mitenkään olla vähäarvoisempaa, koska muunlaista äidinrakkautta ei ole olemassa. (ESE, 19.)

Päätelyketju on mielenkiintoinen, ja tarjoaa oivan esimerkin siitä, miten yksinkertaistaminen toimii retorisenä keinona. Yksinkertaistamisesta on kyse, sillä Wohlleben ei päätelmiensä tueksi nosta ainoatakaan tutkimusta tai tieteellistä faktaa, vaan kyse on hänen omasta päättelystään. Tässä tapauksessa on monimutkainen neurokognitiivinen ja psykososiaalinen prosessi on tiivistetty yksinkertaiseksi alitajunnan kieleksi, josta tunteet hänen mukaansa kumpuavat. Kyseessä on lisäksi eräänlainen kehäpäätelmä, jossa jonkin asian todistamisen sijaan toistetaan oma väite uudelleen eri tavalla: tässä tapauksessa Wohlleben argumentoi, että tunteet ovat jokaisella, jolla on alitajunta ja samaan aikaan alitajunta on jokaisella, jolla on tunteet. Tällöin osoittautuu myös mahdottomaksi väite, että jos eläimillä ei ole tietoisuutta, ne eivät pysty pohtimaan tunteitaan. Tämän tulkinnan perustan siihen faktaan, että Wohlleben pyrkii teoksessaan todistamaan, että eläimillä on myös tietoisuus: jos eläimellä ei siis olisi

tietoisuutta, ei niillä olisi myöskään tunteita, joita pohtia.²⁴ Yksinkertaistamisen tulos on, että vaistonvarainen äidinrakkaus on täten sama kaikilla eläimillä, koska tunne on pohjimmiltaan vaistonvarainen. Koska äidinrakkaus itsessään on hyvin inhimillisesti latautunut tunne, voidaan nähdä kyseessä olevan myös inhimillistäminen. Virheellinen päättelyketjun tulos on, että jos kaikilla on alitajunta, tunteiden pitää olla kaikilla samanlaisia.

Jos palataan vielä Phelanin retorisen kertomusteorian ytimeen, eli sen analysointiin, miten tekijä, teksti ja lukija kommunikoivat keskenään, voisi Wohllebenin tekstin esittämää vuorovaikutusta kuvata melko yksipuoliseksi. Tämä yksipuolisuus on perua kokemuskertomusten roolista argumentteina, mikä tarjoaa lukijalle hyvin vähän tulkinnan ja omien johtopäätösten vapauden mahdollisuuksia. Lukija myös huomioi Phelanin mukaan tekstingenren tarkoituksenmukaisuuden sekä sen, että teksti rakentuu kirjoittajansa ja genrensä tarkoittamalla tavalla ja pyrkii vaikuttamaan lukijaan (Phelan 2007, 4). Retorinen kertomusteoria siis luottaa yhtäältä myös lukijan kykyyn arvioida kriittisesti teoksen retorisia keinoja kielen ja genren tasolla. Wohllebenin teoksen kirjoittajakeskeisyys ja pohdiskeleva sävy ei ole omillaan teoksessa, jonka tarkoituksena on lukeutua osaksi tietokirjallisuuden genreä. Kriittinen lukija, joksi itseni teosta tutkittuani lukeudun, kiinnittää huomiota argumentaation puutteisiin mutta myös siihen, että kirjoittaja olettaa kokemuskertomusmuodon vakuuttavan lukijan ja herättävän eläimiä kohtaan myötätuntoisia tunteita. Samalla kirjoittaja olettaa, että kertomusmuoto hyväksytään ja vastaanotetaan *tietona*. Kommunikaatio tässä mielessä ei ole retorisesti ottaen tasapainossa.

Kriittinen lukija myös saattaa huomata, että teos on kirjoitettu erittäin helppolukuiseen, mutta samalla tarjoamiansa väitteiden ja argumenttinsa puolesta valmiiksi pureskeltuun muotoon, joka kuitenkin jättää liikaa tilaa vastaväitteille. Se, että vastaväitteitä ei ole tekstissä huomioitu, aiheuttaa sen, että moni Wohllebenin väite on helppo kyseenalaistaa vastaväitteellä – mikä ei taasen ole Kakkuri-Knuuttilan ja Heinlahden muotoileman *väittelyn* mukaista. Lisäksi Wohllebenin oman persoonan jatkuva läsnäolo ja eläinten inhimillistäminen herättää kysymyksen siitä, kertooko teos loppujen lopuksi enemmän eläinten vai kirjoittajansa mielenmaisemasta. Jos herää vaikutelma jälkimmäisestä, on syytä pohtia sitä, tulisiko teosta sittenkin pitää enemmän omaelämäkerrallisena pohdintateoksena tietokirjan sijaan.

---

²⁴ Haluan nyt poikkeuksellisesti vedota Telkänrantaan, joka evoluutiobiologina määrittää tietoisuuden kaikista yksinkertaisimman tason olevan se, että olento (eläin) ylipäänsä pystyy tunnistamaan tunteensa ja toimimaan niiden pohjalta: yksinkertaistettuna eläin tietää, että jokin tuntuu hyvältä ja jokin pahalta. (ME, 58)

5.4 Yhteenveto

Olen tässä käsittelyluvussa analysoinut teosten argumentaatiota sekä retorisia keinoja. Yllättäväksi osoittautui teosten väliset erot retoristen keinojen käytössä. Mielenkiintoisia eroja ilmeni myös argumentaation rakentamisessa sekä kuinka eri tavoin ne kommentoivat muita olemassa olevia diskursseja.

Tieteellisen argumentaation peruskeinoja hyödynnettiin melko samalla lailla Ackermanin ja Telkänrannan teoksissa, kun taas Wohllebenin teoksessa argumentaatio ei samalla lailla näkynyt tieteellisen konvention hallitseminen. Voisi siis sanoa, että Telkänranta osoittaa kolmikosta eniten luotettavuuttaan pelkästään tieteellisen konvention hallitsemisen kautta, kun taas Ackermanin luotettavuutta horjuttaa ajoittainen taipuvaisuus subjektiiviseen näkökulmaan sekä joidenkin argumenttien ristiriitaisuus. Wohllebenin uskottavuus perustuu pitkälti siihen, että hän välillä viittaa teoksessaan tutkimuksiin, mutta muutoin uskottavuuden kanssa hän kulkee heikolla jäällä argumenttien pohjautuessa enemmän hänen omiin päätelmiinsä kuin tieteelliseen tutkimukseen. Omia päätelmiään hän taas perustelee omakohtaisilla anekdooteilla, joita lukijat eivät voi osoittaa tosiksi eikä vääräksi, mutta joihin lukija eittämättä suhtautuu varauksella sen vuoksi, että omakohtainen kokemukset argumenttina on taipuvainen muuntumaan kirjoittajansa haluamaan muotoon ja sanomaan.

Hypoteesina oli, että inhimillistäminen olisi suhteellisen yleinen retorinen keino. Tämä osoittautui ainakin osaltaan todeksi: inhimillistäminen yhdisti selkeästi ainakin Ackermania ja Wohllebenia. Sekä Ackermanilla että Wohllebenillä eroja ilmeni kuitenkin inhimillistämisen tyyliä. Ackermanilla inhimillistäminen liittyy retoriikkaan, jossa lintujen ja ihmisten väliltä etsitään samankaltaisuutta joko niin päin, että lintu ilmentää inhimillisiä kognitiivisia kykyjä tai niin, että ihmisellä on samoja kognitiivisia kykyjä, kuin linnuilla. Wohllebenin inhimillistäminen on taas henkilökohtaisempaa: hän argumentoi sen puolesta, että koska eläimillä ja ihmisillä on samoja aivojen kognitiivisia toimintamalleja, tunteiden pitää olla myös samanlaisia, kuin me ihmiset ne ymmärrämme. Tästä hyvä esimerkki on ajatus, että äidinrakkaus olisi ennen kaikkea vaisto, joka yhdistää ihmistä ja eläintä, vaikka tosiasiaa kyseessä on paljon monimutkaisempi ilmiö, jonka määrittely itsessään on vaikeaa.

Olen käyttänyt tässä käsittelyluvussa hyväkseni jokseenkin samoja esimerkkejä teoksista, kuin joita käsittelen tutkielmassa muuallakin. Olen tehnyt tämän valinnan, koska esimerkit ovat osoittaneet erityisellä tavalla jonkin retoriseen keinoon tai argumentaatioon liittyvän piirteen ja olisi täten tutkielman kannalta vähemmän hyödyllistä etsiä analyysiin aina eri esimerkki. Olen tässä luvussa joutunut myös karsimaan monia retoristen keinojen tai argumentaation kannalta hedelmällisiä esimerkkejä, sillä muutoin käsittelyluvun pituus olisi venynyt kohtuuttomiin mittasuhteisiin. Jatkotutkimukselle hyvä idea olisikin keskittyä pelkästään retoristen keinojen käyttöön tai argumentaation rakentumiseen teoksissa.

6 Lopuksi

Tämän tutkielmani aineistona toimivat Jennifer Ackermanin teos *The Genius of Birds*, Helena Telkänrannan teos *Millaista on olla eläin?* sekä Peter Wohllebenin teos *Eläinten salattu elämä*. Olen tarkastellut näitä kolmea populaaria, eläinten älykkyyttä käsittelevää tietokirjaa niin argumentaation, diskurssien, retoristen keinojen kuin myös kerronnallisuuden kautta. Diskurssianalyysin keinoin olen pyrkinyt haravoimaan tekstistä merkkejä luonnollistetuista ja antroposentrisistä diskursseista sekä inhimillistämisestä.

Diskurssianalyysi osoittautuikin hyväksi tavaksi tietokirjallisuuden kohdalla erotella niitä yhdistäviä ja erottavia kielellisiä ja ideologisia aineksia, joilla rakennetaan eläinälykkyydiskurssia. Kielellisiä merkkejä antroposentrismin vastaisesta diskurssista ilmeni suorana kannanottona mutta myös epäsuorana pohdintana ihmisen roolista maailmassa, jota puhkoo halki yhtäältä luontokadon uhka, lihan tehotuotannon epäeettisyys sekä eläimien – itse elämän itseisarvon – riippuvaisuus eläimen osakseen saamasta subjektipositiosta. Eläinten älykkyyden tutkimatta jättäminen voidaan katsoa olevan merkki luokitteluun taipuvaisesta ajattelusta ja arvottelusta, joka on perua antroposentrisestä diskurssista. Haittaeläimeksi luokiteltu on tuomittu kohteluun, jota ei sallittaisi lemmikkieläimelle – tällainen kohtelu voitaisiin nähdä jopa eläinrikoksena. Toisaalta koirat ja kissat ovat alati tutkimusten kohteina, ja niitä halutaan ymmärtää vielä enemmän, jotta niille voitaisiin taata parhaimmat mahdolliset oltavat. Toisaalta matelijat ja sammakkoeläimet riittävät meille sellaisinaan pälisteltävinä, passiivisina ja tarinattomina terraariolemmikkeinä, joiden mielenmaisemasta moni ei ole lainkaan kiinnostunut, ja jotka systemaattisesti jätetään älykkyytustutkimusten – ja samalla älykkyydiskurssin – ulkopuolelle. Telkänranta onkin kolmikosta ainut, joka puhuu myös näiden tutkimuskentän ja mielenkiinnon ulkopuolelle työnnettyjen eläinten puolesta. Samaan aikaan Wohlleben puhuu eniten niiden eläinten puolesta, jotka kuuluvat hänen omaan pihapiiriinsä ja lähimetsän asukkeihin ja Ackerman yleisesti kaikkien lintujen puolesta.

Kertomusten käytön suhteen eroja ilmenee lähinnä niiden käytön välineellisyydessä ja loogisuudessa. Ackermanin tapa hyödyntää kertomuksia muistuttaa monessa mielessä Telkänrannan tapaa hyödyntää kertomusmuotoa. Molemmat kuvaavat kertomuksilla jotakin eläimen kognitiotutkimusta joko eläimen näkökulmasta tai ulkopuolisen tarkkailijan roolista.

Kertomukset toimivat aiheeseen johdattajina ja havainnollistajana jollekin faktalle tai väitteelle. Kertomukset kertovat joko ei-fiktiivisestä tai fiktiivisestä tapahtumasta niin, että ne säilyttävät uskottavan roolinsa kerronnassa ja tekstikohtaisessa funktiossa. Näistä kahdesta poiketen Wohlleben käyttää kertomuksia välillä argumentteina ja välillä ilman mitään ilmeistä tehtävää tekstikonteksissaan. Wohllebenin teosta voisikin kuvailla kertomusbuumin ääri-ilmiöksi, jossa uskottavuudelle haetaan joka käänneessä tukea omakohtaisista kertomuksista. Uskottavuus kuitenkin murenee kertomuspaljouden epäsystemaattiseen ja liialliseen käyttöön argumentatiivisessa tehtävässä, johon kokemuskertomus sopii vain harvoin. Jos väitteille ei löydy tukea kuin omista kokemuksista, herääkin kysymys, onko kirjoittaja todella perehtynyt kuvailemaansa ilmiöön tarpeeksi, jotta olisi valmis esittämään faktantarkistuksen kestäviä väitteitä. Ennen kaikkea tulisikin pohtia, voiko kokemuskertomuksia faktantarkistuksen kilpenä käyttävää teosta kuvailla hyvällä omallatunnolla tietokirjaksi – tulisiko *Eläinten salattu elämä* sittenkin sijoittaa jonnekin elämäkert- ja mietelmäkirjoituksen välimaastoon? Joka tapauksessa on kuitenkin selvää, että teos pyrkii kuvailemaan eläinten älykkyyttä ja pyrkii muuttamaan asenteita, mutta argumentatiiviset keinot tähän ovat liian yksipuolisia.

Retoriikkaa ja argumentaatiota tarkasteltuani huomasin eroja kirjoittajien tavoissa tuoda esiin persoonaansa osana retoriikkaa. Telkänranta edustaa kolmikosta kaikkein objektiivisimmassa näkökulmassa pysyvää kirjoittajaa, kun taas Wohlleben edustaa kaikista subjektiivisempaa näkökulmaa. Ackerman sijoittuu tähän väliin vaihdellen tieteellisestä tekstisävystä subjektiivisiin mieltelmiin ja persoonallisten retoristen keinojen käyttöön. Argumentatiivisessa mielessä Ackerman ja Telkänranta vetoavat enemmän tieteellisiin faktoihin ja perustelevat väitteitään tutkimusten kautta. Wohlleben taas etäännyttää itseään objektiivisesta ja tieteellisestä, ja pyrkii lähestyttävyyteen epätieteellisyyden kautta. Eniten hän turvautuu anekdootteihin, joita kuvaa ennen kaikkea inhimillistäminen Wohllebenin sanoin ja jotka kuvaavat lähinnä hänen omia lemmikki- ja kotieläimiään.

Näin jälkikäteen voin todeta, että näin laaja skaala eri näkökulmia oli paikoin hyvin vaikea yrittää sovittaa selkeisiin käsittelylukuihin. Keskeisin huomioni nimittäin oli, että nämä kaikki tekijät kietoutuvat miltei erottamattomalla tavalla yhteen: kun yritin tarkastella pelkkää kertomuksellisuutta, havaitsin myös piirteitä retorisisista keinoista ja kun yritin keskittyä pelkkään argumentaatioon, löysin vahvoja viitteitä toisiin diskursseihin viittaamisesta. Yllättävintä oli, kuinka paljon kokemuskertomuksen muotoon nivoutuu yhtäältä retorisia keinoja, argumentaatiota kuin myös diskursiivisuutta.

Työn kuluessa jouduin tekemään paljon karsintaa käsiteltävistä esimerkeistä. Olisi ollut esimerkiksi todella hedelmällistä tarkastella Wohllebenin käsitystä sielullisuudesta kartersiolaiseen käsitykseen verraten ja Ackermanin retoriikkaa verraten sitä tyypilliseen amerikkalaiseen tapaan käyttää retorisia keinoja. Jouduin karsimaan myös osittain eettistä näkökulmaa, josta käsin olisin tarkastellut tarkemmin subjektipositioita, joita eläimille tarjotaan teoksissa. Eettisestä näkökulmasta katsottuna on todettava, että Telkänranta tekee teoksessaan esimerkillistä työtä: hän pyrkii osoittamaan, että ei ole tarpeen kiistää tietoisuuden kaltaisia ominaisuuksia eläinkunnassa vain sillä perusteella, että tutkimustuloksia ei ole kertynyt tarpeeksi. Lisäksi hän puhuu sen puolesta, että eläimiä, joiden älykkyyttä ei olla tarpeeksi vielä tutkittu, ei pidettäisi typerinä vain sen vuoksi, ettei niistä vain tiedetä tarpeeksi.

Kaiken kaikkiaan jatkotutkimusta ajatellen olisi mielenkiintoista perehtyä teoskohtaisesti enemmän eläineettiseen näkökulmaan, jonka pohjalta tarkastella argumentoinnin ja kerronnallistamisen mahdollistamia keinoja uudenlaiseen diskurssin luomiseen. Tällaisessa diskurssissa eläin/ihminen -dikotomiaa puretaan systemaattisesti osoittamalla, että ei ole olemassa tarpeeksi perustavanlaatuisia viitteitä siitä, että ihminen tulisi erottaa niin jyrkästi kategoriasta 'eläin'. Uusi ei-inhimillinen älykkyysdiskurssi osoittaa, että älykkyys ei ole vain inhimillistä – älykkyys on piirre, jonka eläinkunta jakaa, mutta joka on eläimelle itselleen optimoitua.

Lähteet

Primaarilähteet:

Ackerman, Jennifer 2016: *The Genius of Birds*. Lontoo: Corsair. (GB)

Telkänranta, Helena 2015: *Millaista on olla eläin?* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. (ME)

Wohlleben, Peter: 2016: *Eläinten salattu elämä*. Alkuperäinen teos *Das Seelenleben der Tiere. Liebe, Trauer, Mitgefühl – erstaunliche Einblicke in eine verborgene Welt*. Suom. Pirkko Roinila. Helsinki: Gummerus. (ESE)

Sekundaarilähteet:

Aaltola, Elisa 2013: *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus. 9–27, 279.

Ackerman, Phillip L. 2018: Intelligence as Potentiality and Actuality. *The Nature of Human Intelligence*. Toim. Sternberg, Robert J. New York: Cambridge University Press. 1–14

Ackerman, Jennifer 2017: *Viisaat linnut*. (*The Genius of Birds*, 2016). Suom. Heli Naski. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Aristoteles 1997: *Retoriikka*. Suom. Paavo Hohti. Helsinki: Gaudeamus.

Buell, Lawrence 1995: *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge & London: Harvard University Press.

Cambridge Dictionary 2023: hakusana *genius*. Cambridge: Cambridge University Press & Assessment.

De, Fina, Anna, and Alexandra Georgakopoulou 2012: *Analyzing Narrative: Discourse and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

<URL <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/genius>>. Haettu 20.11.2023.

Freeman, Mark 2015: *Narrative as a Mode of Understanding: Method, Theory, Praxis*.

Teoksessa *The Handbook of Narrative Analysis*. Toimittaneet Anna De Fina & Alexandra

Georgakopoulou 2015: Chichester: John Wiley & Sons, Incorporated. Saatavilla:

ProQuest Ebook Central,

< URL <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=3563935>.>

De Waal, Frans 1997: “Are we in anthropodenial?” Discover. Viitattu 28.11.2021. Saatavilla:

< URL <https://www.discovermagazine.com/planet-earth/are-we-in-anthropodenial>>.

De Waal, Frans 2018: *Olemmeko riittävän älykkäät tunnistamaan, kuinka älykkäitä eläimet ovat?* (alkuperäinen teos *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?* 2016)

Suom. Juha Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita Oy.

Derrida, Jacques 2021 (2006): *Eläin, joka siis olen*. Alkuperäinen teos *L’animal que donc je suis*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto.

Eemeren, Frans H. van & Grootendorst, Rob 2010 (1984): *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussion Directed towards Solving Conflicts of Opinion*. Dordrecht, The Netherlands & Cinnaminson, NJ: Foris Publications.

Gardner, Howard 2006: *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Fontana Press.

Goschke, Thomas 2013: *Kognitionspsychologie: Denken, Problemlösen, Sprache*. Power Point -esitelmä. Modul AI: Kognitive Prozesse.

Hiidenmaa, Pirjo & al. 2020: *Kertomuksen keinoin: tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa*. Toim. Virtanen, Mikko T., Hiidenmaa, Pirjo & Nummi, Jyrki. Helsinki: Gaudeamus.

Hiidenmaa, Pirjo 2017: *T niin kuin tietokirjallisuus*. Toim. Hiidenmaa, Pirjo & Haavisto, Tuula. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

Hoerr, Thomas R. 2000: *Becoming a Multiple Intelligences School*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development

Hyvärinen, Matti & Mäkelä, Maria 2020: Oman elämänsä kertojat. Teoksessa *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudesta*. Toim. Mäkelä, Maria & al. Helsinki: Into Kustannus. 89–107.

- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016: *Diskurssianalyysi*. Vastapaino: Tampere.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Heinlahti, Kaisa 2006: *Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karttunen, Laura 2020: Kokemuksellinen kertomuskäsitys. Teoksessa *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudesta*. Toim. Mäkelä, Maria & al. Helsinki: Into Kustannus. 55–65.
- Kielitoimiston sanakirja 2022: Hakusana nero ja nerokas*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja.
<URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/nero?searchMode=all>> ja
<URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/nerokas?source=suggestion&searchMode=all>>
. Päivitettävä julkaisu. Haettu 20.11.2023.
- Kielitoimiston sanakirja 2022: Hakusana viisaus*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/viisaus?searchMode=all>>.
. Päivitettävä julkaisu. Haettu 20.11.2023.
- Kotalainen, Noora 2015: Puhdasta, suomalaista, nationalistista lihaa. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa* Toim. Aaltola, Elisa & Keto, Sami. Helsinki: Into kustannus. 37–56.
- Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: *Äänekäs kevät: Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lehtimäki, Markku 2022: *Sofi Oksasen romaanitaide: kertomus, etiikka, retoriikka*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lehtimäki, Markku & Luhtala, Lotta 2020: Runouden muuttuvat ympäristöt: Jenni Haukion "Suojele, älä tuhoa", kriittinen eläintutkimus ja turkistarhausdiskurssin politiikka. Teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa*. Toim. Arminen, Elina, Logrén, Anna & Sevänen, Erkki. Tampere: Vastapaino. 241–269.
- Lupinacci, John & Happel-Parkins, Alison 2016: (Un)Learning Anthropocentrism: An EcoJustice Framework for Teaching to Resist Human-Supremacy in Schools. *The Educational Significance of Human and Non-Human Animal Interactions - Blurring the Species Line*. Toim. Rice, Suzanne & A. G. Rud. New York: Palgrave Macmillan. 13–30.

- Länsimäki, Majja 2006: Ei sen vertaa neroa. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu. < URL https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kielikuna_%281996_2010%29/ei_sen_vertaa_neroa>. Haettu 20.11.2023.
- Małecki, Wojciech, Sorokowski, Piotr, Pawłowski, Bogusław & Cieński, Marcin 2019: *Human Minds and Animal Stories – How Narratives Make Us Care About Other Species*. New York & Lontoo: Routledge.
- Mertanen, Virve 2007: *Tietokirjoittajan käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Mäkelä, Maria & al. 2020: *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudesta*. Tampere: Vastapaino.
- Mäkelä, Maria 2020: Viraali eksemplum eli opettavainen kokemuskertomus. Teoksessa *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudesta*. Toim. Mäkelä, Maria & al. Tampere: Vastapaino. 41–53.
- Naaman-Zauderer, Noa 2011: *Descartes' Deontological Turn: Reason, Will, and Virtue in the Later Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phelan, James 1996: *Narrative as rhetoric: Technique, audiences, ethics, ideology*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Phelan, James 2005: *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca: Cornell University Press.
- Phelan, James 2007: *Experiencing Fiction: Judgments, Progressions, and the Rhetorical Theory of Narrative*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1987: *Discourse and Social Psychology*. Lontoo: Sage.
- Rollin, E. Bernard 2013: Tieteellinen ideologia, antropomorfismi, anekdootti ja etiikka. Kääntänyt Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus. 48–63.
- Suoninen, Eero 1992: *Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta*. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tutkimuksia, Sarja A, Nro 24. Tampere: Tampereen yliopisto.

Toulmin, Stephen 2015 (2003): *Argumentit: luonne ja käyttö*. Alkuperäinen teos *The Uses of Argument*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry/*niin & näin*.

Tuomivaara, Salla 2015: Saako ihmistä kutsua eläimeksi? Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Aaltola Elisa & Keto, Sami. Helsinki: Into kustannus. 57–74.